

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİSLER VE ATASÖZLERİ ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

SAMET KUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HAYDAR GÜNGÖR

SİNOP – 2025

TEZ KABUL

SAMET KUŞ tarafından hazırlanan “**HADİSLER VE ATASÖZLERİ ARASINDAKİ ETKİLEŞİM**” başlıklı bu çalışma, 25.09.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından oy çokluğu ile **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan Dr. Öğretim Üyesi Haydar GÜNGÖR
(Danışman) Sinop Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi

İmza

Üye Dr. Öğretim Üyesi Musab HAMOD
Sinop Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Yunus YAZICI
Ordu Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi

İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Onur Şahin

.....

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber İlkelerine uyduğumu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Samet KUŞ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
HADİSLER VE ATASÖZLERİ ARASINDAKİ ETKİLEŞİM
SAMET KUŞ
SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ HAYDAR GÜNGÖR

Hadis kelimesi ح د ث kelimesinden türemiş “yeni, orijinal, daha önceden olmayan, sonradan olan ve söz ” anlamlarına gelmektedir. Kur’an’da 36 tane hadis kökünden türeyen kelimeler bulunmaktadır. Daha çok söz, haber, konuşma ve eskilerden haber verme gibi anlamlarda kullanılmıştır. Terim anlamı olarak birçok tanım yapılmış ancak bu tanımlar daha çok Hz. Peygambere nispet edilen söz, fiil ve takrirler etrafında şekillenmiştir. ح د ث kelimesinin etrafında yaşanan bu şekillenme durumları, hadis alanında yaşanan gelişim ve içerdikleri özelliklerden dolayı farklı dönemlere ayrılmıştır. Atasözü ise insanlara öğüt verici olup belirli denemeler sonucu oluşan kalıplaşmış sözlerdir. Yer ve zaman olarak var olduğu tarih net bir şekilde bilinemesi de insanlık tarihiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bazı atasözlerinin mecaz anlamda kullanıldığı veya farklı koşullardan etkilenecek değişiklik gösterdiği fark edilmiştir. Günümüzde atasözlerine hala önem verilmekte ancak eskisi kadar kullanılmamaktadır. Kültür kavramı ise halkın belirli bir yaşam biçimini ifade etmek için kullanılan herkesin kendi alanına göre tanımlaması bulunan bir kelimedir. Bu kavram herkese göre farklı anlamlar içermesi tam bir tanım yapılamamasına sebebiyet vermiştir. Görünen o ki bazı hadis ve atasözleri belirli bir tecrübenin veya yaşanmışlığın sonucunda ortaya çıkan ifadelerdir. İkisinin de hedef kitlesi insanlar olup insanlara öğüt vermek ve halkı belirli ahlaki düzeye ulaştırmak gibi amaçları vardır. Durum böyle olunca birbirlerinden etkilenmeleri kaçınılmaz olmuş ve daha çok atasözleri hadislerden etkilenmiştir. Gerek mana gerekse lafız yönünden birçok atasözü hadislerden etkilenmiştir. Bazı durumlarda hadislerle muhalif görünen atasözleri de dikkat çekmekte olup, bunların çağdaş araştırmalarda çoğunlukla göz ardı edildiği fark edilmiştir. Bu çalışmada hadislerle mana ve lafız yönünden benzer olan atasözlerini ele alacağımız gibi onlarla çelişen atasözleri değerlendirilecektir.

ANAHTAR KELİMELELER: Hadis; Atasözü; Kültür; Tecrübe

Eylül 2025, 107 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

INTERACTION BETWEEN HADITHS AND PROVERBS

SAMET KUŞ

SINOP UNIVERSITY INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

SUPERVISOR: ASSISTANT PROFESSOR HAYDAR GÜNGÖR

The word "hadith" derives from the word "ح د ث" and means "new, original, not previously existing, existing later, or saying." There are 36 words derived from the root of hadith in the Quran. " It is often used in meanings such as speech, news, conversation, and reporting from the past. Many definitions have been made regarding the term, but these definitions are primarily centered around the words, actions, and statements attributed to the Prophet Muhammad. These formations around the word ح د ث are divided into different periods due to the developments in the field of hadith and the features they contain. Proverbs, on the other hand, are formulaic sayings that provide advice to people and are formed through specific experiences. While their exact time and place are unknown, they are believed to have emerged throughout human history. It has been observed that some proverbs are used metaphorically or have changed under the influence of different circumstances. Today, proverbs are still valued but not used as much as they once were. The concept of culture, however, is a term used to describe a particular way of life, defined by each individual based on their own domain. The fact that this concept carries different meanings for different people has made it difficult to provide a definitive definition. It seems that some hadiths and proverbs are expressions that emerge as a result of a certain experience or lived experience. Both target people and have the aim of giving advice to people and reaching a certain moral level. Many proverbs have been influenced by hadiths, both in meaning and wording. In some cases, proverbs that appear to contradict hadiths also attract attention, and it has been noted that these are often overlooked in contemporary research. In this study, we will examine proverbs that are similar in meaning and wording to hadiths, as well as those that contradict them.

KEYWORDS: Proverb; Hadith; Culture; Experience

September 2025, 107 Page

TEŞEKKÜR

Çalışma sürecinde öneri ve yönlendirmeleriyle, ilmi ve akademik değerlendirmeleriyle çalışmamın her aşamasında yol gösteren değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Haydar GÜNGÖR'e, önemli tespit ve tenkitleriyle teze katkıda bulunan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Musab HAMOD ve Dr. Öğr. Üyesi Sema DAĞCI'ya, eğitim hayatımda ilimlerinden istifade ettiğim bütün hocalarıma, maddî ve manevî her konuda destekçim olan ailem, özellikle eşime şükranlarımı arz ederim.

Samet KUŞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ KABUL	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ETİK BEYANI	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ	xii
KISALTMALAR	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Sınırları ve Yöntemleri	1
1.3. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	2
1.4. Hadisin Tanımı	3
1.4.1. Sözlük ve Terim Anlamı.....	3
1.5. Atasözü ve Kültür Nedir?	5
1.5.2. Kültür Kavramı	7
1.5.3. Atasözünün Kültürlerde Kullanımı.....	7
2. HADİSLERLE LAFİZ AÇISINDAN BENZERLİK GÖSTEREN ATASÖZLERİ	9
2.1. Sadaka	9
2.2. İyilik.....	11
2.3. Selam Vermek.....	12
2.4. Teyze Anne Yarısı	12
2.5. Dört Şeyde Hayır Vardır	13
2.6. Eken Biçer.....	14

2.7. Acelecilik Şeytandandır	15
2.8. Elçi	15
2.9. Misafir	16
2.10. Cemaat	16
2.11. Kanaat	17
2.12. Emanet	18
2.13. Değerlendirme	18
3. HADİSLERLE MANA YÖNÜNDEN BENZERLİK GÖSTEREN ATASÖZLERİ	20
3.1. İtikad	20
3.1.1. Allah.....	20
3.1.2. Kader.....	21
3.1.3. Rızık.....	23
3.1.4. Ecel	25
3.1.5. Dünya – Ahiret.....	26
3.1.6. İlim.....	27
3.1.7. Tevekkül	28
3.2. İbadet	29
3.2.1. İbadet	29
3.2.2. Niyet.....	30
3.2.3. Namaz	31
3.2.4. Zekât – Sadaka.....	32
3.3. Muâmelât	33
3.3.1. Hak – Adalet	33
3.3.2. Zulüm.....	35
3.3.3. Evlilik.....	36
3.3.4. Boşanma.....	37

3.3.5. Borç.....	38
3.3.6. Komşu Hakkı	39
3.3.7. Dostluk.....	41
3.3.8. Davete İcabet	43
3.3.9. Danışma – İstişare.....	44
3.3.10. Büyüklere Saygı.....	44
3.3.11. Birlik - Beraberlik.....	45
3.3.12. Arabuluculuk	46
3.3.13. Misafir.....	47
3.3.14. Soy – Asalet	48
3.3.15. Çalışmak – Helal Kazanç.....	49
3.3.16. Sorumluluk Bilinci.....	51
3.4. Ahlak.....	52
3.4.1. Hile.....	52
3.4.2. Doğruluk	53
3.4.3. Ahlak – Huy.....	54
3.4.4. İyilik – Kötülük.....	56
3.4.5. Güzel Söz.....	57
3.4.6. Sabır	58
3.4.7. Kanaat	59
3.4.8. Haddini Bilmek.....	60
3.4.9. Cömert	61
3.4.10. Namus	62
3.4.11. Günahkârlık	63
3.4.12. Öfke	63
3.4.13. Kusur – Hata	64
3.4.14. Hırs – Tamah	65

3.4.15. Kibir	66
3.4.16. İsrâf	67
3.4.17. Üzüntü.....	67
3.4.18. Yalan.....	68
3.4.19. Sevgi	70
3.4.20. İzin	71
3.5. Diğer Meseleler.....	71
3.5.1. Sağlık ve Boş Vakit	71
3.5.2. Yer Değiştirme.....	73
3.5.3. Görünüşe Aldanmamak	73
3.5.4. Güzellik.....	74
3.5.5. Tuz	75
3.5.6. Hastalık	75
2.5.7. Akıl	76
3.6. Değerlendirme	77
4. HADİSLERLE ZİT ANLAM TAŞIYAN ATASÖZLERİ	79
4.1. İman	79
4.2. Güzel Ahlak ve Edeb	80
4.3. Niyet.....	80
4.4. Helal – Haram.....	81
4.5. Şûrâ	81
4.6. İyilik – Kötülük.....	82
4.7. Dostluk.....	82
4.8. Birlik Beraberlik	83
4.9. Âlimlere Verilen Değer	84
4.10. Değerlendirme	85
5. SONUÇ	86

KAYNAKLAR 89

ÖZGEÇMİŞHata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÖNSÖZ

Bir toplumun yaşamı üzerinde hem dini inancın hem de kültürün büyük etkisi vardır. İnsanlar dinin esaslarını kabul etmekle kalmayıp inandıklarını kültürleriyle birleştirmeye çalışmışlardır. Çünkü toplumun baştan aşağı bir anda değişmesi mümkün değildir. Bunun yaşanabilmesi için zaman gerekmektedir. Bu zaman içerisinde din esaslarının anlaşılmasında ve kültürlerin aktarılmasında bazı karışıklıklar meydana gelebilir. Bazı kültürel inanışlar dini esas gibi algılanıp nesilden nesile aktarılabilir veya bunun tam tersinin olma ihtimali de vardır. Bu yüzden toplum içerisinde dolaşan bilgilerin doğruluğu teyit edilip insanlara öyle aktarılmalıdır.

Hadis ve atasözleri de bu karışıklıktan nasibini almış iki unsurdur. Toplumda hem hadisin hem de atasözünün büyük bir önemi vardır. Bazen yaşamı kolaylaştırmak bazen de yaşanan tecrübeleri alttan gelen nesile aktarmak gibi birçok sebeplerle ortaya çıkmışlardır.

Müslümanların hayatında önemli rol oynayan bu iki etken bazı durumlarda birbiriyle karıştırılmaktadır. Hadisler, Müslümanların din ve dünya işlerini tanzim edici mahiyetteki naslardır. Atasözleri ise hadisler gibi günlük hayatın akışı içerisindeki bazı meselelerle irtibatlı olarak sıklıkla kullanılabilmektedir. Bu yüzden kültürel mirasın en önemli öğelerinden olan atasözleri ile İslam dininin ikinci önemli kaynağı olarak atfedilen hadisler arasındaki ilişkiyi ve kültür-din etkileşimini inceleme gereği hissedilmiştir.

Son zamanlarda Kur'an bize yeter anlayışı belirli halk kitlelerinde kendini kabul ettirmiştir. Bu düşünce sünnet kavramını olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla bu olumsuzluklar hadisin kaynağına olan güvenin zedelenmesine yol açmıştır. Bu yüzden insanlara hadis diye nakledilen bilgilerin doğru bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Bizlerde bu karışıklıkları ve eleştirileri gidermek için yapacağımız çalışmamızda sahih hadis kaynaklarını kullanmaya özen göstereceğiz.

Çalışmamızın her aşamasında destek ve yardımını esirgemeyen ve sürekli rehberlik eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Haydar GÜNGÖR'e, önemli tespit ve tenkitleriyle teze katkıda bulunan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Musab HAMOD ve Dr. Öğr. Üyesi Sema DAĞCI'ya, eğitim hayatımda ilimlerinden istifade ettiğim bütün hocalarıma, maddî ve manevî her konuda destekçim olan aileme, özellikle eşime şükranlarımı arz ederim.

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

“İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır.” (Necm 53/39)

Samet KUŞ

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

A.s.	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
C.c.	: Celle Celâluhu
H.z.	: Hazreti
Nşr.	: Neşreden
R. anha	: Radıyallahu anha
S.a.v	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik Eden
Vd.	: Ve Diğerleri

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Hz. Peygamber döneminde ve daha sonrasında İslam coğrafyası sürekli genişlemiştir. Bu günümüzde de hala devam etmektedir. Birbirinden farklı kültür ve milletlerin İslam’a girmesiyle de dil genişlemesi kaçınılmaz olmuştur. İnsanlar İslam dinini kabul ettikten sonra kendi kültürleriyle dini birbiriyle bağdaştırmaya çalışmışlardır. Bu durumlardan hadis ve atasözleri belirli oranda etkilenmiştir. Bizlerde hadis ve atasözlerinin birbirinden ne kadar etkilendiğini araştırma konusu edinmek istedik. Bu yüzden araştırmamızın konusunu “*Hadis ve Atasözleri Arasındaki Etkileşim*” olarak belirledik.

Bu çalışmanın hazırlanmasındaki asıl amaç atasözü olarak bildiğimiz cümlelerin hadislerle benzerliğini ve hadislere karşıt anlam taşıyan atasözlerini ortaya çıkarmaktır. Çünkü Kur’an’dan sonra İslam dini açısından en önemli ikinci kaynak Hz. Peygamber’in sünnetidir. Bunun yanında toplumda yaygın şekilde kullanılan ve anlam açısından sünnetle çelişmeyen atasözlerinin hadis olarak algılanabildiği görülmektedir. İnsanların birbirlerine karşı kullandıkları cümlelerin hadis mi atasözü mü olduğu bazı durumlarda karıştırılmaktadır. Bu karışıklık göz önüne alınarak yapılan çalışmamızda buna belirli oranda çözüm üretmek amaçlamıştır.

Çalışmamızın diğer bir amacı da birbiriyle anlam açısından karşıtlık ifade eden hadisler ve atasözlerini ortaya çıkarmaktır. Daha öncesinde yapılan araştırmalar incelendiğinde bu konu üzerinde çok fazla durulmadığı görülmüştür. Bizler bu eksikliği dikkate alarak ayrı bir başlık içerisinde hadisler ve atasözlerini değerlendirip karşıt anlam ifade edenleri ele alamaya çalışacağız.

1.2. Araştırmanın Sınırları ve Yöntemleri

Kur’an’ın anlaşılmasında büyük etkiye sahip olan hadislerin ve Türk kültüründe önemle yerini koruyan atasözleri insan yaşamında büyük etkiye sahiptir. Toplumun özellikle ahlaki değerlerinin düzenlenmesinde büyük rol oynayan bu iki etken bazı durumlarda birbiriyle karıştırılmaktadır. Özellikle anlam açısından hadis ile benzerlik gösteren atasözlerinin hadis olarak algılanabildiği görülmektedir. Bu durum göz önüne alarak “*Hadisler ve Atasözleri Arasındaki Etkileşim*” başlığı adı altında bir çalışma yapılacaktır. Bu konu başlığı içerisinde ilk önce hadis ve atasözünün tanımı yapıp tarihi sürecine kısa bir şekilde değinilecektir. Daha sonra ikinci bölüm içerisinde bizim asıl amacımız olan

hadislerle lafız yönünden benzerlik gösteren atasözleri bulunup aktarılmaya çalışılacaktır. Asıl amacımızı ortaya koyduktan sonra hadislerle mana yönünden ve zıt anlam taşıyan atasözleri iki farklı bölümde değerlendirilip çalışma tamamlanmış olacaktır.

Şunu da belirtelim ki çalışmamızın her alanında ilk önce hadis verilir hemen ardından ilgili atasözü verilecektir. Birbiriyle benzerliği olan birçok atasözü bulunmaktadır. Bu yüzden bütün atasözlerini değil belirli oranda atasözlerini çalışmamıza almaya özen gösterdik. Çünkü “*Türk Atasözleri Sözlüğü*” adlı eser incelendiğinde hemen hemen birbirinin aynısı olan veya kelimelerin yerleri değişmiş bir şekilde aktarılan atasözleri mevcuttur. Bizlerde tekrara düşmemek için bu durumu göz önüne alarak her atasözünü eserimize almamaya çalışacağız.

Bunu yaparken hadisleri olabildiğince sahih kaynaklardan bulup gereken yerlerde tahric çalışması yapılacaktır. Atasözleri kısmında ise sadece Türklere ait atasözleri ele alınarak bu etkileşimi ortaya koymaya çalışacağız. Böylelikle okurlarımızın daha sağlıklı bilgilere ulaşmasına yardımcı olmaya çalışacağız.

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi ve doküman analizi tekniği kullanılarak yapılan tabirler elimizden geldiğince akademik bir dil ile ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.3. Kaynakların Değerlendirilmesi

Çalışmamızın giriş bölümünde daha çok hadis ve atasözünün kelime anlamları ve tarihçeleri üzerinde durulmuştur. Burada TDV İslam Ansiklopedisi, makale, tez ve Arapça kaynaklardan yararlanılmıştır.

Çalışmamızı yazıya geçirmeden önce kaynak taraması yapıldığında Selman Başaran tarafından “*Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*”, Mehmet Emin Sarıkaya tarafından “*Türk Atasözlerindeki Sosyo-Dini Motifler; Divanu Lügati’t-Türk Örneği*”, Reşat Ahmet Ağaoğlu tarafından “*Kütüb-i Tis’a’da Yer Alan Hadislerle Anlamca Örtüşen Azerbaycan Atasözleri*”, Mehmet Doğan tarafından “*Atasözlerimizde Dini Motifler*”, Tehran Nuriyev tarafından “*Maverdi’nin Edebü’l-Dünya Ve’l-Din’inde Geçen Arap Atasözlerinin İncelenmesi*”, İzzet Eser tarafından “*Türk Dil Kurumunun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde’ki Dini Motifler*” adlı çalışmaların olduğu görülmüştür. Yine Hatice Kalaça tarafından “*Türk Atasözleriyle Değerler Eğitimi*”, İlham Sovgatov tarafından “*Gelenek Din İlişkisi Bağlamında Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet (Türk, Azerbaycan ve Türkmen Atasözleri Örneği)*”, Halit Kalli tarafından “*Türkçe Atasözleri ve Deyimlerde Tanrı Kavramına Din Psikolojisi Açısından Bir Yaklaşım*”, Fatma Eroğlu Genç tarafından

“Atasözleri ve Deyimlerde Cinsiyetlerin Söylem Analizi ve Din”, Fatih Alkayış tarafından “Dini İçerikli Atasözleri Üzerine”, Reşat Ahmet Ağaoğlu tarafından “Kütübü-i Tis’a Dışındaki Kaynaklarda Yer Alan Hadisler ve Hadis Diye Bilinen Meşhur Sözlerle Bazı Azerbaycan Atasözlerinin Etkileşimi” ve Semra Çinemre tarafından “Türk Atasözlerindeki Dini Ahlaki Motiflerin Eğitim Öğretim Ortamında Kullanılması” adlı çalışmaları incelenmiştir.

Çalışmamızda yer alan hadisler, *Kütüb’i Tis’a* olarak bilinen kitapların içerisinde seçilmiştir. Bunların yanında Taberânî’nin “*Mu’cem*” adlı üç kitabından, Nisâbü’rî’nin (ö. 405/1014) “*Müstedrek*” ve İbn Ebî Şeybe’nin (ö. 235/849) “*Musannef*” adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Bunlara yardımcı kaynak olarak yine Aclûnî’nin (ö. 1162/1749) “*Keşfü’-Hafâ*” gibi eserlerden de faydalanılmıştır. Çalışmamızda atasözü açısından ise asıl kaynak Belgin Tezcan Aksu, Şükrü Haluk Akalın ve Recep Toparlı tarafından yazılan “*Türk Atasözleri Sözlüğü*” adlı kitap esas alınmıştır.

Çalışmamızı hazırlarken daha çok sahih kaynaklar ele alınmaya çalışılmıştır. Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim’in (ö. 261/875) eserlerinden yararlanıldığında nakledilen hadisin sıhhat derecesi büyük oranda sahih kabul edildiğinden hadisin sadece dipnot bilgileri verilmiştir. Bazı durumlarda Tirmizî’nin (ö. 279/892) “*Sünen*” adlı eserinden yararlanıldığında, hadisin sıhhat durumu hakkında kendisinin eserinde vermiş olduğu bilgi nakledilmiştir. Çalışma esnasında “*el-Mektebetü’s-şâmile*” adlı programdan yararlanılmıştır. Bunun yanında nakledilen bilgileri güçlendirme ve konunun önemine binaen ayetlerden de istifade edilmiştir.

1.4. Hadisin Tanımı

1.4.1. Sözlük ve terim anlamı

Hadis kelimesi, ح د ث kökünden türemiş bir kelimedir. Çoğulu ise (أَحَادِيثٌ)’dir.¹ “Hadîs” kelimesiyle beraber “uhdûse” kelimesi de eş anlamlı bir şekilde kullanılmıştır.² Master bir ifade olarak “eski” kelimesine karşılık “yeni” ve “orijinal” anlamına gelmektedir. Bunun yanında “daha önce olmayan, sonradan olan ve söz” anlamlarını da ifade etmektedir.³ Hadis kelimesi “eski” kelimesine zıt bir ifade taşıyarak “tahdîs” masterından

¹ Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârü’s-Sıhâh*, nşr. Seyyid Muhammed Yûsuf b. Seyyid Hüseyin Behûbâlî (Beyrut: Mektebetü’l Asriyye, 8 Zilhicce 1420/1999), 68.

² Ali Kuzudişli, “Hadis Terimi Hakkında”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 11/1 (2013), 156.

³ H. Musa Bağcı, “*Hadis Tarihi ve Usulü*”, (Ankara: Bilay Yayınları, Eylül 2020), 19.

isim olarak “haber” anlamına da gelmektedir.⁴ Yine haber kelimesinden türeyerek “anlatmak ve nakletmek” anlamlarında da kullanılmıştır.⁵

İslam’dan önce bazı şiirlerde “söylenti, dedikodu, söz, laf etme, münakaşa” gibi anlamlarda da kullanılmıştır. İbn Kuteybe’de (ö. 276/889) geçen فلما تنازعنا الحديث سألناها: “Sohbet kızıştığında o kadına sordum: Sen hangi kabiledensin?” ifade sohbet ve tanışma anlamında karşılıklı konuşmaya örnek olarak verilebilir.⁶ Dabbî’de (ö. 178/794 [?]) geçen أُولَئِكَ قَوْمِي إِنْ يُلْذِبُ يُبَيِّتُهُمْ ... أَخُو حَدَثٍ يَوْمًا فَلَنْ يُتَهَضَّمَا “Onlar benim kavmimdir; eğer bir gün genç bir adam (başından olay geçip bize sığınan, sohbet edilen genç) evlerine sığınacak olursa asla hor görülmez.” ifadesi ise söz ve laf etmeye örnek gösterilebilir.⁷

Kur’an’da 36 tane hadis kökünden türeyen kelimeler bulunmaktadır. Bunlar genellikle söz, haber, konuşma ve eskilerden haber verme anlamlarında kullanılmıştır⁸ Kur’an’da geçen فَبَايَ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ “Artık bundan (Kur’an’dan) sonra hangi söze inanacaklar”⁹ ve تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبَايَ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ “İşte şunlar, sana gerçekten okuduğumuz âyetlerdir. Allah’tan ve O’nun âyetlerinden sonra (buna değil de) hangi habere inanacaklar?” âyetleri söz ve haber anlamında kullanılmıştır.¹⁰ Yine

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ “Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi.”¹¹ âyetinde de hadis kelimesiyle sözlerin en güzeli yani Kur’an kastedilmektedir.¹² Başka bir âyette ise;

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رُسُلُهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ “Sonra birbiri ardından elçilerimizi gönderdik. Her bir ümmete kendi peygamberi geldikçe hep onu yalancılıkla suçladılar; biz de onları birbiri peşinden tarihe gömdük, onları ibret hikâyelerine dönüştürdük. İnanmayanların cehenneme kadar yolu var!” eskilerden haber verme anlamında kullanılmıştır.¹³

⁴ M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/27-64.

⁵ Talât Koçyiğit, “*Hadis Usûlü*”, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 10.

⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *eş-Şi’r ve’ş-şu’arâ*, (Kahire: Daru’l-Hadis 2002), 715.

⁷ Ebü’l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya’lâ ed-Dabbî el-Kûfî, *el-Mufaddaliyyât*, nşr. Ebü’l-Eşbâl Ahmed b. Muhammed Şâkir b. Ahmed b. Abdilkâdir, (Kahire: Daru’l Mea’rif, 6. Baskı, 1942), 320.

⁸ Kuzudişli, “*Hadis Terimi Hakkında*”, 157-160.

⁹ el-Mürselât 77/50.

¹⁰ el-Câsiye 45/6.

¹¹ ez-Zümer 39/23.

¹² Bekir Kuzudişli, *Hadis Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, Şubat 2019), 15-16.

¹³ el-Mü’minûn 23/44

Buraya kadar ifade ettiklerimiz hadis kavramının sözlükte geçen anlamlarıdır. Terim olarak ele aldığımızda Tebrizî (ö. 746/1346) hadisi “*Allah Resulü’nün (s.a.v.) söz ve davranışları kastedilir ve takrirleri de buna dâhildir.*”¹⁴ Kâfiyecî (ö. 879/1474) ise bu tanımı biraz daha genişleterek “*Hz. Peygamber’e söz, fiil ve onun bilgisi dâhilinde olan bir işte sükût etmesi biçiminde, nispet edilen haber*” şeklinde açıklamıştır.¹⁵ Hatta Sehâvî (ö. 902/1497) bu tanımı daha da genişleterek “*Söz, fiil, sıfat ve onun bilgisi dâhilinde olan bir işte sükût etmesi; hatta uykuda ve uyanırken vuku bulan hareketleri veya sükûneti biçiminde Hz. Peygamber’e nispet edilen haberdur.*” şeklinde ifade etmiştir.¹⁶ Başka bir ifadeye göre “*Hz. Peygamber’e nispet edilen söz, fiil, takrir vasıfları, sahabe ve tâbiüne nispet edilen söz ve fiilleri içeren rivayet*” anlamına gelmektedir.¹⁷ Daha dar bir anlamda ifade edecek olursak Hz. Peygamber’in sünnetinin sözlerle anlatılmasına hadis denir.

Hadis, sözlük anlamında da ifade ettiğimiz gibi bazı kaynaklarda haber kelimesiyle aynı anlamda kullanılmıştır. İbnü’s-Salâh (ö. 643/1245) da *Muqaddimetü İbni’s-Salâh* adlı eserinde haber ifadesini kullanmıştır ve haber tanımının Fukahâ’ tarafından “*Haber (hadis), Peygamber Efendimiz’den (s.a.v.) rivayet edilen sözlere denir.*” şeklinde olmuştur.¹⁸

Görüldüğü üzere hadis terimi hakkında farklı farklı tanımlamalar yapılmıştır. Yapılan bu tanımlamalar gösteriyor ki hepsinin ortak noktası Hz. Peygamber’in söz ve fiilleridir. Yapılan tanımlamalar da çoğunlukla bu iki terim çerçevesinde yapılmıştır.

1.5. Atasözü ve Kültür Nedir?

Eski Türklerden itibaren sav, deme, atalar sözü, mesel ve darbimesel diye ifade edilen uzun denemeler ve gözlem sonucu oluşup halka mal olan öğüt verici kalıplaşmış sözlere günümüzde atasözü denilmektedir.¹⁹ Bazı atasözleri zamanla gerçek anlamı dışına çıkıp

¹⁴ Ebû’l-Hasan Ali b. Ebî Muhammed Abdullah et-Tebrizî, *el-Kâfi fi ’ulûmi’l hadis*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân, (Amman: Dûru’l-Eseriyye 1429/2008), 115.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman el-Kafiyecî, *el-Muhtasar fi ’ilmi’l-eser*, thk. Ali Züveyn, (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd 1987), 110.

¹⁶ Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu ’l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti ’l-hadis li ’l-’Irâkî*, nşr. Ali Hüseyin Ali, (Mısır: Mektebetü’s-Sünne 1424/2003), 1/15.

¹⁷ Bağcı, *Hadis Tarihi ve Usulü*, 19.

¹⁸ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbnü’s-Salâh, *Muqaddimetü İbni’s-Salâh*, thk. Nureddin Atar, (Suriye: Daru’l-Fikr 1406/1986), 46.

¹⁹ Belgin Tezcan Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Aralık 2022), 7.

mecaz anlamda kullanılmaya başlanmıştır.²⁰ Nazım Hikmet (1901-1963) ise atasözü için *"Her atasözü yerleşmiş bir itiyadın, bir âdetin, bir huyun söz biçimine girmesi, böylelikle perçinleşmesi demektir."* tanımlamasını yapmıştır.²¹

Ömer Asım Aksoy (1898-1993) kitabında atasözleri ile ilgili *"Bizim, gelenekle yerleşmiş bir atalar sözü almayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, ulusal varlıklardır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar. Nitekim eski bir atasözü şöyle der: Atalar sözü Kur'an'a girmez, yanınca yelişür. Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözüyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir. Anlaşmazlıklarda bir atasözü en büyük yargıcıdır."* ifadelerini kullanmıştır.²²

Atasözlerinin ortaya ilk çıktıkları yer ve zaman açısından elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak tahmini olarak insanlık tarihiyle beraber ortaya çıktıkları düşünülmektedir. İlk başlarda sözlü olarak yayıldığı daha sonra yazıya geçirildiği düşünülmektedir.

Atasözleri ortaya çıktıktan sonra günümüze gelene kadar aynı kalmamış, zaman ve coğrafya gibi farklı koşullardan etkilenerek değişiklik göstermiştir.²³ Yazılı olarak ilk atasözü sekizinci yüzyılda olduğu ifade edilen *Orhon Yazıtları*'dır. Daha sonraları bunlara ilave edilerek yirmi kadar atasözünün bulunduğu ifade edilmiştir.²⁴

Zamanın ilerlemesiyle birlikte atasözlerini ifade eden eserler çoğalmakla beraber halk arasında önemli bir yer edinmiştir. *Dîvânü Lügâti't-Türk* ve *Dede Korkut Hikâyeleri* gibi eserlerin atasözleriyle örneklemeler yapması halk arasındaki bu önemin göstergelerindendir.²⁵

²⁰ Aydın, Oy, "Atasözü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/44-46.

²¹ Güncel Türkçe Sözlük, "Atasözü" (Erişim 06.10.2025). <https://sozluk.gov.tr/?ara=ATASÖZÜ>.

²² Ömer Asım Aksoy, *"Atasözleri, Deyimler"*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1988), 132.

²³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 80.

²⁴ Oy, "Atasözü".

²⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 7.

1.5.1. Kültür kavramı

Kültür “cultura” sözcüğünden türeyerek ortaya çıkmış bir kelimedir. Türkçede “ekin” anlamını ifade etmektedir. Sürekli gelişme gösteren bu kelime 17. yy’a gelindiğinde halkın “*belirli bir yaşam biçimini*” ifade etmek için kullanılmıştır.²⁶

Yapılan araştırmalara göre kültür kavramı ile ilgili 164 tane tanım mevcuttur. Bunun sebebi ise her bir kişinin kendi alanlarına göre kültür tanımlaması yapmasıdır. Her bir tanımın farklı oluşu kültür kavramını net bir ifadeyle anlatabilmemizi güçleştirmektedir. Tarihi açıdan bakıldığında ilk kez 19.yy’da Tylor ( . 1858–1917) “*Kültür, kişinin toplumun bir  yesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, adet, gelenek, alışkanlık ve yeteneklerin karmaşık bir bütünüdür.*” tanımlamasını yapmıştır.²⁷ Bazı bilim adamları da kültürü “*Varlığımızın yapısını belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi birliğidir.*” şeklinde tanımlamıştır.²⁸

İslam dünyasında kültür yerine medeniyet kavramı kullanılır. Medeniyet kelimesi l gat açısından “yönetmek” ve “malik olmak” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise “*şehre mensup olan, şehirli ve medeni hayat yaşamak*” anlamlarına gelmektedir.²⁹

Daha sonra 164 tane geniş çaplı tanımlamalar yapılmış olup kültür kavramının ana hatları “*kültür bir üründür, tarihseldir; fikirleri, kalıpları ve değerleri içerir; seçicidir; öğrenilir; sembollere dayanır; davranış ve davranış ürünlerinden ortaya çıkmaktadır.*”³⁰ şeklinde ifade edilebilir.

1.5.2. Atasözünün kültürlerde kullanımı

Tarih boyunca insanların bulunduğu her yerde bir kültür, sosyallik ve tecrübe gibi olgular hep var olmuştur. Bunların daha sonra gelen toplumlara aktarılması için öncülük eden ise dildir. Dilin bu işlevini kolaylaştıran, kültürel olguları ve yaşanmışlıkları gelecek nesillere aktaran önemli yollardan biri de atas zleridir. Bakıldığında zaten atasözleri kültürel

²⁶ Cevdet Bingöl, *Kültürler Arası İletişim Sürecinde Kültür, Kültürel Kimlikler ve  eviri İlişkisi* (Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 37.

²⁷ Gözde Emen, * ok Kültürlü Takım Performansı  zerinde Kültürel Farklılıkların Ve Kültürlerarası Yeterliliğin Etkisi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 5-7.

²⁸ Bingöl, *Kültürler Arası İletişim Sürecinde Kültür, Kültürel Kimlikler ve  eviri İlişkisi*, 39.

²⁹ İlhan Kutluer, “Medeniyet”. TDV İslâm Ansiklopedisi. (Ankara: TDV Yayınları, 2023), 28/296-297.

³⁰ Emen, * ok Kültürlü Takım Performansı  zerinde Kültürel Farklılıkların Ve Kültürlerarası Yeterliliğin Etkisi*, 5-7.

olgular ve yaşanmışlıklardan alınan tecrübelerden ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan atasözleri de dil sayesinde ileriye aktarılmıştır.³¹

Aynı veya benzer kültürlerde yaşayan insanların yaşanmışlıktan ortaya çıkan atasözlerinin de benzerlik göstermesi normaldir. Çünkü atasözleri, bir toplumun tecrübe ve kültür birikiminin sonucudur. Bu kültür birikiminin daha sonra da alışverişinin herhangi bir sınırının olmaması bu benzerliğin oluşmasını kolaylaştırmaktadır. Bu sayede Türk kültürünün yüzyıllar geçse de günümüze kadar gelmesinde atasözlerinin etkisi inkâr edilemez.³²

Buradan da anlaşılıyor ki dil-kültür-tecrübe-atasözü bir döngü içerisinde varlıklarını devam ettirmektedir. Gerek üstlendikleri kaynak göreviyle gerekse gelecek nesillere ulaşmada aracı olarak rol üstlenmektedirler. Böylelikle geçmişte yaşayan insanlarımızın hayat tecrübelerinden haberdar olup onlardan faydalanma imkânı bulabiliyoruz.

³¹ Seçkin Aydın, “Kültürel Bir Miras Olarak Atasözlerinin Kullanımı Üzerine Türkçe Öğretmenlerinin Görüşleri”, *Folklor/Edebiyat* 19/75 (2013/3), 173-174.

³² Aydın, “Kültürel Bir Miras Olarak Atasözlerinin Kullanımı Üzerine Türkçe Öğretmenlerinin Görüşleri”, 176-177.

2. HADİSLERLE LAFİZ AÇISINDAN BENZERLİK GÖSTEREN ATASÖZLERİ

Daha önce de ifade edildiği gibi hadisler ve atasözleri arasında belirgin bir etkileşim mevcuttur. Bunun daha net anlaşılması için elimizden geldiği kadar hadislerle büyük oranda benzeyen atasözlerini bulmaya çalıştık. Burada ele aldığımız atasözleri TDK'nin bizlere sunduğu “*Türk Atasözleri Sözlüğü*” kitabı esas alınarak kullanılmıştır. Yapılan hadis-atasözü araştırması da bu çerçevede ilerlemiştir.

Bu bölümde 12 başlık altında 13 tane birbiriyle lafız olarak benzerlik gösteren hadis değerlendirilecektir. Sadaka başlığında iki hadis diğer başlıklarda ise tek hadis ele alınacaktır. Bu hadislerle uyumlu olan atasözleri ele alınan hadisin hemen akabinde aktarılmaya çalışılacaktır.

Bunu yapmadan önce ifade etmek gerekir ki ele alınan hadislerle atasözü tam anlamıyla birbirinin aynısı olmayabilir. Aktardığımız her hadisin ve atasözünün birbiriyle benzerlik oranları farklılık göstermektedir. Bu bölümde hadisler ve büyük oranda hadislerden etkilendiğini düşündüğümüz atasözleri aktarılmaya çalışılacaktır.

2.1. Sadaka

Sadaka İslam inancına göre yapılması önemle tavsiye edilen bir ibadettir. Hz. Peygamber tarafından sadakanın önemine dair birçok hadis rivayet edilmiştir. Rivayet edilen bu hadislerden etkilenen Türk toplumu bazı hadis ifadelerini atasözü haline getirerek nesilden nesile aktarmıştır. Hadislerden etkilenecek ortaya çıktığını düşündüğümüz sadaka ile alakalı iki hadisi bu bölümde ele almaya çalışacağız.

Buhârî’de (ö. 256/870) geçen aşağıdaki hadisin içerisindeki altıncı grup olan “Sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek şekilde gizlice sadaka veren kişi” atasözüne dönüşerek halk tarafından kullanılmıştır. İlgili hadis şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: إِمَامٌ عَادِلٌ، وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ رَبِّهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ طَلَبَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ، فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ، أَخْفَى حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ .

Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

“Yedi grup vardır, Allah onları, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı günde gölgelendirecektir: Adaletli idareci (önder), Rabbine ibadet ederek büyüyen genç, kalbi mescitlere bağlı olan kişi, Allah için birbirini seven, bu sevgiyle bir araya gelen ve

bu sevgiyle ayrılan iki kişi, güzel ve makam sahibi bir kadının kendisini (zinaya) çağırması üzerine “Ben Allah’tan korkarım” diyerek reddeden kişi, sağ elinin verdiği sol eli bilmeyecek şekilde gizlice sadaka veren kişi, tenhada Allah’ı anıp gözyaşı döken kişi.”³³

Bu hadisle benzer anlamlar taşıyan atasözleri aşağıdaki gibidir:

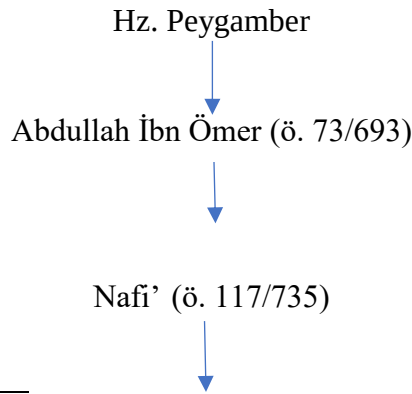
- Bir elin verdiği öbür elin duymasın.³⁴
- Sağ elin verdiği sol el duymasın.³⁵
- Sağ elinin verdiği sol elin görmesin.³⁶

Görüldüğü üzere Peygamber efendimizin kıyamet gününde kendi himayesine alacağını söylediği yedi grup içerisinde Allah (c.c.) için sadaka veren kişileri altıncı sırada zikretmiştir. Burada sadaka verirken insanların dikkat etmesi gereken ölçüt ifade edilmiştir. Aynı şekilde sadaka verirken dikkat edilmesi gereken ölçütü bildiren başka bir hadis de şu şekildedir;

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى. وَالْيَدُ الْعُلْيَا الْمُتَّقَةُ. وَالسُّفْلَى السَّائِلَةُ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Veren el alan elden hayırlıdır. Üstteki nifakta bulunan, alttaki ise dilencidir.”³⁷

Zikrettiğimiz bu hadis birçok önemli kaynaklarımızda senedindeki küçük bir farkla kendine yer bulmuştur. Çalışmamızda çok fazla yer vermediğimiz isnad şemalarından sadece bu hadisin isnad şemasını şöyle gösterebiliriz

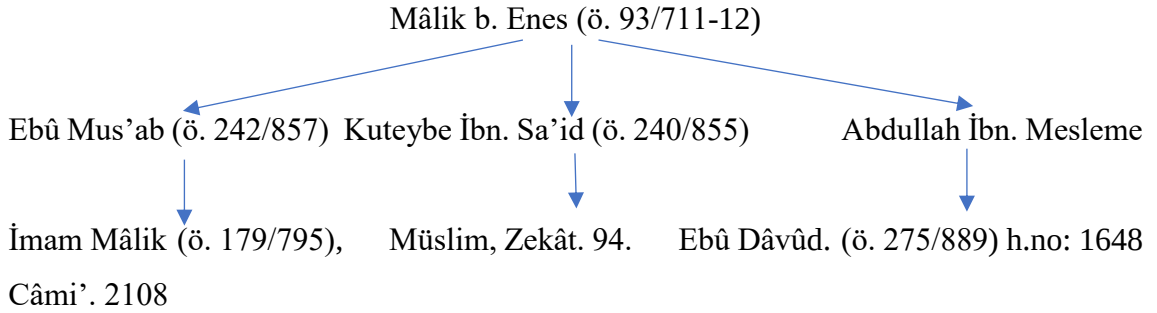
³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, “*el-Câmi ‘u’s-şâhih*” nşr. Mustafa Dîb el-Buğa, (Dimaşk: Dâru’l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993), “Cema’at”, 8 (No. 629).

³⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 170.

³⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 427.

³⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 427.

³⁷ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, “*el-Câmi ‘u’s-şâhih*” nşr. Muhammed Fuâd Abdülbakî, (Kahire: Matba’atü İsa el-Babî – Halebî, 1431), “Zekât”, 94; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, “*es-Sünen*”, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Beyrut: Mektebetü’l Asriyye, 1324), “Zekât”, 28 (No. 1648); İmam Malik, Ebû Hamza Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî, “*el-Muvafta*”, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbakî, (Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1412/1991), “Cami”, 2108.

Peygamberimizin bu hadisi halk arasında önemli derecede yer tutmuş ve aşağıdaki atasözüne dönüşmüştür.

- Veren el alan elden üstündür.³⁸

Hiz. Peygamber sadakayla alakalı insanlara farklı farklı öğütlerde bulunmuştur. Bu öğütler sadakanın önemi veya sadaka vermenin yaygınlaşması gibi farklı sebeplerden dolayı söylenmiştir. Bizim burada ele aldığımız iki farklı hadiste bu amaçlarla söylenmiş ifadelerdir. Hedefine ulaşan bu hadisler insanlar arasında atasözü haline gelerek yerini almışlardır.

2.2. İyilik

Bütün dinlerde iyilik tavsiye edilen ahlaki bir davranıştır. Özellikle İslam dini iyiliği emredip kötülükten menetmeyi bütün insanlara tavsiye etmiştir. Hiz. Peygamber'in bu durumun önemine vurgu yaptığı birçok ifadeleri mevcuttur. Ebû Hanife'nin (ö. 150/767) *Müsned*'inde yer alan aşağıdaki ifade buna örnek teşkil etmektedir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْبِرُّ لَا يَنْبَلَى، وَالْإِنَّمُ لَا يُنْسَى

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: "İyilik kaybolmaz, kötülük unutulmaz."³⁹

Aclûnî rivayetin (ö. 1162/1749); Ebû Nuaym (ö. 219/834), İbn Adî (ö. 365/976) ve Deylemî'nin (ö. 558/1163) eserlerinde İbn Ömer'den nakledildiğini zikrederken aynı zamanda Ebu Kilâbe'den (ö. 104/722) mürsel olarak rivayet edildiğini kaydetmektedir.⁴⁰

³⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

³⁹ Ebû Hanife Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh, *el-Müsned*", nşr. Abdurrahman Hasan Mahmud (Mısır: Âdâb, 1431), Edeb (No. 17).

⁴⁰ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *"Keşfü'l-Hafâ"*, 2 Cilt (Kahire: Mektebetü'l- Kudsi, 1351), 1/325, (No. 902). Görüldüğü üzere hadis mürsel olarak rivayet edilmiştir. Hadis zayıflık içeriyor olsa da onunla amel edilebilecek düzeydedir. Zayıf hadisle amel konusu için bkz. Kadir, Gürler, "Zayıf Hadisle Amel Edilip Edilmeyeceği Tartışmaları Arasında Bir Çözüm Yolu: Telakkî Bi'l-Kabûl". Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/22 (Aralık 2012), 5-28.

Ele alınan hadis ile benzerlik gösteren atasözleri aşağıdaki gibidir:

- İyilik zayi olmaz.⁴¹

- İyilik yerde kalmaz.⁴²

Buradan anlaşılacağı üzere ele alınan atasözü Peygamberimizin hadisinin ilk cümlesinden etkilendiği söylenebilir. İyiliğin unutulmayacağını ifade eden iki cümle hemen hemen birbirinin aynısıdır. İkisi de insanlar arasında yaşanan olaylarda iyiliğin önemini vurgulamaktadır.

2.3. Selam Vermek

Yaşayan bütün kültürlerde selam vermenin büyük bir önemi vardır. İletişim kurduğumuz kişilere selam vererek ona sevgimizi ve saygımızı ifade etmiş oluruz. Selam verdiğimiz kişinin de bize olumlu karşılık vermesiyle sağlıklı bir iletişim kurmamızın önü açılmış olur. Karşılaştığımız kişilerle ilk önce selamlaşıp daha sonrasında muhabbete devam etmemizin gerekliliğini vurgulayan hadis rivayeti şu şekildedir:

ويقال أنه روي عن النبي صلى الله عليه وسلم: السَّلَامُ قَبْلَ الْكَلَامِ

Hz. Peygamberden rivayet edildiği söylenen hadiste şöyle geçmektedir: “Önce selam sonra kelam.”⁴³

Tirmizî’de (ö. 279/892) geçen bu hadisle benzerlik gösteren atasözleri şu şekildedir:

- Evvel selam sonra kelam.⁴⁴

- Kelamdan evvel selam gerek.⁴⁵

İletişim açısından selam vermek büyük önem arz etmektedir. Yukarıda da görüldüğü üzere Peygamberimiz selam vermenin önemine vurgu yapmıştır. Halk atasözü de bunun öneminden bahsetmektedir. Ele alınan her iki ifade birbirine büyük oranda benzemektedir.

2.4. Teyze Anne Yarısı

İslam’da akrabaya bakmak önemle üzerinde durulan bir ibadet olup teyze de bu akrabalarından bir tanesidir. Teyze annenin olmadığı bazı durumlarda yeğenin bakımını

⁴¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 332.

⁴² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 332.

⁴³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, “*el-Câmi’u’s-şâhih*” ,thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Mısır: Mektebetü’l-Mustafa el-Babi Al-Halabi, II. Baskı, 1395/1975), “İsti’zân ve’l-Âdâb”, 11 (No. 6299). Tirmizî bu hadisi naklettikten sonra hadis için münker (zayıf) ifadesini kullanmıştır.

⁴⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 249.

⁴⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 356.

yapabilecek konumdadır. Gerektiği yerde anne şefkatiyle yeğenlerinin sıkıntılarına çare olabilecek ilk kişilerdendir. Hz. Peygamber ve atalarımız da bu durumun önemini şu şekilde ifade etmiştir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... “الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُمِّ...”

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Teyze (Hala) anne yerindedir.”⁴⁶ Hız. Peygamberin bu ifadesi şu şekilde atasözüne dönüşmüştür;

- Teyze ana yarısıdır.⁴⁷

Umre için Mekke’ye gelen Hız. Peygamber ve ashabı ibadetlerini tamamladıktan sonra Medine’ye dönüş için yola çıktıklarında Hız. Hamza’nın (ö. 3/625) kızı Ümâme bint Hamza (ö. 65/685’ten sonra) Peygamberimizin peşine takılıp kendisini de götürmelerini istedi. Bunun üzerine Hız. Ali (ö. 40/661) “*Amcamızın kızını müşriklerin elinde bırakıp gidemeyiz*” diyerek Ümâme’yi Hız. Fâtıma’yla (ö. 11/632) beraber deveye bindirmiştir. Medine’ye varıldığında Hız. Ali, Ca’fer b. Ebû Tâlib (ö. 8/629) ve Zeyd b. Hârise (ö. 8/629) arasında Ümâme’nin kimde kalacağı konusunda tartışma çıkmıştır. Bu olaya şahitlik eden Hız. Peygamber, Ca’fer’in eşi Esmâ bint Umeys’in (ö. 40/661 [?]) Ümâme’nin teyzesi olmasından dolayı “*Teyze (hala) anne yarısıdır.*” diyerek kızı Ca’fer’e teslim etmiştir.⁴⁸ Böylelikle Peygamberimiz hem teyze veya halanın aile içerisindeki önemini vurgulamış hem de yaşanan bu tartışmayı sonlandırmıştır. Bu konu halk arasında da önemini korumuş ve atasözüne dönüşmüştür.

2.5. Dört Şeyde Hayır Vardır

Toplum içerisinde önemini koruyan bazı unsurlar mevcuttur. Bu ana hatların değişimi toplumun değişimine yol açmaktadır. Bunların en önemlisi kişinin doğup büyümesine kadar yanında olan çekirdek ailedir. Ailenin de yapıtaşının en önemlisi sâliha bir kadındır. Çocuğun yetiştirilmesi ve eğitilmesiyle sağlıklı bir toplumun inşasında kadının önemli bir yeri bulunmaktadır.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... أَرْبَعٌ مِنَ السَّعَادَةِ: الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ، وَالْمَسْكِنُ الْوَاسِعُ، وَالْجَارُ الصَّالِحُ، وَالْمَرْكَبُ الْهَنِيءُ،

⁴⁶ Buhârî, “Sulh”, 6 (No. 2552); Ebû Dâvûd, “Talak”, 35 (No. 2280); Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 6 (No. 1904); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, “es-Sünen”, nşr. Hüseyin Süleym Esed Dârânî, (Suudi Arabistan: Daru’l Muğnî, 1412/2000), “Ferâiz”, 27 (No. 3024); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb Arnaût. 50 Cilt. (Müessesâtü’r-Risale, 1421/2001), 2/249 (No. 931).

⁴⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 459.

⁴⁸ Ayşe Esra Şahyar, “Ümâme bint Hamza”. TDV İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/301-302.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Dört şeyde hayır vardır: Sâliha bir kadın, geniş bir ev, sâlih bir komşu ve güzel bir binek.”⁴⁹ Nakledilen bu hadise benzerlik gösteren atasözü aşağıdaki gibidir.

- Atta, avratıda uğur vardır.⁵⁰

Ele alınan hadiste zikredilen kadın ve binek ifadeleri belirtilen atasözüyle benzerlik göstermektedir. Hız. Peygamberin hayırlı olarak saydıklarından iki tanesi insanlar için de hayırlı olarak kabul edilmiştir. Bu iki unsur Türk kültürü açısından da büyük önem taşımaktadır. Nitekim halk arasında da atasözü olarak yerini almıştır.

2.6. Eken Biçer

İslam dini kişinin çalışmasını istemekte ve çalışan kişilerin karşılığını alacağını vurgulamaktadır. Öyle ki çalışan kişi karşılığını alınca mutlu olur. Böylelikle yaşam kalitesi de belirli düzeyde artmış olur. Bu duruma Hız. Peygamber tarafından da şu şekilde vurgu yapılmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَاعْلَمْ أَنَّكَ كَمَا تَزْرَعُ تَحْصُدُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Bilin ki ne ekersen onu biçersin.”⁵¹ Konuyla ilgili atasözleri şöyledir.

- Eken biçer, konan göçer.⁵²

- Herkes ektiğini biçer.⁵³

- Ne ekersen onu biçersin.⁵⁴

- İnsan ektiğini biçer.⁵⁵

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/55 (No. 1455). Bu hadis Hâkim tarafından “*Müstedrek*” adlı eserinde isnadı sahih olarak zikredilmiş. Yine aynı sayfada Zehebi’nin de çalışmalarında bu düşünceye katıldığını görülmektedir. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, “*el-Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn*”, nşr. Mustafa Abdülkadir Atta (Beyrut: Daru’l İlmiyye, 1411/1990), 2/157 (No. 2640). Hadis aynı zamanda İbn Hibbân tarafından “*el-Müsnedü’s-Sahih*” adlı eserinde de zikredilmiştir. Bkz. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, “*el-Müsnedü’s-Sahih*”, nşr. Muhammed Ali Sönmez (Beyrut: Daru’l İbn Hazm, 1433/2012), 11/300 (No. 20593).

⁵⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 144.

⁵¹ Ebû Urve Ma‘mer b. Râşid el-Basrî es-San‘ânî, “*Cami’i*”, nşr. Habib er-Rahman el-Azami, 2 Cilt (Beyrut: Mektebetü’l İslamiyye, 2. Baskı, 1403/1983), 2/300, (No. 20593). Burada hadisin başka kaynaklardaki rivayetlerine de bakmak isabetli olur. Nitekim bu hadis, İmam Buhârî’nin *el-Edebü’l-Müfred* adlı eserinde de rivayet edilmiştir. Ayrıca hadisi el-Albânî değerlendirmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, “*el-Edebü’l-Müfred*”, nşr. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî (Riyad: Dâru’l Sıddik Neşir ve’t-Tevzi’, 4. Baskı, 1418/1997), 75. Yine bu ifadeler Aclûnî’nin halk arasında hadis diye dolaşan rivayetleri toplayan eserinde de geçmektedir. Aclûnî, “*Keşfü’l-Hafâ*”, 2/251, (No. 2491).

⁵² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 229.

⁵³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 291.

⁵⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 396.

⁵⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 312

Peygamberimiz tarafından çalışmanın ve el emeğinin öneminin vurgulandığı bu ifadeler halk arasında da yukarıda zikrettiğimiz atasözleri olarak karşılığını bulmuştur. Hem hadis hem de atasözü insanın çalışmasını ve başarması için çabalaması gerektiğini bizlere aktarmaktadır. Böyle yapan kişilerin karşılığını göreceği ifade edilmektedir.

2.7. Acelecilik Şeytandandır

Acele eden kişi paniğe kapılarak yanlış kararlar verebilmektedir. Yanlış kararlar olumsuz sonuçlara yol açabileceğinden kişinin ümitsizlik, bezginlik, yorgunluk gibi psikolojik sıkıntılar yaşamasına da sebebiyet verebilir. Böyle durumlardaki kişiyi ise şeytan, vesveseleriyle kötü yollara sürükleyebilir. Bu durumun önemini Hz. Peygamber şu şekilde özetlemektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْأَنَاءَةُ مِنَ اللَّهِ، وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ

“Teenni⁵⁶ Allah (c.c)’tandır, acelecilik şeytandandır.”⁵⁷

Yukarıda ifade edilen hadis ile benzerlik gösteren atasözleri şu şekildedir:

- Acele işe şeytan karışır.⁵⁸
- Acele şeytandan teenni Rahmandan.⁵⁹

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere kişinin bir işe başlarken veya başladıktan sonra sakin olması ve sabır çerçevesinde devam etmesi gerekmektedir. Acele ederek işlerinin karışmasına olanak sağlamamalıdır. Tüm Peygamberlerin tevhid inancını insanlara aktarırken örnek teşkil ettiği sabır durumu örnek alınmalıdır.

2.8. Elçi

Hız. Peygamber İslam dinini tebliğ için farklı devletlere elçiler göndermiştir. Kendisine de İslam’ı kabul için bazı topluluklardan elçiler gelmiştir. Peygamberimiz gelen bu elçileri en iyi şekilde ağırlamış ve onların dokunulmazlığını şu şekilde vurgulamıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... أَنَّ الرُّسُلَ لَا تُقْتَلُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Elçiler öldürülmez.”⁶⁰

⁵⁶ “Bir işi acele etmeden iyice düşünerek yapma, temkinli ve ihtiyatlı davranma”. Bkz. Mustafa Çağrııcı, “Teenni” “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi”, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/270-271.

⁵⁷ Tirmizî, “Birr”, 66 (No. 2012). Tirmizî bu hadisi naklettikten sonra zayıf olduğunu ve Abbas b. Sehl’in hafızasından dolayı bu kanaate varıldığını ifade etmiştir.

⁵⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 106

⁵⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 106.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/306 (No. 3761); Ebû Dâvûd, “Cihad”, 166 (No. 2761). Zikrettiğimiz hadisin senedi ile ilgili Heysemî şu ifadeleri kullanmıştır: Hadis Ebû Dâvûd tarafından kısaca rivayet edilmiştir. Ancak Ahmed, Bezzâr ve Ebû Ya’lâ tam olarak rivayet etmişler ve onların isnadları da sağlamdır. Bkz. Ebû’l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, “*Mecmau’z-Zevâid*

Peygamberimizin bu ifadesi halk arasında kendine şu şekilde yer bulmuştur:

- Elçiye zeval olmaz.⁶¹

Ne olursa olsun elçiler bir araçtır. Devletlerarasında veya iki farklı birey arasında bilgi alışverişini sağlayan kişi asla öldürülmemelidir. Çünkü elçi masumdur bu yüzden öldürülmez. Bu durumun önemini Hz. Peygamber ve insanlar yukarıdaki ifadeleriyle vurgulamışlardır.

2.9. Misafir

Misafirlik durumu insanların kaynaşması için gerekli görülen iletişim yollarındandır. Saygı ve sevgi çerçevesinde oluşan bu iletişim, insanların sosyal bağlarını güçlendirmektedir. Böylelikle oluşan toplumun sağlıklı bir şekilde yaşaması daha kolay olmaktadır. Hz. Peygamberin bu durumun önemine vurgu yaptığı hadis aşağıdaki gibidir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الضِّيَافَةُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ، فَمَا كَانَ بَعْدَ ذَلِكَ، فَهُوَ صَدَقَةٌ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Misafir üç gün ağırlanır, bundan sonra yapılanlar sadakadır.”⁶²

Nakledilen hadis ile benzerlik gösteren atasözleri şu şekildedir:

- Misafir üç gün misafirdir.⁶³

- Misafirlik üç gündür.⁶⁴

Ahmed b. Hanbel’den (ö. 241/855) nakledilen hadiste Peygamberimiz misafirliğin üç gün olması gerektiğini ifade etmektedir. Daha sonrasında yapılanların ise sadaka olduğunu bizlere aktarmıştır Bu durumun halk arasında yerini alarak atasözüne dönüşmüş olması muhtemeldir.

2.10. Cemaat

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu yüzden bazı olayların üstesinden gelebilmeleri için birlerinden yardım almaları gerekmektedir. Böylelikle karşılarına çıkan olayları daha kolay ve güçlü bir şekilde bertaraf edebilirler. Bunu yaptıkları zaman daha az yıpranmış bir şekilde hayatlarına devam edebileceklerdir. Bunun önemini Peygamber Efendimiz şu hadisleriyle vurgulamıştır:

ve Menba ‘u’l-Fevâid”, nşr. Hüsameddin Kudsi, (Kahire: Mektebetü’l-Kudsi, 1414/1914), 5/314 (No. 9597).

⁶¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 236.

⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/657 (No. 7873).

⁶³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 392.

⁶⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 393.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ...فَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ فَإِنَّمَا يَأْكُلُ الذَّنْبُ الْقَاصِيَةَ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Cemaatle olmalısın, çünkü kurt başıboş olanı yer.”⁶⁵

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ...فَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ، فَإِنَّمَا يَأْكُلُ الذَّنْبُ مِنَ الْغَنَمِ الْقَاصِيَةَ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Cemaatle olmalısın, çünkü kurt (sürüden) ayrılan koyunu yer.”⁶⁶

Ele alınan bu iki hadis hemen hemen birbirinin aynısıdır. İkinci kaynakta “koyun” kelimesi eklendiği için hadisleri ayrı ayrı ifade etme gereği hissettik.

Nakledilen hadislerle benzerlik gösteren atasözleri şu şekildedir:

- Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar.⁶⁷

- Sürüden ayrılanı kurt kapar.⁶⁸

- Yalnız kalanı kurt yer.⁶⁹

Bu iki hadiste Peygamberimiz insanlara birlik olunmasını ki bunu beceremezlerse o toplumun zarar göreceğini ifade etmiştir. Ardından nakledilen atasözleri hadislerle benzerlik gösterip lafız ve mana yönünden de hadisi desteklemektedirler.

2.11. Kanaat

Kanaat insanın mutlu huzurlu bir yaşam sürmesine olanak sağlayan ahlaki bir yapıdır. Çünkü hırs ve doyumsuzluk gibi emeller peşinde koşmak insanı hem beden hem de psikolojik açıdan yıpratabilmektedir. Kanaatkâr insan ihtiyacı görüldüğünde mutlu olur ve fazlasının peşinde koşmayarak kendisini zarara sokmaz. Konuyla ilgili Hız. Peygamber şu ifadeleri kullanmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَيْكُمْ بِالْقَنَاعَةِ، فَإِنَّ الْقَنَاعَةَ مَالٌ لَا يَنْفَدُ

“Kanaatkâr olun çünkü kanaat tükenmeyen hazinedir.”⁷⁰

Ele alınan bu hadis ile benzerlik gösteren atasözü aşağıdaki gibidir.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/42 (No. 21710).

⁶⁶ Hâkim en-Nisâbü'rî bu nakilden sonra hadis için “*Sadûk Hadis*” ifadesi kullanmıştır. Bkz. Hâkim en-Nisâbü'rî, “*el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*”, 1/330 (No. 765); Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî’ de (676) hadisi, “*Riyâzü's-Sâlihîn*”, eserinde kullanarak hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, “*Riyâzü's-Sâlihîn*”, nşr. Dr. Maher Yassin el-Fahl (Beyrut-Dımaşk: Daru'l İbn Kesir, 1428/2007), 312 (No. 1070).

⁶⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 444.

⁶⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 444.

⁶⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 485.

⁷⁰ Ebû'l-Kasım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, “*el-Mu'cemü'l-Evsat*”, nşr. Ebu Muaz Tarık ibn Ü'zullah ibn Muhammed, (Kahire: Dar'ul Haremeyn, 1415/1995), 7/84 (No. 6922).

- Kanaat tükenmez hazinedir.⁷¹

İnsanların hayat boyu mutlu ve huzurlu yaşayabilmeleri için kanaatkâr olmaları tavsiye edilmiştir. Kanaatkâr insanın kişilik yapısının da sağlam olduğu söylenebilir. Bu durumun önemini vurgulamak için hem Hz. Peygamber hem de atalarımız yaşadıkları tecrübeleri bizlere aktarmışlardır.

2.12. Emanet

Bir ailenin veya toplumun birbirine sıkı sıkıya bağlı kalabilmeleri karşılıklı güven duygusuyla olur. Güven duygusunun oluşabilmesi için gerekli davranışlardan biri de emanete riayet etmektir. Birisine emanet edilen şey artık onun sorumlulukları altındadır. Emanete hıyanetlik edilmeyeceğini Hz. Peygamber şu şekilde ifade etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ

“Emanete riayet etmeyenin imanı yoktur.”⁷²

Bu hadis ile benzerlik gösteren atasözü aşağıdaki gibidir:

- Emanete hıyanet olmaz.⁷³

Yukarıda naklettiğimiz hadis ve atasözü büyük oranda birbirine benzemektedir. Birkaç kelime farkı olsa da ikisi de emanete hıyanetlik yapılmayacağını açık bir şekilde ifade etmektedir. Hıyanetlik yapan kişi Allah tarafından hoş görülmez ve insanlar arasında utanç duyulacak durumda olur.

2.13. Değerlendirme

Müslümanlar için hadisler Kur'an'dan sonra en önemli bir delil olarak görülmektedir. Hz. Peygamberin söz ve davranışlarından oluşan hadisler, Müslümanların hayatlarında İslam'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve yaşanması için zaruridir. Zira Kur'an-ı Kerim Müslümanların, Hz. Peygamberi örnek almaları gerektiğini belirtmektedir. Bu durum onların sözlerine ve davranışlarına da yansımıştır.

Atasözleri de hadisler gibi insanlara öğüt verici olup ait olduğu toplumun kültürü hakkında bize bilgi vermektedir. Durum böyle olunca bizlerde, hadisler ile atasözleri arasında benzerliğin var olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşünce çerçevesinde

⁷¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 339.

⁷² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/423 (No. 13199).

⁷³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 239.

aralarında benzerliği bulunan hadisler ve atasözleri araştırılmıştır. Araştırmalarımız sonucunda lafız ve mana açısından birçok benzer hadis ve atasözü bulunmuştur.

Aralarında lafız açısından benzerliğinin bulunduğu varsaydığımız toplam on üç tane hadis ile ilgili atasözleri bulunmuştur. Bulduğumuz hadis ve atasözleri incelendiğinde aralarında büyük oranda benzerliğin var olduğu görölmektedir. İncelenen bazı atasözlerinin dini içerikli olması, hadislerden etkilenildiği düşüncesine varmamıza neden olmuştur. Çünkü dini içerikli söylenen atasözlerinin İslamiyet'in kabulünden sonra söylenmiş olması muhtemeldir ki bu durum atasözlerinin hadislerden etkilendiği sonucunu ortaya çıkarır. Yani Hz. Peygamber'in söylediği hadisler, Türkler tarafından benimsenerek kalıplaşmış cümleler haline getirilerek kendi topluluklarında atalar sözü olarak kullanıldığını söylememiz mümkündür.

3. HADİSLERLE MANA YÖNÜNDEN BENZERLİK GÖSTEREN ATASÖZLERİ

Birçok hadis ve atasözü arasında mana yönünden benzerlik olduğunu görüyoruz. Bu yüzden mana yönünden benzerlik gösteren hadisler ve atasözleri bu bölümde ele alınmaya çalışılacaktır. Bunları yaparken konu başlıkları itikad, ibadet, muâmelât, ahlak ve diğer meseleler şeklinde oluşturulacaktır. İlk önce hadisler daha sonra ilgili atasözleri verilecektir.

3.1. İtikad

İtikadî konular, Allah'ın indirdiği ve Hz. Peygamberin insanlara tebliğde bulunduğu inanç esaslarıdır. Bunlar kader, rızık, ecel, cennet ve cehennem gibi insanın inancını etkileyen konuları kapsamaktadır.

3.1.1. Allah

İslam dininde Allah'a iman en temel inanç esasını teşkil etmektedir. İslam, Allah'ın tek ilâh olduğunu vurgulayan tevhid inancı üzerine bina edilmiş ve yalnızca O'na ibadet edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi oluşu ise onunla ilgili pek çok hadisin rivayet edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu hadislerin bir kısmı, mana bakımından halk arasında kullanılan atasözleriyle benzerlik göstermektedir. Aşağıda bu hadisler ile atasözleri arasındaki anlam yakınlıkları ele alınacaktır.

قَالَ اللَّهُ: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي...

Allah (c.c.) şöyle buyurdu: “Kulum beni zannettiği gibiyim ve beni zikrettiğinde onunla beraberim.”⁷⁴

Yine bu hadis Müslim'in *Câmiu's-Sahih*'inde, Tirmizî ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde ve Ahmed b. *Hanbel'in Müsned*'inde جَنَّ kelimesinin farklılığıyla şu şekilde geçmektedir.

قَالَ اللَّهُ: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ جَنَّ يَذْكُرَنِي...⁷⁵

Buna benzer başka bir hadis yine Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde şu şekilde geçmektedir.

قَالَ اللَّهُ: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، إِنْ ظَنَّ بِي خَيْرًا فَلَهُ، وَإِنْ ظَنَّ شَرًّا فَلَهُ

⁷⁴ Buhârî, “Tevhîd”, 15 (No. 6970).

⁷⁵ Müslim, “Zikr”, 2; Tirmizî, “Da'vât”, 50 (No. 3603); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, “es-Sünen”, nşr. Şuayb Arnaûd, (Beyrut: Dâru'l Risaleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), “Edeb”, 58 (No. 3822); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/204 (No. 9351).

Allah (c.c.) şöyle buyurdu: “Ben kulumun bana olan zannı üzereyim. Bana karşı iyi zan beslerse, bu onun lehine olur; kötü zan beslerse, o da onun aleyhine olur.”⁷⁶

Yine Dârimî’nin (ö. 255/869) *Sünen*’inde geçen benzer bir hadis de şöyledir.

قَالَ اللَّهُ: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي فَلْيُظَنَّ بِي مَا شَاءَ

Allah (c.c.) şöyle buyurdu: “Ben kulumun zannı üzereyim o halde (Bana) dilediği gibi zan beslesin.”⁷⁷

Nakledilen hadis ile ilgili atasözü şu şekildedir:

- Kör Allah’a nasıl bakarsa Allah’ta ona öyle bakar.⁷⁸

Başlıkla ilgili başka bir hadis ve atasözü aşağıdaki gibidir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ، وَأَتَّبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Nerede olursanız olun Allah’tan korkun, kötülüğün ardından iyilik yapın ve yaratılmışlara güzel ahlakla davranın.”⁷⁹

Buraya kadar naklettiğimiz hadislerimizle mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Allah’tan korkmayandan korkulur.⁸⁰

- Düşmez kalkmaz bir Allah.⁸¹

- Kork Allah’tan korkmayandan.⁸²

Görüldüğü üzere ele alınan hadisler ve atasözleri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu hadisler ve atasözlerinde Allah’ı nasıl düşünmemiz gerektiği ve O’ndan korkmamız gerektiği ana tema olarak ifade edilmiştir.

3.1.2. Kader

Kader, “Allah’ın nesneleri ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması”⁸³ anlamına gelmektedir. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki kulun işlediği fiiller Allah’ın ilmiyle bilinip zamanı gelince de Allah’ın kudretiyle

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/36 (No. 9076).

⁷⁷ Dârimî, “Rikâk”, 1135 (No. 2761).

⁷⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 374.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/284 (No. 21354); Tirmizî, “Birr”, 55 (No. 1987); Dârimî, “Rikâk”, 1187 (No. 2833).

⁸⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 130.

⁸¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 225.

⁸² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 371.

⁸³ Mustafa Şevki Yavuz, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2001), 24/58-63.

ortaya çıkmaktadır. Kadere en önemli atıf Cibril hadisinde geçmektedir. Bu hadis şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ. وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرُهُ وَشَرُّهُ
Hz. Peygamber imanın tanımını yaparken şöyle buyurmuştur: “ İman: Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kader, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna inanmaktır.”⁸⁴

Bir diğer hadis şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّ شَيْءٍ بِقَدَرٍ، حَتَّى الْعَجْزُ وَالْكَيْسُ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “ Her şey kaderdendir. Hatta acizlik ve akıllılık bile.”⁸⁵

Başka bir hadiste şu şekilde geçmektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ رِضَاهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ...

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Âdemoğlunun saadetinden biri de Allah’ın hükümlerine rıza göstermesidir.”⁸⁶

Benzer bir rivayet Taberânî’nin eserinde şu şekilde geçmektedir:

قَالَ اللَّهُ: مَنْ لَمْ يَرْضَ بِقَضَائِي وَيَصْبِرْ عَلَى بَلَائِي فَلْيَلْتَمِسْ رَبًّا سِوَايَ

Allah (c.c.) şöyle buyurdu: “Kim benim hükmüme razı olmazsa ve musibetime razı olmazsa başka Rabb arasın”⁸⁷

Kader ile ilgili başka bir hadis ise; Hz. Ömer’in (ö. 23/644) Şam’a yaptığı yolculuk sırasında veba salgını haberini alıp geri dönmesi üzerine yapılan eleştirilere “Allah’ın kaderinden yine Allah’ın kaderine kaçıyoruz” (نَفَرُ مِنْ قَدَرِ اللَّهِ إِلَى قَدَرِ اللَّهِ) diyerek cevap vermesidir.⁸⁸

Zikredilen bu hadislerle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Akacak kan damarda durmaz.⁸⁹

⁸⁴ Müslim, “İman”, 1; Ebû Dâvûd, “Kader”, 16 (No. 4695); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/435.

⁸⁵ Müslim, “Kader”, 18; İmam Mâlik, “Kader”, 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/134 (No. 5893).

⁸⁶ Tirmizî, “Kader”, 15 (No. 2151). Tirmizî bu hadisi naklettikten sonra hadisin Hammad ibn Ebi Humeyd olarak da bilinen Muhammed ibn Ebi Humeyd’den rivayet edildiğini ve garip bir hadis olduğunu söylemiştir.

⁸⁷ Ebû’l-Kasım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, “*el-Mu‘cemü’l-Kebîr*”, nşr. Hamdi b. Abdulmecid es- Selefî, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), 22/320 (No. 807). Bu hadisi Heysemî değerlendirirken “Bu hadisin sadece Taberânî tarafından rivayet edildiğini ve senedinde Saîd b. Ziyâd b. Hind adındaki ravinin metrûk (terk edilmiş) olduğunu belirtmiştir.” ifadelerini kullanmıştır. Heysemî’nin bu ifadesi hadisin zayıf olduğunu göstermektedir. Bkz. Heysemî, “*Mecmau’z-Zevâid*”, 5/207 (No. 11889).

⁸⁸ Buhârî, “Tıb”, 29 (No. 5397); Müslim, “Selam”, 98; İmam Mâlik, “Cami’”, 22.

⁸⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 121.

- Alna yazılan başa gelir.⁹⁰
- Altı olur yedi olur hep Allah'ın dediği olur.⁹¹
- Atalar çıkarayım der tahta, dönere dolaşır gelir bahta.⁹²
- Başa yazılan gelir, ebleh tasadan ölür.⁹³
- İş olacağına varır.⁹⁴
- Kader olmayınca kadir bilinmez.⁹⁵
- Kaderde varsa görülür.⁹⁶
- Kazaya rıza gerek.⁹⁷
- Kısmetinde ne varsa kaşığına o gelir.⁹⁸
- Kısmetinden fazlası olmaz.⁹⁹
- Takdir tedbiri bozar.¹⁰⁰
- Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz.¹⁰¹
- Yazılan başa gelir.¹⁰²
- Yazılan bozulmaz.¹⁰³

Görüldüğü üzere kader meselesi hem Hz. Peygamber'in hadislerinde hem de halk arasında dile getirilen atasözlerinde geniş biçimde ele alınmıştır. Kader konusu, gerek hadis rivayetlerinde gerekse toplumun ortak hafızasında önemli bir yer işgal etmiştir. Bu sebeple kaderle ilgili hadisler ile atasözleri arasında anlam bakımından benzerliklerin ortaya çıkması tabii bir durum olarak değerlendirilmelidir.

3.1.3. Rızık

Rızık, bütün canlılara Allah tarafından faydalanılması için verilen maddi manevi nimet olarak ifade edilmektedir.¹⁰⁴ Faydalandığımız bu nimetler herkese farklı oranlarda

⁹⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 131.

⁹¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 131.

⁹² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 143.

⁹³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 159.

⁹⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 321.

⁹⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 334.

⁹⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 334.

⁹⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 352.

⁹⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 363.

⁹⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 363.

¹⁰⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 449.

¹⁰¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 449.

¹⁰² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 490.

¹⁰³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 490.

¹⁰⁴ Şerafettin Gölcük, "Rızık", *"Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/73-74.

verilmektedir. Hatta hiç kimsenin kendisine yazılan rızkı almadan ahirete gitmeyeceğini Hz. Peygamber şu şekilde ifade etmiştir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ، فَإِنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا، فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ...

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Ey insanlar, Allah'tan korkun ve talebinizi güzellikle isteyin, çünkü kişi, rızkını ertelese bile kendisine ulaşana kadar ölmez, o halde güzellikle isteyin...”¹⁰⁵

İmam Şâfiî (ö. 204/820) “Müsned” adlı eserinde konuyla ilgili Peygamberimizin şöyle dediğini ifade etmiştir.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ...وَإِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ قَدْ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّهُ لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا...

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “...Ruhu'l Emîn (Cebrâil) bana hiçbir nefsin rızkını alana kadar ölmeyeceğini söyledi...”¹⁰⁶

Zikredilen hadislerle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Allah dokuzda verdiğini sekizde almaz.¹⁰⁷
- Allah kulunu kısmeti ile yaratır.¹⁰⁸
- Allah verirse el getirir, sel getirir, yel getirir.¹⁰⁹
- Herkes nasibini bulur.¹¹⁰
- Kısmet ise gelir Hint'ten Yemen'den, kısmet değilse ne gelir elden.¹¹¹

Yukarıda zikrettiğimiz hadiste Hız. Peygamber her canlının rızkını ölmeden alacağını ve rızık isterken güzellikle istenilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Daha sonrasında naklettiğimiz atasözleri de rızık ile ilgili anlamlar ifade etmektedir. Hem hadis hem de atasözleri rızkın önemine vurgu yaptığı gibi farklı yönlerine de vurgu yapmışlardır.

¹⁰⁵ İbn Mâce, “Ticarât”, 2 (No. 2144). Bu hadis hakkında Bûsîrî; Velid bin Müslim, İbn Cüreyc ve Ebu Zübeyr'den gelen zayıf bir rivayet olduğunu söylemiştir. Çünkü bunların her birinin rivayeti gizlemeye çalıştığını ifade etmiştir. Bkz. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, “Mişbâhu'z-züccâce fî zevâ'idî İbn Mâce”, nşr. Muhammed el-Muntaka el-Keşnevi, (Beyrut: Daru'l-Arabiyye, 1403), 3/8 (No. 467). Yine bu hadis ile alakalı Hâkim en-Nisâbü'rî sahih isnadlı bir hadis ancak Buhârî ile Müslim onu rivayet etmemiştir ifadelerini kullanmıştır. Devamında Zehebî'nin de aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. Bkz. Hâkim en-Nisâbü'rî, “el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn”, 4/361 (No. 7924). Bu hadis İbn Hibbân'ın “el-Müsnedü's-Sahih” adlı eserinde de geçmektedir. Bkz. İbn Hibbân, “el-Müsnedü's-Sahih”, 8/32 (No. 3239).

¹⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, el-Müsned, (Beyrut: Kitabu'l İlmiyye, 1400), 233.

¹⁰⁷ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 129.

¹⁰⁸ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 130.

¹⁰⁹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 130.

¹¹⁰ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 292.

¹¹¹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 362.

3.1.4. Ecel

Ecel, Allah'ın her canlı için önceden belirlediği hayat süresinin sonudur.¹¹² Şüphesiz tüm canlılar ölümü tadacaktır. Ölüm kaçınılmazı mümkün olmayan ve her canlının yüzleşeceği bir gerçektir. Şimdi Hz. Peygamber ve atalarımızın ecel ile ilgili kullandığı ifadeleri ele alalım.

عن نَبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: جَمَعَ أَصَابِعَهُ فَوَضَعَهَا عَلَى الْأَرْضِ، فَقَالَ: "هَذَا ابْنُ آدَمَ" ثُمَّ رَفَعَهَا فَوَضَعَهَا خَلْفَ ذَلِكَ قَلِيلًا، وَقَالَ: "هَذَا أَجَلُهُ" ثُمَّ رَمَى بِيَدِهِ أَمَامَهُ قَالَ: "وَتَمَّ أَمَلُهُ"

Nebî (s.a.v.): “Elini yere koyarak ‘*Bu Âdemoğludur*’. Sonra elini kaldırarak biraz arkasına koydu ve dedi ki: ‘*Bu da ecelidir*’. Sonra elini kaldırarak daha da önüne koydu ve ‘*Bu da emelidir*’ buyurmuştur.¹¹³

Konuyla ilgili Taberânî'nin (ö. 360/971) eserinde şu ifadeler geçmektedir.

عن نَبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ، وَإِنَّ أَجَلَ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ مِائَةَ سَنَةٍ...

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Her ümmetin eceli vardır. Muhammed (s.a.v.) ümmetinin eceli yüz senedir...”¹¹⁴

Her insanın bir eceli ve ölümü için takdir edilen bir zamanı vardır. Hz. Peygamber ümmeti için bu zamanın yüz sene olduğunu vurgulamıştır. Ancak Hz. Peygamberin vefatından sonra yüz seneden fazla zaman geçmiştir. Hz. Peygamberin yüz sene ifadesinden ne kastettiği ayrı bir konu olup anlamak için daha detaylı araştırma yapmak gerekir.

Yukarıda zikrettiğimiz hadislerle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Allah'a bir can borcu var.¹¹⁵
- Azrail gelince oğul uşak sormaz.¹¹⁶
- Dünya ölümlü, gün akşamlı.¹¹⁷
- Dünya Süleyman'a bile kalmamış.¹¹⁸

¹¹² Cihat Tunç, “Ecel”, “*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*”, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/380-382.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/267 (No. 12238); Nâsirüddin el-Elbânî, “*Sahih et-Terğib ve et-Terhib*”, (Riyâd: Mektebetü'l-Maârif Neşr ve et-Tevziğ, 1421/2000) 3/308 (No. 3345).

¹¹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/306 (No. 729); Naklettiğimiz bu hadis hakkında Heysemî Bezzâr senedinin daha sağlam olduğunu söylemiştir. Bkz. Heysemî, “*Mecma'u'z-zevâ'id*”, 7/257 (No. 12094).

¹¹⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 130.

¹¹⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 149.

¹¹⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 223.

¹¹⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 223.

- Ecel geldi cihâne, baş ağrısı bahane.¹¹⁹
- Eceli gelen köpek cami duvarına işer.¹²⁰
- Kırk yıl kıran olmuş, eceli gelen ölmüş.¹²¹
- Kırk yılda bir ölet gelir, eceli gelen ölür.¹²²
- Olacakla öleceğe çare bulunmaz.¹²³
- Ölüme çare bulunmaz.¹²⁴
- Yatan ölmez eceli yeten ölür.¹²⁵

Zikredilen hadisler ve atasözlerinden anlaşılacağı üzere her canlının bir eceli vardır. Zamanı gelince Azrâil (a.s.) her nefsin canını alacaktır. Bu amaçla zikrettiğimiz hadisler ve atasözleri anlam açısından benzerlik göstererek ecelin önemine vurgu yapmışlardır.

3.1.5. Dünya – ahiret

İnsanoğlu dünyaya imtihan için gönderilmiştir. Doğumundan ölümüne kadar belirli sınavlardan geçmektedir. Bu sınavları sağlıklı bir şekilde atlatırsa ahirette mükâfatı cennet olacaktır ki orada huzuru bulacaktır. Bunun önemine vurgu yapan Hz. Peygamber şu ifadeleri kullanmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ، فَإِذَا مَاتَ الْمُؤْمِنُ يُخْلَى بِهِ يَسْرَحُ حَيْثُ شَاءَ وَاللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Dünya Mü’min için zindandır, kâfir için cennettir. Mü’min gerçek huzuru ancak ölüp Allah’a kavuştuğunda bulacaktır.”¹²⁶

Zikredilen hadisle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözü şu şekildedir:

- Rahat ararsan mezarda.¹²⁷

Burada naklettiğimiz atasözü, Mü’min ve kâfirin dünyadaki durumlarını anlatan hadisin mana açısından daraltılmış halidir. İkisi de insanların ölüp ahirete gittiğinde (cennetlik olanlar için) rahat edeceğini ifade etmektedir.

¹¹⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 227.

¹²⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 227.

¹²¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 362.

¹²² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 362.

¹²³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 403.

¹²⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 412.

¹²⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 488.

¹²⁶ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, nşr. Kemâl Yûsuf Hût, (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1409/1989), 7/129 (No. 23722).

¹²⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 423.

3.1.6. İlim

Dinimiz, her Müslüman için ilim öğrenmenin gerekliliğini açıkça vurgulamıştır. Hz. Peygamber de ilim öğrenmenin zorunluluğunu ifade etmiş, ilim nerede bulunursa bulunsun onu almayı ümmetine tavsiye etmiştir.¹²⁸ Zira ilim, dinimizin temel yapı taşlarından biridir ve insanın doğru yolu bulmasını sağlayan en önemli vesilelerden sayılmaktadır. Şimdi Hz. Peygamberin ilim hakkındaki bazı hadislerini ele almaya çalışalım.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “İnsan öldüğünde üç şey hariç ameli kesilir: Sadaka-ı cariye, kendisinden faydalanılan ilim ve hayırlı evlat.”¹²⁹

Başka bir hadiste şu şekilde geçmektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ، وَوَضِيعُ الْعِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمَقْلَدِ الْخَنَازِيرِ الْجَوْهَرِ وَاللُّؤْلُؤِ وَالذَّهَبِ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “İlim öğrenmek her Müslümana farzdır. İlmi hak etmeyen, domuzların mücevherleri, incileri ve altınları taklit etmesi gibidir.”¹³⁰

İlmin önemini vurgulayan başka bir hadis şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْكَلِمَةُ الْحَكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ، فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Hikmet (İlim), Mü’min’in yitik malıdır, onu nerede bulursa alsın.”¹³¹

Âlim ve cahilin durumunu Hiz. Peygamber şu ifadeleriyle anlatmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِيَّاكَ وَالْخُصُومَةَ وَالْجِدَالَ فِي الدِّينِ، وَلَا تُجَادِلَنَّ عَالِمًا، وَلَا جَاهِلًا: أَمَّا الْعَالِمُ، فَإِنَّهُ يَحْزَنُ عَنْكَ عِلْمُهُ وَلَا يُبَالِي مَا صَنَعْتَ، وَأَمَّا الْجَاهِلُ، فَإِنَّهُ يُحَسِّنُ بِصَدْرِكَ وَلَا يُطِيعُكَ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Din konusunda âlim ve cahille tartışmayın. Âlim: İlmini sizden saklar ne yaptığınıza bakmaz. Ancak cahil: Sana sert davranır ve itaat etmez.”¹³²

¹²⁸ Tirmizî, “İlim”, 19 (No. 2687); İbn Mâce, “İlim”, 15 (No. 4169).

¹²⁹ Müslim, “Vasiyet”, 14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/438 (No. 8844).

¹³⁰ İbn Mâce, “İlim”, 17 (No. 224). Bûsîrî hadisin senedindeki Hafs b. Süleyman el-Bezzâr’ın zayıflığından dolayı hadisi zayıf olarak göstermiştir. Bkz. Bûsîrî, “*Mişbâhu’z-züccâce*”, 3/8 (No. 467). Elbânî de bu hadisi Enes b. Malik’in de rivayet ettiğini ancak zayıf bir rivayet olduğunu ifade etmiştir. Elbânî, “*Sahîh et-Terğîb ve et-Terhîb*” 1/30 (No. 81).

¹³¹ Tirmizî, “İlim”, 19 (No. 2687); İbn Mâce, “İlim”, 15 (No. 4169). Tirmizî hadisi naklettikten sonra hadisin garib olduğunu ve senedindeki İbrahim b. Fazl’ın hafıza sıkıntısından dolayı zayıf olduğunu belirtmiştir.

¹³² Dârimî, “Mukaddime”, 29 (No. 310).

Burada zikrettiğimiz hadislerle benzerliği göze çarpan atasözlerimizden bazıları şunlardır:

- Âlim unutmuş, kalem unutmamış.¹³³
- Allah ilmi dileyene, malı dilediğine (istediğine) verir.¹³⁴
- Bilmemek ayıp değil sormamak ayıp.¹³⁵
- Biri bilmeyen bini hiç bilmez.¹³⁶
- Cahile söz anlatmak deveye hendek atlatmaktan zordur.¹³⁷
- Cahilin dostluğundan, âlimin düşmanlığı yeğdir.¹³⁸
- Cahilin ibadetinden, âlimin uykusu hayırlıdır.¹³⁹
- Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun.¹⁴⁰

Görüldüğü üzere ilim hakkında birçok hadis ve atasözü sarf edilmiştir. Bunlar ilmin önemini vurgularken cahilliğin de ne denli kötü bir şey olduğunu ifade etmektedir. Kişinin edindiği bilgileri amacına uygun ve insanların yararına olacak şekilde kullanması gerekir. Doğru ve yerinde kullanılmayan bilgilerin insana hiçbir fayda vermeyeceği göz önüne alınarak ilim öğrenilmelidir.

3.1.7. Tevekkül

Tevekkül, “*bir kimsenin kendini Allah’a teslim etmesi, rızkında ve işlerinde Allah’ı kefil bilip sadece O’na güvenmesi*”¹⁴¹ anlamına gelmektedir. Kısaca kişinin elinden geleni yapıp sonucunu Allah’tan beklemesi diye de ifade edebileceğimiz bu durum insanın tembellik ve miskinlik yapmayıp, çalışıp çabalayarak elinden geldiği kadar ilerlemesine olanak sağlamaktadır. Bunun önemini Hz. Peygamber şu şekilde vurgulamıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اغْفُلْهَا وَتَوَكَّلْ

Bir kişinin deveyi bağlayıp mı bağlamadan mı tevekkül etmesi sorusu üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “...bağla öyle tevekkül et”¹⁴²

¹³³ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 128.

¹³⁴ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 129.

¹³⁵ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 166.

¹³⁶ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 175.

¹³⁷ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 185.

¹³⁸ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 185.

¹³⁹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 185.

¹⁴⁰ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 206.

¹⁴¹ Mustafa Çağrı, “Tevekkül”, “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi”, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/1-2.

¹⁴² Tirmizî, “Sıfatü'l-Kıyâmet”, (No. 286). Tirmizî hadisin garib olduğunu ve bu sened dışında başka bir senedle rivayetin bulunmadığını belirtmiştir. Bkz. Tirmizî “Sünen”, 4/286.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ أَنَّكُمْ تَوَكَّلْتُمْ عَلَى اللَّهِ حَتَّى تَوَكَّلْتُمْ لَرَزَقْتُكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرَ، تَعْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا

Başka bir hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Eğer hakkıyla Allah’a tevekkül etseydiniz aç kuşları rızıklandırırdığı gibi sizleri de rızıklandırırdı.”¹⁴³

Tevekkül ile ilgili zikrettiğimiz bu hadislere benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Bağla atını ısmarla hakka.¹⁴⁴
- Eşeğini evvel bağla sonra tanrıya ısmarla.¹⁴⁵
- Eşeğini sağlam kazığa bağla sonra Allah’a ısmarla.¹⁴⁶

Nakledilenlerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber ve atalarımız tevekkülün nasıl yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Hem hadisler hem de atasözleri önce yapılması gerekenin yapılıp daha sonra sonucunun Allah’tan beklenilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu durumdaki kişi Allah’a güvenerek güç kazanmaktadır. Kazanılan gücün kararlılık ve cesaretle desteklenmesiyle birçok mücadele galibiyetle sonlandırılacaktır.

3.2. İbadet

İnsanlar ibadeti Allah’a imanının göstergesi olarak yapmaktadır. Burada amaç Allah’ın rızasını kazanma ve kendisinin ahiret hayatında rahat edebileceği üstün mertebeye ulaşma çabasıdır. Bu yüzden kişi hayatının çeşitli zamanlarında ibadet niyetiyle belirli tutum ve davranışlarda bulunur. Böylelikle kişi bir düzen içerisinde yaşayarak ahiret hayatını kazanma çabası içerisinde olur.

3.2.1. İbadet

İbadet, “*Kulun Allah’a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimleri*” anlamına gelmektedir. Giriş kısmında ifade ettiğimiz gibi kişinin ahiret hayatında rahat edebilmesi için ve Allah’ın rızası için dünya hayatında yapılan belirli tutum ve davranışlardır.¹⁴⁷ Bu konu hakkında Hz. Peygamber şu ifadeleri kullanmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الدُّعَاءُ مَخُ الْعِبَادَةِ

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/438 (No. 370).

¹⁴⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 153.

¹⁴⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 245.

¹⁴⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 245.

¹⁴⁷ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/233-235.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Dua ibadetin özüdür.”¹⁴⁸

Bir işe başlarken ne yapmamız gerektiğini Hız. Peygamber bizlere şöyle öğütlemiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدِ ، أَقْطَعُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “(Allah’a) hamd ile başlamayan her iş, kesiktir (bereketsizdir).”¹⁴⁹

İbadetlerinde içine dâhil olmak şartıyla bütün davranışlarımızda hayâlı olmalıyız.

Hayânın da imandan olması gerektiğini Hız. Peygamber şu sözleriyle açıklamıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Hayâ İmandandır.”¹⁵⁰

Naklettığımız bu hadislerle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- İbadette gizli, kabahatte.¹⁵¹

- İbadette riya, kabahatte hayâ olmaz.¹⁵²

Görüldüğü üzere hem Hız. Peygamber hem de atalarımız ibadetin önemine vurgu yapmak için belirli öğütlerde bulunmuşlardır. Bizler de burada anlam açısından birbiriyle benzerliği olduğunu düşündüğümüz hadisler ve atasözlerini toplamaya gayret gösterdik. Evde, işte, sokakta, hayatımızın her yerinde ihlas ve samimiyetle Allah’a ibadet etmeliyiz. Yaptığımız ibadetler sayesinde ahirette hesaba çekilirken hüsrana uğramaktan kendimizi muhafaza etmiş oluruz.

3.2.2. Niyet

Çoğunlukla kişi bir ibadete meylettiği zaman ilk önce niyet ederek başlamaktadır. Yapacağı amelin niyet ile bağlantılı olması gerekmektedir. Bunun önemini Hız. Peygamber şu şekilde vurgulamıştır.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Ameller niyetlere göredir.”¹⁵³

Ele alınan bu hadisle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

¹⁴⁸ Tirmizî, “Da’vât”, 2 (No. 3371). Tirmizî bu hadisi sadece İbn Lehiâ’ yoluyla bildiklerini bu yüzden de garib olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Tirmizî “Sünen”, 5/386.

¹⁴⁹ İbn Mâce, “Taharet”, 19 (No. 1894).

¹⁵⁰ İmam Mâlik, “Cami’”, 1890.

¹⁵¹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 303.

¹⁵² Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 303.

¹⁵³ Buhârî, “Vahiy”, 1 (No. 1); Ebû Dâvûd, “Talak”, 12 (No. 2201); İbn Mâce, “Zühd”, 26 (No. 4227).

- Allah herkesin gönlüne göre verir.¹⁵⁴
- Minarede doğru ama içi eğri.¹⁵⁵
- Namazda gözü yok ki ezanda kulağı olsun.¹⁵⁶

Aktardığımız bu atasözleri ile daha öncesinde zikredilen hadis mana yönünden birlik içerisindedirler. İki de işlenecek amelden önce niyetin önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

3.2.3. Namaz

Namaz ibadeti İslam'ın vazgeçilmez şartlarından bir tanesidir. Ruh ve beden açısından insanın sağlıklı olmasına ve Allah ile bir bağlantı kurmasına giden en önemli yollardan biridir. Hz. Peygamber'in namaz ile ilgili bazı tavsiyeleri aşağıdaki gibidir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi kat daha faziletlidir.”¹⁵⁷

Başka bir rivayet şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ، فَلَا صَلَاةَ لَهُ، إِلَّا مِنْ عُذْرٍ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim ezanı işitir ve namaza gelmezse, özrü dışında namazı tam değildir.”¹⁵⁸

H. Peygamber'in H. Ali'ye tavsiyesi ise şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا عَلِيُّ، ثَلَاثٌ لَا تُؤَخَّرُهَا: الصَّلَاةُ إِذَا آتَتْ، وَالْجَنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ، وَالْأَيْمُ إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفًّا

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Ey Ali, üç şeyi geciktirme: Vakit girdiğinde namazı, hazır olduğunda cenazeyi, denk birisini bulunca evlenmeyi.”¹⁵⁹

Cuma namazı ile ilgili başka bir rivayet şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْجُمُعَةُ عَلَى كُلِّ مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Cuma namazı, ezanı işiten herkes üzerine farzdır”¹⁶⁰

Ele alınan bu hadislerle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

¹⁵⁴ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 129.

¹⁵⁵ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 391.

¹⁵⁶ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 395.

¹⁵⁷ Buhârî, “Cema’at”, 2 (No. 619); İmam Mâlik, “Cemaatle Namaz”, 1.

¹⁵⁸ İbn Mâce, “Mescid”, 17 (No. 793).

¹⁵⁹ Tirmizî, “Salât”, 13 (No. 171).

¹⁶⁰ Ebû Dâvûd, “Cema’at”, 6 (No. 1056).

- Cami dururken mescitte (evde) namaz kılınmaz.¹⁶¹

- Gönülsüz namaz göklere ağmaz.¹⁶²

Atasözü olarak zikrettiğimiz bu ifadeler Hz. Peygamberin ifadelerinden etkilenecek söylenmiştir. Her iki ifade de namazın önemine vurguda bulunmuştur.

3.2.4. Zekât – sadaka

İslam’da zekât ve sadakanın önemi tartışılmaz derecede önemlidir. Kur’an ve sünnette bunun önemini vurgulayan birçok âyet ve hadisler mevcuttur. Konumuz gereği ilgili hadisler aşağıdaki gibidir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَطْعَمُوا الْجَائِعَ وَغُودُوا الْمَرِيضَ وَفُكُّوا الْعَانِي

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Açları doyurun, hastaları ziyaret edin, mazlumlara yardımcı olun.”¹⁶³

Ateşten korunmanın yollarından bazılarını Hız. Peygamber şu şekilde aktarmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ. فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا، فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Yarım hurmayla da olsa ateşten korunun. eğer onu bulamazsanız güzel söz söyleyin.”¹⁶⁴

Hız. Peygamber, insanın öldükten sonra sadaka sayesinde amel defterinin açık kalacağını şu şekilde açıklamıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “İnsan öldüğünde üç şey hariç amelı kesilir: Sadaka-cariye, kendisinden faydalanan ilim ve hayırlı evlat.”¹⁶⁵

Sadaka ile ilgili başka rivayet şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ...

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Sadaka malı eksiltmez...”¹⁶⁶

Yine başka bir rivayette şu şekilde geçmektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَقُولُ ابْنُ آدَمَ: مَالِي مَالِي، وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ، أَوْ لَيْسَتْ فَأَبْلَيْتَ، أَوْ أَكَلْتَ فَأَقْنَيْتَ

¹⁶¹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 186.

¹⁶² Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 262.

¹⁶³ Buhârî, “Merdâ”, 4 (No. 5325); Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 11 (No. 3105); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/278 (No. 19517).

¹⁶⁴ Müslim, “Zekât”, 1016; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/188 (No. 18253).

¹⁶⁵ Müslim, “Vasiyet”, 14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/438 (No. 8844).

¹⁶⁶ Müslim, “Birr”, 69; Tirmizî, “Birr”, 82 (No. 2029); İmam Mâlik, “Sadaka”, 12.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Âdemoğlu (Malım malım) der. Oysa malından gerçekten ona ait olan, sadaka olarak verip kalıcı hale getirdiği, giyip eskittiği ve yiyip tükettiğidir.”¹⁶⁷

İslam’da büyük önemi bulunan zekât ve sadaka ile alakalı hadislerle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Allah bal mumu yakana bal mumu, yağ mumu yakana yağ mumu verir.¹⁶⁸
- Allah çam isteyene çam, mum isteyene mum verir.¹⁶⁹
- Az veren candan verir, çok veren maldan verir.¹⁷⁰
- İsteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü.¹⁷¹
- Kiminin parası kiminin duası.¹⁷²
- Ne verirsen elinle o gider seninle.¹⁷³
- Vermekle mal tükenmez.¹⁷⁴

İslam dininde sadaka ve zekât vermek önemle tavsiye edilen bir ibadettir. Hız. Peygamber sadakanın önemine birçok yerde değinmiştir. Hız. Peygamberin önemini vurguladığı hadislerden atalarımız etkilenmiş ve bazı hadis ifadelerini atasözü haline getirmişlerdir.

3.3. Muâmelât

Muâmelât, itikad ve ibadetin dışında kalan ve insanlarla ilişkilerini düzenleyen konuları içermektedir. Daha çok hukuki bir boyutu bulunmakla beraber aile ve toplum içerisinde karşılıklı müzakerelere çözüm üretmede bakılması gereken konuları içerir. Burada amaç karşılıklı ilişkilerde yaşanan sorunlara dini içerikli cevap vererek toplumun düzenini sağlamaktır.

3.3.1. Hak – adalet

Allah’ın hükmünün olduğu her yerde adalet vardır. Adaletin olmadığı yerde zulüm vardır ki zulme sebebiyet veren de insanların kendi iradeleridir. Dünya hayatında adaletin önemine Hız. Peygamber şu şekilde değinmiştir:

¹⁶⁷ Müslim, “Zühd ve’r-Rekâik”, 3; Tirmizî, “ Zühd”, 31 (No. 2342); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/233 (No. 16305).

¹⁶⁸ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 129.

¹⁶⁹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 129.

¹⁷⁰ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 148.

¹⁷¹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 319.

¹⁷² Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 366.

¹⁷³ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 397.

¹⁷⁴ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 478.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤَسَاءَ جُهَالًا، فَسُئِلُوا، فَأَقْتَنُوا بِغَيْرِ عِلْمٍ، فَضَلُّوا، وَأَضَلُّوا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “... İnsanlar cahil lider edinirler, kendilerine sorulunca bilgisizce fetva verirler, hem saptılar hem de saptırdılar.”¹⁷⁵

Yapılacak işin ehline verilmesi gerektiği bir rivayette şu şekilde geçmektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... إِذَا وَسَّدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “...Bir iş ehline verilmediği zaman kıyameti bekle!”¹⁷⁶

Yine başka bir rivayette şu şekilde geçmektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلَكُمْ، وَإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ، فَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ، فَأَقْضِي لَهُ عَلَى نَحْوِ مَا أَسْمَعُ مِنْهُ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ، فَلَا يَأْخُذْ مِنْهُ شَيْئًا، فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ

Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: “Ben de sizin gibi insanım ve siz bana davalarınızı getiriyorsunuz. Belki biriniz diğerinden daha güzel konuşup delilini daha iyi ortaya koyar da ben de duyduklarıma göre onun lehine hüküm veririm. Fakat hükmümle birinin hakkını diğerine verirsem, bilsin ki bu, ona cehennem ateşinden bir parçadır.”¹⁷⁷

Zikredilen bu hadislerle mana yönünden benzerliği bulunan atasözleri şu şekildedir:

- Ağaçtan maşa, abdaldan paşa olmaz.¹⁷⁸
- Ali için Veli’yi asmazlar.¹⁷⁹
- Anlatışa göre verirler fetvayı.¹⁸⁰
- Davacın kadı olursa yardımcın Allah olsun.¹⁸¹
- Delilsiz cennete bile girilmez.¹⁸²
- Ekmegini ekmekçiye ver, yarısını yerse helal olsun.¹⁸³
- Hak deyince akan sular durur.¹⁸⁴
- Hak yerini bulur.¹⁸⁵

¹⁷⁵ Buhârî, “İlim”, 34 (No. 100); Müslim, “İlim”, 13; Tirmizî, “İlim”, 5 (No. 2652); İbn Mâce, “Sünnet”, 8 (No. 52); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/59 (No. 6511).

¹⁷⁶ Buhârî, “İlim”, 2 (No. 59).

¹⁷⁷ İmam Mâlik, “Akdiyye”, 1. (Ayrıca benzer hadisler için bk.; Buhârî, “Şehadet”, 28 (No. 2680); İbn Mâce, “Ahkâm”, 5 (No. 2318); Ebû Dâvûd, “Akdiyye”, 7 (No. 3583); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/233 (No. 26618).

¹⁷⁸ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 115.

¹⁷⁹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 128.

¹⁸⁰ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 135.

¹⁸¹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 204.

¹⁸² Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 207.

¹⁸³ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 231.

¹⁸⁴ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 274.

¹⁸⁵ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 274.

- Kanı kanla yumazlar, kanı suyla yurlar.¹⁸⁶

- Mühür kimde ise Süleyman odur.¹⁸⁷

Adaletin önemini vurgulayan bu ifadeler daha öncesinde naklettiğimiz hadislerle mana açısından benzemektedirler. Nakledilenlerin hemen hemen hepsi adaletin önemini, işin ehline verilmesini ve davranışlara göre hüküm verildiğini ifade etmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki İslam dini adalete büyük değer vermektedir. İnsanların statüsüne, gücüne, kültürüne ve bilgisine bakmadan adaleti savunmayı amaçlamaktadır.

3.3.2. Zulüm

Bir önceki bölümde adalet kavramı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ise adaletin zıddı olan zulüm konusu ele alınacaktır. Adaletin bulunmadığı yerde zulmün varlığı kaçınılmazdır. Zulmeden kimselerin ise ahirette ilahî adaletin gereği olarak cezalarını çekecekleri, dinî öğretiler açısından tartışmasız bir gerçektir. Bu sebeple Hz. Peygamber, aşağıdaki hadisinde de ifade ettiği üzere, zulmetmekten sakınmamız gerektiğini bizlere öğütlemiştir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ...أَتَقِي دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّهَا لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: "...Mazlumun duasından sakının çünkü onunla Allah (c.c.) arasında perde yoktur."¹⁸⁸

Mazlumlara yardımcı olmamız gerektiğini vurgulayan başka bir hadis ise şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَعُدُّوا الْمَرِيضَ وَفُكُّوا أَلْعَانِي

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: "Açları doyurun, hastaları ziyaret edin, mazlumlara yardımcı olun."¹⁸⁹

Mazlumun durumunu ifade eden bu hadislerle mana yönünden benzerliği olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Ah alan onmaz.¹⁹⁰

- Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste.¹⁹¹

- Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır.¹⁹²

¹⁸⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 340.

¹⁸⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 394.

¹⁸⁸ Buhârî, "Mezâlim", 10 (No. 2316); Tirmizî, "Birr", 68 (No. 2014).

¹⁸⁹ Buhârî, "Merdâ", 4 (No. 5325); Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 11 (No. 3105); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 32/278 (No. 19517).

¹⁹⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 119.

¹⁹¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 131.

¹⁹² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 173.

- Kimsenin ahı kimsede kalmaz.¹⁹³

- Mazlumun ahı yerde kalmaz.¹⁹⁴

- Mazlumun ahı yeri göğü inletir.¹⁹⁵

Zalimlerin karşılığını elbet göreceğini ifade eden bu cümleler Hz. Peygamber ile aynı düşünceyi insanlara aktarmaya çalışmışlardır. Nakledilen rivayetler mazlumlara yardımcı olmayı ve canlılara zulmetmememiz gerektiğini ifade etmektedirler.

3.3.3. Evlilik

Bir toplumun birliği için aile yapısının sağlam olması gerekmektedir. Ailenin oluşması içinse kadın ve erkeğin nikâh yoluyla evlenmesi gerekir. Bu iki kişi bazen zor bazen kolay, bazen mutlu bazense hüznü günleri olsa da hayatlarını ömür boyu birbirlerine adamaları gerekmektedir. Böyle bir birlikteliğin nasıl sağlıklı olabileceğine dair Hz. Peygamber şunları söylemiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا، وَلِجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kadınla dört şey için nikâhlanılır: Malı, nesebi, güzelliği ve dini. Sen dini için seç ki, elin bereketlensin.”¹⁹⁶

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثَلَاثَةٌ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ عَوْنُهُمُ: الْمَجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَالْمُكَاتِبُ الَّذِي يُرِيدُ الْأَدَاءَ، وَالنَّاكِحُ الَّذِي يُرِيدُ الْعِفَّافَ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah’ın yardımını üç kişi hak eder: Allah yolunda cihat eden, borçlu olan ve evlenmek isteyen kişi.”¹⁹⁷

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا عَلِيُّ، ثَلَاثٌ لَا تُؤَخَّرُهَا: الصَّلَاةُ إِذَا آتَتْ، وَالْجَنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ، وَالْإِيمُ إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفْنًا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Ey Ali, üç şeyi geciktirme: Vakit girdiğinde namazı, hazır olduğunda cenazeyi, denk birisini bulunca evlenmeyi.”¹⁹⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ...

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Bakirenin izni alınmadan evlendirilmesi caiz değildir...”¹⁹⁹

¹⁹³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 366.

¹⁹⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 389.

¹⁹⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 389.

¹⁹⁶ Müslim, “Radâ”, 53.

¹⁹⁷ Tirmizî, “Cihâd”, 21 (No. 1655).

¹⁹⁸ Tirmizî, “Salât”, 13 (No. 171).

¹⁹⁹ Buhârî, “Hil”, 10 (No. 6968).

Evliliğin önemini vurgulayan hadislerle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Ev alanla evlenene Allah yardım eder.²⁰⁰
- Garip kuşun yuvasını Allah yapar.²⁰¹
- Irz insanın kanı pahasıdır.²⁰²
- Kanın diyeti beş yüz, namusunki bin kesedir.²⁰³
- Kör kuşun yuvasını Allah yapar.²⁰⁴
- Tatlıyı küpten almalı, kadını kökten.²⁰⁵
- Ver yiğidi yiğide, Mevla rızkın getire.²⁰⁶

Zikredilen bu atasözleri Hz. Peygamberin hadisleriyle mana açısından benzerlik göstermektedir. Her ikisi de evliliğin önemini, kimlerle yapılabileceği ve ölçü olarak neyin alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu tavsiyelere uyan bir kişi neslini devam ettirecek, bazı kötülüklerden korunacak ve huzur bulduğu bir ortamda beraber ömür geçireceklerdir.

3.3.4. Boşanma

Bir önceki başlıkta Hz. Peygamberin evliliğe verdiği önemini vurgulamıştık. Burada ise evliliğin ardından yaşanabilecek olumsuzluklardan doğan boşanma durumu ile alakalı rivayetleri nakledeceğiz. Hz. Peygamber boşanma ile ilgili şöyle buyurmuştur:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَبْغَضُ الْأَحْلَالِ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقَ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah katında helâl olan şeyler arasında en sevimsiz olanı boşanmadır.”²⁰⁷

Hz. Peygamberin diğer bir hadisi ise şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مُرَّةٌ فَلْيُرْ أَجْعُهَا ثُمَّ لِيُطَقَّهَا إِذَا طَهَّرْتَ

Hz. Ömer’in eşini hayızlı iken boşaması üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Ona söyle, hanımını geri alsın onu temiz olunca boşasın.”²⁰⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا طَلَّاقَ إِلَّا بَعْدَ نِكَاحٍ

²⁰⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 247.

²⁰¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 255.

²⁰² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 301.

²⁰³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 340.

²⁰⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 374.

²⁰⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 454.

²⁰⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

²⁰⁷ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3 (No. 6178); İbn Mâce, “Talâk”, 1 (No. 6018).

²⁰⁸ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 4 (No. 6181).

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Nikâhtan önce boşanma olmaz.”²⁰⁹

Boşanmanın hoş karşılanmadığını ifade eden bu hadislerle mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Bekâra karı boşamak kolaydır.²¹⁰

- El ağzına bakan karısını tez boşar.²¹¹

- Ele uyan eşlerin tez boşar.²¹²

Görünen o ki Hız. Peygamber evliliği ne kadar çok tavsiye etse de boşanmanın da yaşanabileceğini söylemiştir. Hadislerin ardından zikrettiğimiz atasözleri de boşanmanın olabileceğini ifade etmektedirler. Ancak şunu ifade edebiliriz ki boşanma ne kadar helal olsa da pek hoş karşılanmamıştır. Naklettığımız hadisler ve atasözleri boşanmaların olabileceğine dair aynı anlamları ifade etmektedir.

3.3.5. Borç

Borç alıp verme işlemi aslında insanların birbirleriyle yardımlaşmalarıdır. Müslüman, kardeşinin zor anında kendisine borç vererek sıkıntısına çare olmaya çalışmaktadır. Borçlu bu durumu göz önüne alarak, alacaklıya zamanını geçirmeden iadesini yapması gerekir. Hız. Peygamber bu durumu şu ifadelerle anlatmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَفْضَلُكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً

“Sizin en faziletliniz borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir.”²¹³

Benzer anlam taşıyan başka bir rivayet şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Zengin borcunu geciktirmesi zulümdür.”²¹⁴

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْعَانِدُ فِي هَيْبَتِهِ كَالْعَانِدِ فِي قَيْبِهِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Hibesini geri alan kustuğunu yiyen gibidir.”²¹⁵

Borçlu kişinin izlemesi gereken yolu ifade eden hadislerle mana yönünden benzeyen atasözleri şu şekildedir:

²⁰⁹ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 4/22 (No. 2379).

²¹⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 160.

²¹¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 233.

²¹² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 237.

²¹³ Buhârî, “Hibe”, 24 (No. 2467).

²¹⁴ Buhârî, “Havâle”, 1 (No. 2166); Müslim, “Müsâkât”, 33; Ebû Dâvûd, “Buyû”, 10 (No. 3345); İmam Mâlik, “Buyû”, 84; İbn Mâce, “Sadâkat”, 8 (No. 2404).

²¹⁵ Buhârî, “Hibe”, 29 (No. 2478); Müslim, “Hibe”, 7; Ebû Dâvûd, “Buyû”, 82 (No. 3538); İbn Mâce, “Hibe”, 5 (No. 2385); Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, “*es-Sünen*”, nşr. Hasan Muhammed el-Mesûdî, (Kahire: Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübra, 1348/1930), “Hibe”, 3 (No. 3697).

- Alacakla borç ödenmez.²¹⁶
- Bayramda borç ödeyene Ramazan kısa gelir.²¹⁷
- Borcun iyisi vermek, derdin iyisi ölmek.²¹⁸
- Borç iyi güne kalmaz.²¹⁹
- Borç ödemekle yol yürümekle tükenir.²²⁰
- Borç yiğidin kamçısıdır.²²¹
- Borç yiyen kesesinden yer.²²²
- Borçlunun duacısı alacaklıdır.²²³
- Borçsuz çoban yoksul beyden yeğdir.²²⁴
- Ödünç yiyen kesesinden yer.²²⁵
- Yol yürümekle borç ödemekle tükenir.²²⁶

Naklettığımız hadisler ve atasözleri, borç alıp vermenin aslında yardımlaşma amaçlı olduğunu ve borçlunun en kısa zamanda borçlarını ödemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kişinin sıkıntılı zamanlarında kendisine borç vermek tavsiye edilen faziletli davranışlardır. İnsan yapacağı bu ahlaki davranış ile kardeşini bir sıkıntıdan kurtarıp işlerin daha kötüye gitmesini engellemiş olacaktır.

3.3.6. Komşu hakkı

Aileden sonra insana en yakın olanlardan biri de komşudur. Hz. Peygamber komşuluğun önemini komşunun komşu üzerinde hakkı olduğunu söyleyerek vurgulamış ve komşuluk ilişkilerinin sağlıklı olması gerektiğini aşağıdaki sözleriyle önemle tavsiye etmiştir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... أَرْبَعٌ مِنَ السَّعَادَةِ: الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ، وَالْمَسْكِنُ الْوَاسِعُ، وَالْجَارُ الصَّالِحُ، وَالْمَرْكَبُ الْهَنِيءُ،

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Dört şeyde hayır vardır: Sâliha bir kadın, güzel bir binek, sâlih bir komşu ve geniş bir ev.”²²⁷

²¹⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 126.

²¹⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 160.

²¹⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 177.

²¹⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 177.

²²⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 178.

²²¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 178.

²²² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 178.

²²³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 178.

²²⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 178.

²²⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 407.

²²⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 498.

²²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/55 (No. 4032).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورَثُهُ

Yine başka bir hadisinde Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Cebrâil bana komşuluk hakkından o kadar bahsetti ki neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak zannettim.”²²⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِي جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ...

Bir diğer hadisinde ise Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse komşusuna eziyet etmesin.”²²⁹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا ذَرٍّ، إِذَا طَبَخْتَ مَرَقَةً فَأَكْثِرْ مَاءَهَا وَتَعَاهَدْ جِيرَانَكَ

Başka bir hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ey Ebû Zerr (ö. 32/653), çorba pişirdiğinde suyunu fazla koy ve komşularına da ikram et.”²³⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ، وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ. قِيلَ: وَمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارَهُ بَوَائِقِهِ

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Vallahi Mü’min olmaz, Vallahi Mü’min olmaz, Vallahi Mü’min olmaz. (Sahabe) dedi ki: Kim Allah’ın Rasûlü? (Hz. Peygamber Sahabeye dönerek) Şerrinden komşusu emin olmayan kişi Mü’min olmaz.”²³¹

Komşunun önemini vurgulayan hadislere benzerlik gösteren atasözleri şu şekildedir:

- Ev alma komşu al.²³²
- Gülme komşuna gelir başına.²³³
- Komşu ekmeği komşuya borçtur.²³⁴
- Komşu hakkı, Tanrı hakkı gibidir.²³⁵
- Komşu komşunun külüne muhtaçtır.²³⁶
- Komşuda pişer bize de düşer.²³⁷
- Kurt komşusunu yemez.²³⁸
- Tan etme komşuna gelir başına.²³⁹

²²⁸ Müslim, “Birr”, 141; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 131 (No. 5152); İbn Mâce, “Edeb”, 4 (No. 2673); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/491 (No. 7522).

²²⁹ Buhârî, “Nikâh”, 80 (No. 4890); Müslim, “İman”, 75.

²³⁰ Müslim, “Birr”, 142.

²³¹ Buhârî, “Edeb”, 29 (No. 5670).

²³² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 247.

²³³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 266.

²³⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 370.

²³⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 370.

²³⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 370.

²³⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 370.

²³⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 379.

²³⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 450.

Görüldüğü üzere naklettiğimiz hadisler ve atasözleri mana açısından komşunun komşuya ihtiyacı olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta komşuluğun önemine vurgu yapmak için birbirleri üzerinde hakları olduğunu ifade etmiştir. Toplum halinde yaşamaya mecbur olan ve birbirlerine muhtaç olarak yaşayan insanların, bu durumu güzel değerlendirip sağlıklı ilişkiler kurması gerekmektedir.

3.3.7. Dostluk

Sağlam dostluklar birbirlerini Allah için seven, yardımlaşan, birbirlerine sürekli destek olan ve karşılıksız duygularla birbirlerini seven insanlar tarafından oluşturulur. Hz. Peygamber arkadaşların birbirlerini etkilediğini şu şekilde vurgulamıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَثَلُ جَلِيسِ الصَّالِحِ وَالسَّوِّءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ، فَحَامِلُ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ يُخَذِّبَكَ، وَإِمَّا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً، وَنَافِخِ الْكِيرِ إِمَّا أَنْ يَحْرِقَ ثِيَابَكَ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali misk taşıyanla körük çeken gibidir. Misk taşıyan ya sana güzel kokusundan verir ya da sen ondan satın alırsın. Körük çeken ise ya elbiseni yakar ya da kötü bir koku bulaştırır.”²⁴⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: Kişi kardeşinin (dostunun) dini üzeredir. O halde kiminle kardeşlik (dostluk) kurduğına dikkat edin.”²⁴¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Mü’min Mü’min’in aynasıdır.”²⁴²

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: زُرْ غِبًّا تَزِدْ حُبًّا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Az ziyaret et ki dostluğun (sevgin) artsın.”²⁴³

Zikrettiğimiz dostlukla ilgili hadislere benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Abdalın dostluğu köy görünceye kadardır.²⁴⁴
- Arkadaşını söyle kim olduğunu diyeyim.²⁴⁵
- Eski dost düşman olmaz, yenisinden vefa gelmez.²⁴⁶

²⁴⁰ Buhârî, “Zebâih”, 31 (No. 5214); Müslim, “Birr”, 146.

²⁴¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 19 (No. 4833); Tirmizî, “Zühd”, 45 (No. 2378).

²⁴² Ebû Dâvûd, “Edeb”, 56 (No. 4918).

²⁴³ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, 4/268 (No. 2658).

²⁴⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 106.

²⁴⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 138.

²⁴⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 243.

- Hacı hacıyı Mekke’de, derviş dervîşi tekkede bulur.²⁴⁷
- Haramzade Pazar bozar, helalzade Pazar yapar.²⁴⁸
- Hatasız dost arayan dostsuz kalır.²⁴⁹
- Helalzade barıştırır, haramzade karıştırır.²⁵⁰
- Her şeyin yenisi dostun eskisi.²⁵¹
- İsin yanına varan is, misin yanına varan mis kokar.²⁵²
- İtle yatan bitle kalkar.²⁵³
- İyi ile konuşan mis, kötüyle konuşan is kokar.²⁵⁴
- Kara yanına varma kara bulaşır.²⁵⁵
- Kır atın yanında yatan ya huyundan ya suyundan.²⁵⁶
- Kömürcü dükkânına giren yüzü kara çıkar.²⁵⁷
- Kömürcü ile dost olanın yüzüne kara bulaşır.²⁵⁸
- Körle yatan şaşı kalkar.²⁵⁹
- Seyrek git sen dostuna kalksın ayaküstüne.²⁶⁰
- Sık gidersen dostuna yatar arka üstüne.²⁶¹
- Sıkça varma dostuna kalksın ayaküstüne.²⁶²
- Şeytanın dostluğu darağacına kadar.²⁶³
- Şeytanla kabak ekenin kabağı başında patlar.²⁶⁴
- Şeytanla ortak buğday eken samanını alır.²⁶⁵
- Topalla gezen aksamak öğrenir.²⁶⁶

²⁴⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 273.

²⁴⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 277.

²⁴⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 279.

²⁵⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 282.

²⁵¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 289.

²⁵² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 318.

²⁵³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 328.

²⁵⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 330.

²⁵⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 343.

²⁵⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 361.

²⁵⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 372.

²⁵⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 372.

²⁵⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 375.

²⁶⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 435.

²⁶¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 436.

²⁶² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 436.

²⁶³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 447.

²⁶⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 447.

²⁶⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 447.

²⁶⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 461.

- Üzüm üzüme baka baka kararır.²⁶⁷

Görüldüğü üzere ele alınan hadisler ve atasözleri dostluğun nasıl olması gerektiğini ve birbirlerinin davranışlarından etkilendiğini vurgulamışlardır. Bu yüzden Müslümanlar tarafından dost edinilen kişinin Allah’a ve Peygamberine yakın olmaları göz önünde tutulmalıdır. Böylelikle sağlam dostluklar kurulması sağlanmış olacaktır.

3.3.8. Davete icabet

Çağrılan yerlere gitmek, Müslümanların birbirleri üzerinde olan haklarından. Ancak çağrılan yerin de dine uygun olması gerekmektedir. Bunun olabileceği gibi kişinin çağrılmadığı yere de gitmemesi gerekir. Hz. Peygamber bu durumu şu ifadeleriyle anlatmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى وَلِيْمَةٍ فَلْيَأْتِهَا

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Birisi davet edildiğinde davete icabet etsin.”²⁶⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ دُعِيَ فَلَمْ يُجِبْ، فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim davet edilip de gitmezse, Allah’a ve Rasûl’üne isyan etmiş olur.”²⁶⁹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ اطَّلَعَ فِي بَيْتِ قَوْمٍ بَغَيْرِ إِذْنِهِمْ، فَقَدْ حَلَّ لَهُمْ أَنْ يَفْقُوا عَيْنَهُ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim birisinin evine izinsiz bakarsa onun gözünü çıkarmaları caiz olur.”²⁷⁰

Davete icap etmenin önemini ve davetsiz misafirin uygunsuzluğunu ifade eden hadislerle benzer atasözleri şu şekildedir:

- Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme.²⁷¹

- Çağrılan yere git ar eyleme, çağrılmayan yere gitme yerini dar eyleme.²⁷²

- Gel denilen yere gitmeyi ar eyleme, gelme denilen yere gidip de dar eyleme.²⁷³

Yukarıda ifade ettiğimiz hadisler ve atasözlerinin mana açısından birbirlerine benzerlikleri göze çarpmaktadır. Her ikisi de davete icabet etmenin ve davet edilmeyen yere gitmemenin önemine vurgu yapmaktadır.

²⁶⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 473.

²⁶⁸ Buhârî, “Nikâh”, 71 (No. 4878); İmam Mâlik, “Nikâh”, 49.

²⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 1 (No. 3741).

²⁷⁰ Müslim, “Edeb”, 43.

²⁷¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 191.

²⁷² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 191.

²⁷³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 257.

3.3.9. Danışma – istişare

Kişi bir işi yapacağı zaman kendisinden daha ehil birisi varsa ondan yardım istemelidir. Böylelikle karşılaştığı zorluk ve sıkıntıları daha kolay bir şekilde aşmış olacaktır. Konunun önemine Hz. Peygamber şu şekilde değinmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ...وَلَا تَدِمَ مَنْ اسْتَشَارَ...

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim danışırse pişman olmaz.”²⁷⁴

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Mü’min Mü’min için birbirini destekleyen bir bina gibidir.”²⁷⁵

Hız. Peygamberin danışmanın önemini vurguladığı hadislere benzerlik gösteren atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz.²⁷⁶
- Bin bilersen de bir bilene danış.²⁷⁷
- Danışan dağı aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış.²⁷⁸
- Sora sora Bağdat bulunur.²⁷⁹

Anlaşılaçağı üzere hem Hız. Peygamber hem de geçmişteki insanlar istişarenin önemini farklı ifadelerle bizlere aktarmaya çalışmışlardır. Bu farklı ifadelerin ortak noktası bir iş yapılacakken veya karar alınacakken konu hakkında bilgisi olanın görüşleri alınması gerektiğidir.

3.3.10. Büyüklere saygı

İslam’da büyüklere saygı hem ahlaki bir değer hem de dini bir emirdir. Bu yüzden büyüklerimizle dini ölçüde ilişki kurmamız gerekmektedir. Onlara meşru çerçevede kırıp incitmeden muamele etmek gerekir. Hız. Peygamber konunun önemine şu ifadeleriyle değinmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يُوقِرْ كَبِيرَنَا، وَيَرْحَمْ صَغِيرَنَا

²⁷⁴ Ebü’l-Kasım Müsnidü’l-Dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, “el-Mu‘cemü’s-Sağîr”, nşr. Muhammed Şakûr Mahmud, (Beyrut: Mektebetü İslamiyye, 1405/1985), 2/175 (No. 980).

²⁷⁵ Buhârî, “Mezâlim”, 6 (No. 2314); Müslim, “Birr”, 65; Tirmizî, “Birr”, 18 (No. 1928); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/443 (No. 19667).

²⁷⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 157.

²⁷⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 166.

²⁷⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 204.

²⁷⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 438.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Büyüklerimize saygı göstermeyen, küçüklerimize merhamet etmeyen bizden değildir.”²⁸⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْوَالِدُ أَوْسَطُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، فَإِنْ شِئْتَ فَأَضَعْ ذَلِكَ الْبَابَ أَوْ احْفَظْهُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Anne ve baba cennetin orta kapısıdır. İstersen zayı et istersen koru.”²⁸¹

Büyüklerle saygının önemini vurguladığımız bu hadislerle benzerliği bulunan atasözleri şu şekildedir:

- Sağık istersen çok yeme, saygı istersen çok deme.²⁸²

- Sakalım yok ki sözüm dinlensin.²⁸³

- Say beni sayayım seni.²⁸⁴

- Söz büyüğün su küçüğün.²⁸⁵

- Su küçüğün sofrı büyüğün.²⁸⁶

- Su küçüğün söz büyüğün.²⁸⁷

Buraya kadar naklettiklerimizden anlaşılacağı üzere hem hadisler hem de atasözleri büyüklerle saygının önemini vurgulamaktadır. Anne, baba, dede gibi büyüklerimize yapılacak iyilik Allah’ın rızasını almamıza vesile olacaktır. Çünkü büyükler Allah’ın kendilerine verdiği nimetleri çocukları için karşılık beklemeden harcamaktadırlar. İşte bu yüzden büyükleri mutlu etmek ve hoşnut olmaları için çaba sarf edilmelidir.

3.3.11. Birlik - beraberlik

İnsanlar bazı zorlukların üstesinden gelebilmeleri için yardımlaşmaları gerekmektedir. Bunu başardıklarında toplum içerisinde huzur ve güven sağlanmış olur. Konunun önemine Hız. Peygamber şu şekilde değinmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ...فَعَلَيْكَ بِالْجَمَاعَةِ، فَإِنَّمَا يَأْكُلُ الذَّنْبُ مِنَ الْعَنَمِ الْقَاصِيَةَ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Cemaatle olmalısın, çünkü kurt (sürüden) ayrılan koyunu yer.”²⁸⁸

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/529 (No. 6937).

²⁸¹ Tirmizî, “Bir”, 3 (No. 1900).

²⁸² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 428.

²⁸³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 429.

²⁸⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 432.

²⁸⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 439.

²⁸⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 442.

²⁸⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 442.

²⁸⁸ Hâkim en-Nîsâbûrî, “*el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*”, 1/330 (No. 765); Nevevî, “*Riyâzü’s-Sâlihîn*”, 312 (No. 1070).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Mü'min Mü'min için birbirini destekleyen bir bina gibidir.”²⁸⁹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحِمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَّى

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “İnsanların birbirlerini sevmelerini, birbirlerine şefkat ve merhamet duymalarını tek bir vücutmuş gibi görüyoruz. Vücudun herhangi bir organı ağrıyorsa diğerleri de ateş ve uykusuzlukla karşılık verir.”²⁹⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا؛ نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim Mü'min kardeşinin dünyada bir sıkıntısını giderirse Allah'ta kıyamet günü o kişinin bir sıkıntısını giderir.”²⁹¹

Hız. Peygamber birlik olmanın önemini zikrettiğimiz hadislerle vurgulamıştır. Bu hadislerle benzerliğini düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Beş parmağın hangisini kessen acımaz ki?²⁹²

- Bir elin nesi var iki elin sesi var.²⁹³

- Bir göz ağlarken öbür göz gülmez.²⁹⁴

Nakledilenlerden anlaşılacağı üzere Hız. Peygamber ve atalarımız birlik ve beraberliğin toplum içerisinde olumlu sonuçlara yol açacağını dile getirmişlerdir. İslam savaşın yerine barışı, kavganın yerine kardeşliği, yarışmanın yerine dayanışmayı tavsiye etmiştir. Böylelikle insanlar arasında anlaşmazlıkların yerini barış ve huzur alacaktır.

3.3.12. Arabuluculuk

İslam dini her zaman barışı, birlik ve beraberliği tavsiye etmiştir. Hız. Peygamber bazı durumlarda araları düzeltmenin namaz ve sadaka vermeden daha hayırlı olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ كَثِيرٍ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ؟ قَالُوا: بَلَى، قَالَ: إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ وَإِيَّاكُمْ وَالْبُعْضَةَ، فَإِنَّهَا هِيَ الْحَالِقَةُ

²⁸⁹ Buhârî, “Mezâlim”, 6 (No. 2314); Müslim, “Birr”, 65; Tirmizî, “Birr”, 18 (No. 1928); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/443 (No. 19667).

²⁹⁰ Buhârî, “Edeb”, 27 (No. 5665).

²⁹¹ Müslim, “Zikir”, 38; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/393 (No. 7427).

²⁹² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 163.

²⁹³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 170.

²⁹⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 171.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Size namaz ve sadakadan daha hayırlı olan şeyi haber vereyim mi?

Ashab: Evet

“İki kişi arasını düzeltmek. Nefretten sakının, çünkü o helak (yıkıcı) edicidir”²⁹⁵

Başka bir hadis ise şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْقَبْرِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Dünya fitnelerinden ve kabir azabından sana sığınırım.”²⁹⁶

Arabozuculuğun yıkıcı etkisinin olduğunu ifade eden bu hadislerle mana yönünden benzer atasözü şu şekildedir:

- Karı-koca ipek araya giren köpek.²⁹⁷

Hız. Peygamber dünya fitnelerinden korunmak için Allah’a sığınmıştır. Bu durum fitnenin insanlara zarar verdiğini gösterir. İslam dini her zaman birlik olunmasını tavsiye ederken fitne çıkarmaktan uzak durmamızı söylemiştir. Bu emri yerine getirmeye çalışan atalarımız, kendilerinden sonra gelecek olan nesile tavsiyelerde bulunmuştur. Hadislerin ardından naklettiğimiz atasözü de bu ifadeleri anlam açısından destekler nitelikte söylenmiştir.

3.3.13. Misafir

Daha önce hadislerle lafız açısından benzer atasözleri bölümünde misafir başlığını işlemiştik. Ancak orada lafız açısından benzer olanları ele almıştık. Burada ise mana açısından benzer olan hadisler ve atasözlerini ele almaya çalışacağız. Konuyla ilgili hadisler şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirine ikram etsin”²⁹⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَأَيُّمَا مُسْلِمٍ أَطْعَمَ مُسْلِمًا عَلَى جُوعٍ أَطْعَمَهُ اللَّهُ مِنْ ثَمَارِ الْجَنَّةِ

²⁹⁵ İmam Mâlik, “Hüsn-i Huluk”, 7.

²⁹⁶ Buhârî, “Dea’vât”, 56 (No. 6027); Tirmizî, “Dea’vât”, 131 (No. 3567); Nesâî, “İstiâze”, 27 (No. 5479).

²⁹⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 446.

²⁹⁸ Buhârî, “Edeb”, 85 (No. 5784); Müslim, “Lukata’a”, 14; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 131 (No. 5154); Tirmizî, “Birr”, 43 (No. 1967); İbn Mâce, “Edeb”, 5 (No. 3675); İmam Mâlik, “Ziyafet”, 953; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/64 (No. 7626).

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim aç bir Müslümanı doyurursa Allah’ta onu cennet meyveleriyle doyurur.”²⁹⁹

Ele aldığımız hadislerle mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Misafir kısmeti ile gelir.³⁰⁰
- Misafir on kismetle gelir birini yer dokuzunu bırakır.³⁰¹

Hız. Peygamber misafirliğin önemini vurgulamak için Allah’a ve ahiret gününe iman ile irtibatlandırmıştır. Bunu örnek alan insanlar misafirliğe çok önem vermiş ve tecrübelerini aktardıkları insanlara da konunun önemini vurgulamak için kalıplaşmış cümleler kurmuşlardır. Kurdukları bu cümleler Hız. Peygamberin ifadeleriyle mana açısından benzerlik göstermektedir.

3.3.14. Soy – asalet

Daha önce evlilik kısmında belirttiğimiz gibi iki karşı cinsin evlenmesiyle insan soyu devam etmektedir. Daha sonra insanın yaşadığı olaylarla hayatı şekillenmektedir. Bunun önemini Hız. Peygamber şu şekilde ifade etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجْسِئَانِهِ...

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar.”³⁰²

Belirli bir fıtrat üzere doğan çocukların anne baba tarafından belirli bir dine inanmaları sağlanmaktadır. Bu durumu Hız. Peygamber yukarıda naklettiğimiz hadisiyle belirtmiştir.

Bu hadise benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekilde sıralanabilir:

- Ak koyunun siyah kuzusu da olur.³⁰³
- Ak şeker kara şeker bir damarı soya çeker.³⁰⁴
- Anasına bak kızını al, kırağına bak bezini al.³⁰⁵
- Armut, ağacından uzak düşmez.³⁰⁶
- Arpa eken buğday biçmez.³⁰⁷

²⁹⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 41 (No. 1682).

³⁰⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 392.

³⁰¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 392.

³⁰² Buhârî, “Cenâiz”, 91 (No. 1319); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/104 (No. 7181).

³⁰³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 121.

³⁰⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 121.

³⁰⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 135.

³⁰⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 138.

³⁰⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 139.

- Cins cinse çeker.³⁰⁸
- Mezar taşı ile övünülmez.³⁰⁹
- Oğlan dayıya kız halaya çeker.³¹⁰

Hız. Peygamberden naklettiğimiz hadise mana açısından benzer olduğunu düşündüğümüz atasözlerini hemen ardından ele aldık. Görüldüğü üzere atasözleri, nakledilen hadis gibi soyun önemine vurgu yapmışlardır.

3.3.15. Çalışmak – helal kazanç

Allah’a iman eden bir kişinin sâlih bir kul olabilmesi için helal ve harama uyarak O’nun rızasını kazanması gerekmektedir. Hız. Peygamber bu durumu şu örnek ifadelerle anlatmıştır.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَأَنْ يَخْتَطِبَ أَحَدُكُمْ حُرْمَةً عَلَى ظَهْرِهِ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ أَحَدًا فَيُعْطِيَهُ أَوْ يَمْنَعَهُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Sizden birinizin sırtında odun taşıması, gidip bir kimseden bir şey isteyip onun vermesi veya vermemesi ihtimalinden daha hayırlıdır.”³¹¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Hiç kimse elinin emeğiyle kazandığından daha hayırlısını yememiştir.”³¹²

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَفُهُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “İşçinin ücretini alın teri kurumadan veriniz.”³¹³

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لَأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah’ım, ümmetime sabahın erken saatlerini mübarek kıl.”³¹⁴

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: النَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Dürüst ve güvenilir bir tüccar, peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir.”³¹⁵

³⁰⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 189.

³⁰⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 391.

³¹⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 402.

³¹¹ Buhârî, “Müsâkât”, 14 (No. 2245).

³¹² Buhârî, “Buyû”, 15 (No. 1966).

³¹³ İbn Mâce, “Ruhun”, 4 (No. 2443).

³¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/439 (No. 1320); Ebû Dâvûd, “Cihad”, 83 (No. 2606); Tirmizî, “Buyû”, 6 (No. 1616); İbn Mâce, “Ticaret”, 41 (No. 2236).

³¹⁵ Tirmizî, “Buyû”, 4 (No. 1609).

Kişinin el emeğiyle yediğinden daha hayırlısı olmadığını ve bunun için çalışması gerektiğini vurgulayan bu hadislerle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Ağustosta gölge kovan, zemheride karnın ovar.³¹⁶
- Akan su yosun tutmaz.³¹⁷
- Allah sağ gözü sol göze muhtaç etmesin.³¹⁸
- Ar eden kâr etmez.³¹⁹
- Bugünün işini yarına bırakma.³²⁰
- Çalışan dağ aşmış, çalışmayan yol şaşmış.³²¹
- Çalışan demir paslanmaz.³²²
- Çalışan ekmeğini taştan çıkarır.³²³
- Çalışan eşiğin boynu, boğazı boncuklu olur.³²⁴
- Çalışan kazanır, ekmeği kızarır.³²⁵
- Çalışanı mal basar, tembeli uyku basar.³²⁶
- Çalışkanlık baht getirir, tembellik taht götürür.³²⁷
- Erken kalkan yol alır, erken evlenen döl alır.³²⁸
- Erken kalktım işime, şeker kattım aşıma.³²⁹
- Gezen kurt aç kalmaz.³³⁰
- Helal kazanç ile yağlı pilav yenmez.³³¹
- Her azın bir de çoğu vardır.³³²
- Her çok azdan olur.³³³

³¹⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 118.

³¹⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 121.

³¹⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 130.

³¹⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 136.

³²⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 181.

³²¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 192.

³²² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 192.

³²³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 192.

³²⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 192.

³²⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 192.

³²⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 192.

³²⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 192.

³²⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 242.

³²⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 242.

³³⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 260.

³³¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 282.

³³² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 283.

³³³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 284.

- Nerede hareket orada bereket.³³⁴
- Terlemeden para kazanılmaz, solumadan can verilmez.³³⁵
- Yatan aslandan gezen tilki iyidir.³³⁶
- Yazın başı pişenin kışın aşı pişer.³³⁷
- Zahmetsiz rahmet olmaz.³³⁸

Naklettığımız hadislere benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri yukarıdaki gibidir. Hem hadislerin hem de atasözlerinin ana düşüncesi, çalışarak helal kazanmaktır. Hadisler ve atasözleri çalışmanın zamanını ve adabını bizlere açıklamaktadır. İnsanların zamanı düzgün kullanıp el emeğiyle helal kazanma düşüncesinde olması vurgulanmaktadır.

3.3.16. Sorumluluk bilinci

Müslümanlar dünyadayken yaptığı davranışlardan sorumlu olup ahirette hesaba çekileceklerdir. Sorumluluğunun bilincinde olan müslüman helal haram sınırlarını gözetir ve ahireti kazanmak için çabalamaya gayret eder. Sorumluluk bilinciyle alakalı rivayetler şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden sorumlusunuz.”³³⁹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَخْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, ergen olana kadar çocuktan, akli yerine gelene kadar mecnundan.”³⁴⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Nerede olursan ol Allah’tan kork. (Allah’a karşı sorumluluğunu bil).”³⁴¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ

³³⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 399.

³³⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 458.

³³⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 488.

³³⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 490.

³³⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 503.

³³⁹ Buhârî, “Cemaat”, 11 (No. 853); Müslim, “İmârat”, 20; Ebû Dâvûd, “Haraç”, 1 (No. 2928); Tirmizî, “Cihad”, 27 (No. 1705); İmam Mâlik, “Câmi”, 2121; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/139 (No. 5901).

³⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 16 (No. 4403).

³⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/284 (No. 21354); Tirmizî, “Birr”, 55 (No. 1987).

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah yanılarak, unutarak ve zor kullanılarak yaptıklarından ümmetimi zorunlu tutmaz.”³⁴²

Herkesin belli başlı sorumlulukları vardır. Hız. Peygamber naklettiğimiz hadislerde bu sorumluluklarımızın bilicinde olmamızı istemiştir. Naklettiğimiz bu hadislere mana yönünden benzerlik gösteren atasözleri şu şekildedir:

- Allah dağına göre duman verir.³⁴³
- Allah deveye kanat verseydi, damı taşı dağıtırdı.³⁴⁴
- Allah uçamayan kuşa alçacık dal verir.³⁴⁵
- Her koyun kendi bacağından asılır.³⁴⁶

Bu başlık içerisinde sorumluluk bilinciyle alakalı rivayetleri ele aldık ve hemen ardından ilgili atasözlerini aktardık. Her ikisini de incelediğimizde mana açısından benzerlik göze çarpmaktadır.

3.4. Ahlak

Kişi yaptığı davranışlardan ve söylemlerden dolayı iyi veya kötü ahlaklı olarak nitelendirilir. Bu başlıkta kişinin iyi veya kötü diye tanınmasına yol açan yaptığı davranışlar ele alınacaktır. Bu davranışların Hız. Peygamber ve halk arasında nasıl bir karşılığa dönüştüğü hadis ve atasözlerinde görülecektir.

3.4.1. Hile

Karşılıklı ilişkilerde hile yapmak karşı tarafı zor duruma sokmakta ve bazen zarara uğratabilmektedir. Böylelikle hile yapan kişiye güvenin azaldığı da görülmektedir. Hız. Peygamber bu durumun önemini şu ifadelerle açıklamıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Bizi aldatan bizden değildir.”³⁴⁷

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ، وَالصِّدِّيقِينَ، وَالشُّهَدَاءِ

³⁴² Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, “*Sahîh İbn Hibbân*” nşr. Muhammed Ali Sönmez (Beyrut: İbn Hazm, 1413/2012.), 5/469 (No. 4760).

³⁴³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 129.

³⁴⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 129.

³⁴⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 130.

³⁴⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 287.

³⁴⁷ Müslim, “İlim”, 164; İbn Mâce, “Ticaret”, 36 (No. 2225).

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Güvenilir tüccar Peygamberler, Sıddıklar ve şehitlerle beraberdir.”³⁴⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يُدْعَى الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ

Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: “Mü’min bir yılan deliğinden iki defa ısırılmaz.”³⁴⁹
Zikredilen bu hadislerle mana yönünden benzerlik olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Aldatayım diyen aldanır.³⁵⁰
- Ayyar tilki art ayağından tutulur.³⁵¹
- Hile ile iş yapan mihnet ile can verir.³⁵²
- Hileli Pazar mideyi bozar.³⁵³

Nakledilen bu atasözlerinin, hemen öncesinde ele aldığımız hadislerle mana açısından benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bunun sebebi nakledilen bilgiler ana düşünce olarak hile yapan kişinin durumunu ele almaktadır. Dürüstlüğün yok olduğu, hilenin çoğaldığı ortamda güven duygusundan bahsetmek oldukça zor bir durumdur. Güven duygusunun olmadığı bir toplumda ise huzur ve barıştan bahsedilemez.

3.4.2. Doğruluk

Bir önceki başlıkta hile yapan kişinin durumundan bahsetmiştik. Burada ise doğruluktan bahsedeceğiz. Konu ile ilgili Hz. Peygamber şu ifadeleri kullanmıştır.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْنُقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا، وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Doğruluk iyiliğe, iyilikte cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğrulardan yazılır. Yalan kötülüğe, kötülükte ateşe götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında yalancılardan yazılır.”³⁵⁴

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: دَعْ مَا يَرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيْبُكَ، فَإِنَّ الصِّدْقَ طُمَأْنِينَةٌ، وَإِنَّ الْكَذِبَ رِيْبَةٌ

³⁴⁸ Tirmizî, “Buyû”, 4 (No. 1209). Tirmizî hadisi naklettikten sonra sened zincirindeki ravilerin bilindiğini ve başka yollarla nakledildiğini bildirmiştir. Bu yüzden hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Bkz. Tirmizî, *Sünen*, 3/507.

³⁴⁹ Buhârî, “Edeb”, 83 (No. 5782); Müslim, “Zühd ve Rekâik”, 63; İbn Mâce, “Fiten”, 13 (No. 3983); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/175 (No. 5964).

³⁵⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 127.

³⁵¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 147.

³⁵² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 296.

³⁵³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 297.

³⁵⁴ Buhârî, “Edeb”, 69 (No. 5743).

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “şüphesiz iman bakımından en mükemmeli, ahlakı en güzel olanıdır.”³⁶⁶

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلُ فِي الْمِيزَانِ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Mizanda güzel ahlaktan daha ağır şey yoktur.”³⁶⁷

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ذَا الْوَجْهَيْنِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kıyamet günü Allah katında insanların en kötüsü ikiyüzlü olanlardır.”³⁶⁸

Ahlakın önemini vurgulayan bu hadislerle benzerliğin var olduğunu değerdendirdiğimiz atasözleri şunlardır:

- Ağaç yaş iken eğilir.³⁶⁹
- Alçak olan yüce konar, yüce olan alçak konar.³⁷⁰
- Alışmış kudurmuştan beterdir.³⁷¹
- Can çıkmayınca huy çıkmaz.³⁷²
- Güzel yüzden kırk günde usanılır, güzel huydan kırk yılda usanılmaz.³⁷³
- Huy canın altındadır, can çıkmayınca huy çıkmaz.³⁷⁴
- Huylu huyundan teneşirde vazgeçer.³⁷⁵
- Huylu huyundan vazgeçmez.³⁷⁶
- İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur.³⁷⁷
- Kart ağacın bükülmesi zor olur.³⁷⁸
- Yaş ağaç tez eğilir.³⁷⁹

Bu bölümde ahlak ve huy ile alakalı rivayetleri ele aldık ve hemen ardından ilgili atasözlerini aktardık. Ele alınan rivayetler incelendiğinde insan, belirli bir fıtrat üzere doğar, yaşamı boyunca yaptığı davranışlarla ahlakını şekillendirir ve ahirete gittiğinde bu davranışlarından dolayı hesaba çekilir.

³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/242 (No. 24204); Tirmizî, “İman”, 6 (No. 2612).

³⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 8 (No. 4799).

³⁶⁸ Tirmizî, “Birr”, 81 (No. 2025).

³⁶⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 115.

³⁷⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 127.

³⁷¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 128.

³⁷² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 187.

³⁷³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 270.

³⁷⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 298.

³⁷⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 298.

³⁷⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 299.

³⁷⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 315.

³⁷⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 348.

³⁷⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 487.

3.4.4. İyilik – kötülük

İslam'ın asıl amacı dünyada iyiliğin yayılması kötülüğün ise yok edilmesidir. Aşağıda nakledeceğimiz hadislerden de anlaşılacağı üzere Müslümanların her zaman iyiliği emretme kötülükten men etme çabasında olması gerekmektedir. Konuyla ilgili Hz. Peygamberin ifadeleri şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ ظَلَمَ قَيْدَ شِبْرٍ مِنَ الْأَرْضِ؛ طُوقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرْضِينَ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim bir karış kadar toprağı haksız yere gasp ederse kıyamet gününde o toprak, yedi kat yerin dibine kadar boynuna dolacaktır.”³⁸⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا؛ نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim Mü'min kardeşinin dünyada bir sıkıntısını giderirse Allah'ta kıyamet günü o kişinin bir sıkıntısını giderir.”³⁸¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ؛ يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim zorda olana kolaylık gösterirse Allah'ta ona dünya ve ahirette kolaylık gösterir.”³⁸²

İyiliğin tavsiye edildiğı kötülüğün ise bir cezasının olduğunu bildiren hadislere mana açısından benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- İyiliğe iyilik her kişinin karı, kötülüğe iyilik er kişinin karı.³⁸³

- İyilik eden iyilik bulur.³⁸⁴

- İyilik eden kemlik bulmaz.³⁸⁵

- İyilik et denize at, balık bilmezse Hâlık bilir.³⁸⁶

- İyilik et komşuna iyilik gelsin başına.³⁸⁷

- Kazma elin kuyusunu çalarlar kuyunu.³⁸⁸

- Kötülük her kişinin karı, iyilik er kişinin karı.³⁸⁹

İyiliğin tavsiye edildiğini ve kötülüğün ceza olarak karşılık göreceğini vurgulayan hadislerin hemen akabinde ilgili atasözleri nakledilmiştir. Nakledilen rivayetlerin amacı,

³⁸⁰ Buhârî, “Mezâlim”, 14 (No. 2321); Müslim, “Musâkât”, 142; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 41/51 (No. 24504).

³⁸¹ Müslim, “Zikir”, 38; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 12/393 (No. 7427).

³⁸² İbn Mâce, “Sadakât”, 14 (No. 2417).

³⁸³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 331.

³⁸⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 331.

³⁸⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 331.

³⁸⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 331.

³⁸⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 332.

³⁸⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 353.

³⁸⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 376.

insanların iyilik yaparak Allah'ın rızasını kazanma çabasında olmasıdır. Bunun yanında, kişi dünyada yaptığı iyilikler sayesinde ahirette Allah'ın merhametiyle karşılık görecektir. Tam tersi olarak da Allah'ın adaleti gereği yapılan kötülüklerin karşılığı ceza olarak verilecektir.

3.4.5. Güzel söz

İnsanlar dünya üzerinde karşılıklı konuşma becerisine sahip sayılı varlıklardandır. Bu özellik sayesinde kişi, çevresindeki insanlarla sağlıklı iletişim kurabilmektedir. İnsan bu özelliğini kullanırken güzel söz ile yaparsa değerlenir. Konunun önemini Hz. Peygamber şu şekilde ifade etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْنُتْ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayır söylesin ya da sussun.”³⁹⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ...وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ...

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “...Güzel söz sadakadır...”³⁹¹

Konuşurken güzel ve hayırlı konuşmanın önemini vurgulayan hadislere mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Acı söz insanı dinden çıkarır.³⁹²
- Ağır ağır demeli, çabuk çabuk yemeli.³⁹³
- Bana benden olur her ne olursa, başım rahat eder dilim rahat durursa.³⁹⁴
- Buğday ekmeğin yoksa buğday dilinde mi yok.³⁹⁵
- Dil döner, baş belaya girer.³⁹⁶
- Dil kılıçtan keskindir.³⁹⁷
- Dilim seni dilim dilim dileyim, her başıma geleni senden bileyim.³⁹⁸
- İnsan ne bulursa dilinden bulur.³⁹⁹

³⁹⁰ Buhârî, “Rikâk”, 23 (No. 6110); Müslim, “İman”, 74.

³⁹¹ Buhârî, “Cihat ve Siyer”, 126 (No. 2827); Müslim, “Zekât”, 56; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/261 (No. 8608).

³⁹² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 107.

³⁹³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 116.

³⁹⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 156.

³⁹⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 181.

³⁹⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 215.

³⁹⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 215.

³⁹⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 216.

³⁹⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 314.

- İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez, tatlı dilinden başka nesi var.⁴⁰⁰
- İsteddiğini söyleyen istemediğini iştir.⁴⁰¹
- Kişinin başına gelen ağızdan çıkar.⁴⁰²
- Kişinin çektiği dili belasıdır.⁴⁰³
- Pisboğaz ile boşboğaz beladan kurtulmaz.⁴⁰⁴
- Sana senden olur her ne olursa başın selamet bulur dilin durursa.⁴⁰⁵
- Söz gümüşse sükût altındır.⁴⁰⁶
- Taamin, ve kelamın çoğundan sakın.⁴⁰⁷
- Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır.⁴⁰⁸
- Yağlı dilimin yoksa yağlı dilinde mi yok.⁴⁰⁹

Güzel sözün dini boyutunu bildiren hadislerin hemen ardından ilgili atasözleri de aktarılmıştır. Halk arasında güzel sözün etkisi insanların cümlelerine yansımıştır. Güzel sözlerle insanların gönülleri alınabileceği gibi kötü sözlerle de nice bağlar koparılabilmektedir. İnsanlar güzel sözün sadaka olduğunu anlamadan veya umursamadan rahatça her türlü kelimeleri kullanabilmektedir.

3.4.6. Sabır

Sabır ahlaki bir durum olup Peygamberlerin özelliklerindendir. İmanımızı korumanın en önemli yöntemlerinden de biridir. Çünkü Allah için yaptığımız birçok ibadette devamlılık olduğundan dolayı sabır kaçınılmaz bir özellik haline gelmektedir. Hz. Peygamber konu ile alakalı şu ifadeleri kullanmıştır.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْأَثَاةُ مِنَ اللَّهِ، وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Teennî Allah (c.c)’tandır, acelecilik şeytandır.”⁴¹⁰

بحسب ما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم: الصبر نصف الإيمان...

⁴⁰⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 317.

⁴⁰¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 319.

⁴⁰² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 368.

⁴⁰³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 368.

⁴⁰⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 422.

⁴⁰⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 430.

⁴⁰⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 440.

⁴⁰⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 449.

⁴⁰⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 453.

⁴⁰⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 482.

⁴¹⁰ Tirmizî, “Birr”, 66 (No. 2012). Hadisin sıhhat durumu için “Birinci Bölüm Acelecilik Şeytandır” başlığına bkz.

Hız. Peygamberden rivayet edildiğine göre: “Sabır imanının yarısıdır.”⁴¹¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى

Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: “Sabır musibetin ilk anında gösterilir.”⁴¹²

İman açısından sabrın önemini vurgulayan hadislerle mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Allah sabırlı kulunu sever.⁴¹³
- Sabır acıdır ama meyvesi tatlıdır.⁴¹⁴
- Sabırla koruk helva olur. Dut yaprağı atlas.⁴¹⁵
- Sabreden derviş muradına ermiş.⁴¹⁶
- Sabreyle işine hayır gelsin başına.⁴¹⁷
- Sabrın sonu selamettir.⁴¹⁸
- Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.⁴¹⁹

Sabrın dini boyutunu ve nasıl olması gerektiğini ifade eden hadislerden sonra ilgili atasözleri aktarılmıştır. Dünya hayatında insanın başına gelen hadiselerle karşı verdiği ilk tepki sabır durumunu göstermektedir. Bunun yanında kişinin hayatını dini ölçüler çerçevesinde yaşama konusunda sabırlı olması gerekmektedir.

3.4.7. Kanaat

Kanaat konusunu daha önce lafız açısından benzer hadisler ve atasözleri başlığı içerisinde ele almıştık. Burada ise Hız. Peygamberin hadisleriyle mana açısından benzer atasözlerini ele almaya çalışacağız. Konuyla ilgili hadisler şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ

⁴¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, “Şuabü’l İman”, nşr. Ebû Hacer Muhammed es-Saîd b. Besyûni Zâglul (Beyrut: Daru’l Kitabu’l-İlmiyye, 1421/2000.) 1/74 (No. 48). Beyhakî eserinde hadisi iki kez nakletmiş ve İbn Mes’ud senediyle gelen rivayetin daha sağlam olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Beyhakî, “Şuabü’l İman” 1/74.

⁴¹² Buhârî, “Cenâiz”, 31 (No. 1223); Müslim, “Cenâiz”, 15; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 27 (No. 3124); İbn Mâce, “Cenâiz”, 55 (No. 1596).

⁴¹³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 130.

⁴¹⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 425.

⁴¹⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 426.

⁴¹⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 426.

⁴¹⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 426.

⁴¹⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 426.

⁴¹⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 456.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Zenginlik mal çokluğu değildir, asıl zenginlik gönöl zenginliğidir.”⁴²⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ، وَزُرِقَ كَفَافًا، وَقَنَعَهُ اللَّهُ بِمَا آتَاهُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Müslöman olup Allah’ın rızık verdiği ve verilen rızka kanaat getiren kimse kurtuluşa ermiştir.”⁴²¹

Kanaatkâr kişinin kurtuluşa ereceğini vurgulayan hadislere mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.⁴²²

- Azıcık aşım kaygısız başım.⁴²³

- Kanaat gibi devlet olmaz.⁴²⁴

- Yüz verme, arsız olur; az verme, hırsız olur.⁴²⁵

Burada hem Hız. Peygamber hem de insanlar arasında kanaatkâr kişinin durumunu ifade eden rivayetler aktarılmıştır. Yaratılan bütün insanlara aynı oranda rızık verilmemiştir. Bazılarına mal bazılarına da ilim verilmiştir. Önemli olan kişinin, Allah (c.c.) tarafından kendisine verilen nimetlere kanaat getirip Allah (c.c.) yolunda harcama yapmaktır.

3.4.8. Haddini bilmek

Kişinin nerede nasıl davranacağını bilmesi hem kendisine hem de insanlara karşı yapmış olduğu bir iyiliktir. Sınırlarını koruyarak hareket eden kişi İşlam’ın emirlerini yerine getirmiş olup halkın takdirini de toplamış olur. Hız. Peygamber konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ حَسَنَ إِسْلَامَ الْمَرْءِ تَرَكَهُ مَا لَا يَغْنِيهِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kişinin kendini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi dininin (İşlam) güzelliğindendir.”⁴²⁶

Haddini bilmekle alakalı bu hadise mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir:

- Densiz deveye binmiş de Allah’ı gördüm demiş.⁴²⁷

⁴²⁰ Buhâri, “Rikâk”, 15 (No. 6081); Müslim, “Zekât”, 120; İbn Mâce, “Zühd”, 9 (No. 4137); Tirmizî, “Zühd”, 40 (No. 2373); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/516 (No. 7555).

⁴²¹ Müslim, “Zekât”, 125; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/134 (No. 6572).

⁴²² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 148.

⁴²³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 148.

⁴²⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 339.

⁴²⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 502.

⁴²⁶ İmam Mâlik, “Hüsni’l-Huluk”, 3; İbn Mâce, “Fiten”, 12 (No. 3976).

⁴²⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 210.

- Her deliğe elini sokma ya yılan çıkar ya çıyan.⁴²⁸

Burada ahlaki bir değer olan haddini bilmekle ilgili hadis nakledilip hemen ardından ilgili atasözleri aktarılmıştır. İnsanların, Allah'ın yarattığı sınırları ve kendisinin ne kadar ilerleyebileceğini bilerek yaşaması gerekmektedir. Böylelikle kişi İslam'ın güzelliğinden faydalanmış olur.

3.4.9. Cömert

Cömert kişi kimsenin zorlaması olmadan gönül rızasıyla verendir. Böyle kişiler her zaman yardıma muhtaçların yanında olduğu için Allah'a, cennete ve insanlara yakın bir konumda bulunur. Bu durumu Hz. Peygamber şu ifadeleriyle bizlere anlatmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Veren el alan elden hayırlıdır.”⁴²⁹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ، وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Cömert kimse Allah'a yakındır, cennete yakındır, insanlara yakındır ve cehenneme uzaktır. Cimri ise Allah'a uzaktır, cennete uzaktır, insanlardan uzaktır ve cehenneme yakındır.”⁴³⁰

Cömertliğin önemiyle alakalı nakledilen hadislerle mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Cennetin kapısını cömert açar.⁴³¹

- Cömert eli kimse kesmez.⁴³²

- Cömertle nekesin (Cimrinin) harcı bir değildir.⁴³³

- Cömertliğe ölçü olmaz.⁴³⁴

- Veren el alan elden üstündür.⁴³⁵

- Veren el dert görmez.⁴³⁶

⁴²⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 284.

⁴²⁹ Buhârî, “Zekât”, 17 (No. 1361); Müslim, “Zekât”, 94; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28 (No. 1648); Nesâî, “Zekât”, 52 (No. 2533); İmam Mâlik, “Sadaka”, 8.

⁴³⁰ Tirmizî, “Birr”, 40 (No. 1961). Tirmizî, Ebû Hureyre kanalıyla gelen bu hadisi bilmediklerinden dolayı garib olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Tirmizî, *Sünen*, 4/342.

⁴³¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 188.

⁴³² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 189.

⁴³³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 189.

⁴³⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 189.

⁴³⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

⁴³⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

- Veren el kesilmez.⁴³⁷
- Veren eli herkes öper.⁴³⁸

Görüldüğü üzere cömert kişinin durumunu ifade eden hadislerin ardından ilgili atasözleri aktarılmıştır. Kişinin çevresindeki ihtiyaç sahiplerini görmesi gerekir ve Allah'ın kendisine verdiğinden ihtiyaç fazlasını onlara gönül rızasıyla dağıtması gerekmektedir. Böylelikle kişi Allah'a, insanlara ve cennete yakın bir konumda bulunacaktır.

3.4.10. Namus

İslam dini kadın-erkek herkesin namusunu koruması gerektiğini emretmiştir. Hz. Peygamber birçok yönden namusun korunması gerektiğini ve bunun imanın bir gereği olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili hadisler aşağıdaki gibidir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Hayâ İmandandır.”⁴³⁹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْوَدُودُ الْوَلُودُ الْمُؤَاتِنَةُ الْمُؤَاتِنَةُ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Kadınlarınızın en hayırlısı, sevgi dolu, doğurgan, eşine uyumlu ve ona destek olandır.”⁴⁴⁰

En hayırlı kadının sevgi dolu, doğurgan ve namuslu kadın olduğunu bildiren bu hadislerle mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Avradı ar zapt eder, er zapt etmez.⁴⁴¹
- Avradı bet olanın sakalı tez ağarır.⁴⁴²
- Avradı eri saklar, peyniri deri saklar.⁴⁴³
- Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar.⁴⁴⁴

Görüldüğü üzere namusun korunmasıyla alakalı hadislerin ardından ilgili atasözleri de aktarılmıştır. Kadın-erkek herkesin yaşamı boyunca namusunu koruması gerekmektedir. Bu kişinin imanından gelen bir durumdur. O halde kişi her zaman ve her yerde sözlerine ve davranışlarına dikkat etmelidir.

⁴³⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

⁴³⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 477.

⁴³⁹ Buhârî, “İman”, 14 (No. 24); Müslim, “İman”, 59; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 7 (No. 4795); Tirmizî, “İman”, 7 (No. 2615); İbn Mâce, “Zühd”, 17 (No. 4184); Nesâî, “İman”, 27 (No. 5033); İmam Mâlik, “Hüsnü Huluk”, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/156 (No. 4554).

⁴⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/305 (No. 17770).

⁴⁴¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 145.

⁴⁴² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 145.

⁴⁴³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 145.

⁴⁴⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 145.

3.4.11. Günahkârlık

Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmeyen ve insan fıtratına aykırı hareket eden kişi günaha düşmekten kendisini alıkoyamaz. Böyle bir kişinin ömür boyu kötü kalacağı anlamına da gelmez. İnsanın bu durumdan tövbe ederek kurtulabileceğini Hz. Peygamber şu şekilde ifade etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: النَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Günahından tövbe eden hiç günah işlememiş gibidir.”⁴⁴⁵

Konuyla ilgili başka bir hadis şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْإِثْمَ مَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Günah kalbini rahatsız eden ve kimsenin bilmesini istemediğin şeydir.”⁴⁴⁶

Günahın tanımını yapan ve günahattan tövbe etmenin önemini vurgulayan hadislerle mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Kırk gün günahkâr, bir gün tövbekâr.⁴⁴⁷

- Kırkından sonra azanı teneşir paklar.⁴⁴⁸

- Kul azmayınca hak yazmaz.⁴⁴⁹

Görüldüğü üzere insanın kendi iradesiyle Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmesi kişinin günaha düşmesine sebep olmaktadır. Günahkâr kişinin durumunu ve günaha düşen kişinin kurtulmak için ne yapması gerektiğini ifade eden hadislerin ardından ilgili atasözleri aktarılmıştır. Her ikisi de incelendiğinde aralarında mana açısından benzerlik olduğu gözlemlenmektedir.

3.4.12. Öfke

Öfke durumu insanda ahlaki bir eksikliktir. Bu durumdaki kişi öfkesini kontrol edemezse doğru düşünüp olumlu hareket edemeyebilir. Durum böyle olursa kişinin pişmanlık duyabileceği sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu konu hakkında Hiz. Peygamber şu ifadeleri kullanmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ النَّارِ، وَإِنَّمَا تُطْفَأُ النَّارُ بِالْمَاءِ، فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ

⁴⁴⁵ İbn Mâce, “Zühd”, 30 (No. 4250).

⁴⁴⁶ Müslim, “Birr”, 15; Tirmizî, “Cihad”, 52 (No. 2389).

⁴⁴⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 361.

⁴⁴⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 362

⁴⁴⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 377.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Öfke şeytandır. Şüphesiz şeytan ateşten yaratılmıştır, ateşi su söndürür, öfkelendiğinizde abdest alınız.”⁴⁵⁰

أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْصِنِي، قَالَ: (لَا تَغْضَبَ). فَرَدَّدَ مَرَارًا، قَالَ: (لَا تَغْضَبَ)

Hız. Peygambere bir adam şöyle dedi: “Bana öğüt ver” Peygamberimiz ona hitaben şöyle buyurmuştur. “Öfkelenme”. Hız. Peygamber bu ifadeyi birkaç kez tekrarlamıştır.”⁴⁵¹

Öfkenin şeytandan olduğu ve Hız. Peygamberin öfkelenmemeyi tavsiye ettiği hadislere mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Gâvura kızıp oruç yemek.⁴⁵²

- Gazap gelince akıl gider.⁴⁵³

- Öfke ile kalkan zararlar oturur.⁴⁵⁴

Burada Hız. Peygamber öfkeden sakınılması gerektiğini ifadeleriyle bizlere aktarmıştır. Aktarılan hadislerin ardından konuyla ilgili atasözleri ele alınmıştır. Her ikisi de incelendiğinde aralarında mana açısından benzerlik olduğu anlaşılmaktadır.

3.4.13. Kusur – hata

Hız. Peygamber herkesin hata edebileceğini ama hemen ardından tövbe etmenin daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir. Daha önce günahkârlık başlığında söylediğimiz gibi her günah işleyen veya hata yapan ömür boyu kötü olarak ifade edilmemelidir. Hakkıyla tövbe eden kişi kurtuluş yoluna kavuşacaktır. Bu durumu Hız. Peygamber şu ifadeleriyle anlatmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّ بَنِي آدَمَ خَطَّاءٌ، وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Herkes hata eder, hata edenlerin hayırlısı tövbe edenlerdir.”⁴⁵⁵

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ، كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Günahından tövbe eden hiç günah işlememiş gibidir.”⁴⁵⁶

Herkesin hata yapabileceğini ancak önemli olanın hatadan vazgeçmenin olduğunu vurgulayan hadislere mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/505 (No. 17985); Ebû Dâvûd, “Edeb”, 4 (No. 4784).

⁴⁵¹ Buhârî, “Edeb”, 76 (No. 5765).

⁴⁵² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 255.

⁴⁵³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 256.

⁴⁵⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 408.

⁴⁵⁵ İbn Mâce, “Zühd”, 30 (No. 4251).

⁴⁵⁶ İbn Mâce, “Zühd”, 30 (No. 4250).

- Bu kadar kusur kadı kızında da var.⁴⁵⁷
- Herkes kendi ayıbını bilmez.⁴⁵⁸
- Kadı kızında bile kusur olur.⁴⁵⁹
- Kendi gözündeki merteği (diken) görmez, elin gözündeki çöpu görür.⁴⁶⁰
- Kusursuz dost arayan dolsuz kalır.⁴⁶¹

Verdiğimiz bu atasözleri daha öncesinde naklettiğimiz hadislere mana itibarıyla benzerlik göstermektedir. Her ikisi de insanların kusurlu olabileceğini, önemli olanın kusuru görüp en hayırlı bir şekilde tövbe yolunun tutulması gerektiğini ifade etmektedir.

3.4.14. Hırs – tamah

Hırs, insanoğlunun fitratında olan ahlaki bir özelliktir. Önemli olan bu ahlaki özelliği kontrol altına almaktır. Eğer kişi bunu beceremezse hem dünya hem de ahiret açısından büyük zarara uğrayacaktır. Hz. Peygamber bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لَا يَتَغَى وَادِيَا ثَالِثًا. وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ. وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun karnını topraktan başka bir şey doldurmaz. Allah tövbe edenlerin tövbesini kabul eder.”⁴⁶²

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Zenginlik mal çokluğu değildir, asıl zenginlik gönül zenginliğidir.”⁴⁶³

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ، وَرُزِقَ كَفَافًا، وَقَنَعَهُ اللَّهُ بِمَا آتَاهُ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Müslüman olup Allah’ın rızık verdiği ve verilen rızka kanaat getiren kimse kurtuluşa ermiştir.”⁴⁶⁴

Hırsın insanlara zarar verdiğini ve kanaatkâr olmanın önemini vurgulayan hadislere mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

⁴⁵⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 181.

⁴⁵⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 292.

⁴⁵⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 334.

⁴⁶⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 358.

⁴⁶¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 380.

⁴⁶² Müslim, “Zekât”, 116.

⁴⁶³ Buhârî, “Rikâk”, 15 (No. 6081); Müslim, “Zekât”, 120; İbn Mâce, “Zühd”, 9 (No. 4137); Tirmizî, “Zühd”, 40 (No. 2373); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/516 (No. 7555).

⁴⁶⁴ Müslim, “Zekât”, 125; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/134 (No. 6572).

- Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşı girince yağ oldum sanır.⁴⁶⁵
- Bir buldu iki ister, akçe buldu çıkın ister.⁴⁶⁶
- Er kocar gönül kocamaz.⁴⁶⁷
- Kefenin cebi yok.⁴⁶⁸
- Sonradan görme, gâvurdan dönme.⁴⁶⁹
- Tamahkârın gözünü toprak doyurur.⁴⁷⁰
- Vücut kocar gönül kocamaz.⁴⁷¹

Burada hırsın dini açıdan durumunu ifade eden hadisleri ele almaya çalıştık. Daha sonrasında mana açısından hadislerle benzer olduğunu düşündüğümüz atasözlerini aktarmaya gayret gösterdik. Nakledilenler incelendiğinde insanoğlunun doyumsuz ve mal sevdalı bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Allah (c.c.) katında malın bir önemi olmayıp gönül zenginliğine değer verilmektedir.

3.4.15. Kibir

Kişinin kendisini diğer insanlardan üstün görerek onları aşağılaması olarak ifade edilen kibir büyüklük ve böbürlenme duygusudur.⁴⁷² Bu insanda bulunan ahlaki bir durumdur ve İslam’da bu durum yasaklanmıştır. Hz. Peygamber bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez.”⁴⁷³

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْكِبَرُ بَطْرُ الْحَقِّ، وَغَمَطُ النَّاسِ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Kibir, hakkı inkâr etmek ve insanları küçük görmektir.”⁴⁷⁴

Kibirli kişinin cennete giremeyeceğini vurgulayan hadislere mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözü aşağıdaki gibidir.

⁴⁶⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 105.

⁴⁶⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 169.

⁴⁶⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 240.

⁴⁶⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 356.

⁴⁶⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 438.

⁴⁷⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 450.

⁴⁷¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 479.

⁴⁷² Mustafa Çağrııcı, “Kibir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/561-562.

⁴⁷³ Müslim, “İman”, 147; Tirmizî, “Birr”, 61 (No. 1999).

⁴⁷⁴ Müslim, “İman”, 147.

- Yoksul al ata binse selam almaz.⁴⁷⁵

Bu başlık içerisinde kibrin ne olduğunu ve kibirli kişinin dinen ne durumda bulunduğunu ifade eden hadisler aktarılmıştır. Ardından konuyla ilgili atasözü nakledilmiştir. Her ikisi de incelendiğinde aralarında mana açısından benzerlik bulunduğu ifade edilebilir.

3.4.16. İsrâf

Kişinin kendisine sunulan nimetleri aşırı ve gereksiz tüketmesi yani israf etmesi Allah’a karşı yapılan bir saygısızlıktır. Bizlere sunulan bu nimetleri israfa kaçmadan ölçülü bir şekilde kullanmalıyız. Hz. Peygamberde bizlere sunulan nimetleri nasıl kullanmamız gerektiğini şu şekilde anlatmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُوا وَاشْرَبُوا وَالْبَسُوا وَتَصَدَّقُوا فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلَا مَخِيلَةٍ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Yiyein, için, giyinin, sadaka verin, (Fakat) israf etmeyin ve gösteriş yapmayın.”⁴⁷⁶

Hız. Peygamberin israf etmememiz gerektiğini vurgulayan bu hadise mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Abdalın yağı çok olursa gâh borusuna çalar gâh gerisine.⁴⁷⁷

- Bol bol yiyen bel bel bakar.⁴⁷⁸

- Çocuğun yediğı helal, giydiğı haramdır.⁴⁷⁹

Bu başlık içerisinde insanların kendisine sunulan nimetleri israfa girmeden kullanması gerektiğini ifade eden hadis ele alınmıştır. Ardından ilgili hadise mana açısından benzerlik gösteren atasözleri nakledilmiştir. Kişi kullanımda bulunurken ölçülü olmalı, dini sınırlarını bilerek ve gözeterek ihtiyacından fazlasını zayi etmemelidir.

3.4.17. Üzüntü

Her insan başına gelmesini istemeyeceğı olayla karşı karşıya kalabilir. Bu duruma karşı sabırlı olunmalıdır çünkü Hız. Peygamber böyle bir durumun günahlara kefarete olabileceğini aşağıdaki ifadeleriyle bizlere anlatmıştır.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ، وَضَلَعِ الدَّيْنِ وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ

⁴⁷⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 497.

⁴⁷⁶ Buhârî, “Libâs”, 1 (No. 80).

⁴⁷⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 106.

⁴⁷⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 177.

⁴⁷⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 197.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah’ım üzüntü ve kederden, acizlik ve tembellikten, cimrilik ve korkaklıktan, borçtan ve insanların kötülüğünden sana sığınırım.”⁴⁸⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا يُصِيبُ الْمُؤْمِنَ مِنْ وَصَبٍ، وَلَا نَصَبٍ، وَلَا سَقَمٍ، وَلَا حَزَنٍ حَتَّىٰ أَلْهَمَ إِلَهُهُ إِلَّا كُفِّرَ بِهِ مِنْ سَيِّئَاتِهِ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Mü’mine isabet eden yorgunluk, hastalık, üzüntü, hatta en ufak bir tasa yoktur ki günahlarına kefarete olmasın.”⁴⁸¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَتَمَتَّعُ أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ مِنْ ضُرِّ أَصَابِهِ، فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَأَعْلًا فَلْيُقِلِّ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Başına gelen bir olaydan dolayı kimse ölümü istemesin. Şöyle söylesin (dua etsin): Allah’ım yaşamam benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat, ölüm benim için hayırlı olduğunda beni al.”⁴⁸²

Herkesin üzüntü duyabileceğini ama sonunda üzüntünün geçebileceğini vurgulayan hadislere mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Demir nemden, insan gamdan çürür.⁴⁸³

- Duvarı nem, insanı gam yıkar.⁴⁸⁴

- Gam gamı getirir, gam çör getirir, çör ölüm getirir.⁴⁸⁵

Görüldüğü üzere herkesin üzüntü duyabileceği bir durum vardır. Önemli olan bunun üstesinden kolay ve hayırlı bir şekilde gelmektir. Burada da konuyla ilgili mana yönünden benzerliğinin olduğunu düşündüğümüz hadisler ve atasözleri aktarılmıştır.

3.4.18. Yalan

Bütün inanç sistemlerinde yalan söylemek yasaklanmıştır. Yalan konuşmak ahlak açısından da uygun olmayıp bazen yalan söylemek alışkanlık haline de dönüşebilir ki bu durum insanı kötülüğe götürür. Bu ifadeler hadislerde şu şekilde geçmektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْنُقُ حَتَّىٰ يَكُونَ صَدِيقًا، وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّىٰ يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا

⁴⁸⁰ Buhârî, “Etimme”, 28 (No. 5109); Nesâî, “İsti’âze”, 8 (No. 5039); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/29 (No. 13304).

⁴⁸¹ Müslim, “Birr”, 52; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/397 (No. 8027).

⁴⁸² Buhârî, “Merda”, 19 (No. 5347).

⁴⁸³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 208.

⁴⁸⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 221.

⁴⁸⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 255.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Doğruluk iyiliğe, iyilikte cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğrulardan yazılır. Yalan kötülüğe, kötülükte ateşe götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında yalancılardan yazılır.”⁴⁸⁶

Diğer bir hadis de şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Bizi aldatan bizden değildir.”⁴⁸⁷

Aynı konuyla ilgili bir başka hadis ise şudur:

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ"

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Münafığın alameti üçtür; konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğinde sözünü tutmaz ve emanete ihanet eder.”⁴⁸⁸

Buraya kadar yalan söylemekle alakalı naklettiğimiz hadislere mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Ardıcın közü olmaz, yalancının yüzü olmaz.⁴⁸⁹
- Arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar.⁴⁹⁰
- Çok söz yalansız, çok para haramsız olmaz.⁴⁹¹
- Yalancı kim? İşittiğini söyleyen.⁴⁹²
- Yalancının evi yanmış kimse inanmamış.⁴⁹³
- Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.⁴⁹⁴

Bu başlık içerisinde doğruluğun tavsiye edildiğini yalan söylemenin ise yasaklandığını ifade eden hadisler ve atasözleri aktarılmıştır. İmtihan için gönderildiğimiz bu dünyada ahiretimizi tehlikeye atacak olan yalandan kendimizi muhafaza etmemiz gerekmektedir. Kişinin yalan söyleye söyleye cehennem ehlinde olacağı göz önüne alınmalıdır.

⁴⁸⁶ Buhârî, “Edeb”, 69 (No. 6094).

⁴⁸⁷ Müslim, “İlim”, 164; İbn Mâce, “Ticaret”, 36 (No. 2225).

⁴⁸⁸ Buhârî, “İman”, 23 (No. 33).

⁴⁸⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 136.

⁴⁹⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 138.

⁴⁹¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 199.

⁴⁹² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 488.

⁴⁹³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 488.

⁴⁹⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 488.

3.4.19. Sevgi

Sevgi, insanların bir araya gelmelerine ve sağlam bir birliktelik kurmalarına vesile olan bir unsurdur. Hz. Peygamber bu sevginin ölçüsünü ve nasıl olması gerektiğini aşağıdaki ifadeleriyle bizlere aktarmıştır. Nakledilen hadisler şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Amellerin en faziletlisi sevdiğini Allah için sevmektir.”⁴⁹⁵

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَحَبَّ الرَّجُلُ أَخَاهُ فَلْيُخْبِرْهُ أَنَّهُ يُحِبُّهُ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Kişi kardeşini Allah için sevdiği vakit ona sevdiğini söylesin.”⁴⁹⁶

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Kişi sevdiğiyle beraberdir.”⁴⁹⁷

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبَّكَ، وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ، وَالْعَمَلَ الَّذِي يُبَلِّغُنِي حُبَّكَ

H. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah’ım seni sevmeyi, seni sevenleri sevmeyi ve seni sevdirecek amelleri senden isterim.”⁴⁹⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا. وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا

H. Peygamber şöyle buyurdu: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbiriniz sevmedikçe iman etmiş olmazsınız.”⁴⁹⁹

Sevgiyle alakalı nakledilen bu hadislere mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Aşığın gözü kördür.⁵⁰⁰
- Dervişin fikri neyse zikri de odur.⁵⁰¹
- Derviş dervişi tekkede bulur.⁵⁰²
- Sev beni seveyim sen.⁵⁰³
- Sev seni seveni hâk ile yeksan ise, sevme seni seveni Mısır’a sultan ise.⁵⁰⁴

⁴⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 3 (No. 4599).

⁴⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 121 (No. 5124).

⁴⁹⁷ Buhârî, “Edeb”, 96 (No. 5816); Müslim, “Fedâil”, 165; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 61 (No. 3368); Tirmizî, “Zühâd”, 51 (No. 2585); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/71 (No. 12013).

⁴⁹⁸ Tirmizî, “Da’avât”, 75 (No. 3490). Tirmizî bu hadisi hasen garib olarak ifade etmiştir.

⁴⁹⁹ Müslim, “İman”, 93; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/146 (No. 10177).

⁵⁰⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 141.

⁵⁰¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 211.

⁵⁰² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 211.

⁵⁰³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 435.

⁵⁰⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 435.

- Sevenin kuluyum, sevmeyenin sultanı.⁵⁰⁵

Görüldüğü üzere burada sevgi ile alakalı birçok hadis ele alınmıştır. Ardından nakledilen hadislere mana açısından benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aktarılmıştır. Nakledilenler incelendiğinde anlaşılıyor ki hepsi sevginin önemini vurgulamakta ve tavsiye etmektedirler. Çünkü Allah (c.c.) için sevgi, insanın imanının artmasına vesile olup cennete girmesini sağlayacaktır.

3.4.20. İzin

Toplum içerisinde insanların birbirlerine misafir olmaları gayet normal bir durumdur. Dini açıdan misafirlğe giden kişinin içeri girmeden önce uygulaması gereken bir âdâb vardır. Hz. Peygamber bu âdâbı şu şekilde ifade etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا اسْتَأْذَنْ أَحَدُكُمْ ثَلَاثًا فَلَمْ يُؤْذَنْ لَهُ فَلْيَرْجِعْ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Sizden biriniz üç kez izin istesin, izin çıkmazsa geri dönsün.”⁵⁰⁶

İzin gerektiren bazı durumları ifade eden bu hadis ile benzerliğini düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Destursuz bağı girenin yediği sopayı Mevla bilir.⁵⁰⁷

- Destursuz bağı girilmez.⁵⁰⁸

İzin almanın gerekliliği Hz. Peygamber tarafından vurgulanmıştır. Aynı durum halk arasında da kendisine yer edinmiştir. Nakledilenler incelendiğinde aralarında mana açısından benzerlik olduğu anlaşılmaktadır.

3.5. Diğer Meseleler

İtikad, ibadet, muâmelât ve ahlak başlıklarında ele almadığımız farklı meseleleri konu edinen hadisler ve atasözleri bulunmaktadır. Bunlarla ilgili olarak şu başlıklar altında incelememiz mümkündür.

3.5.1. Sağlık ve boş vakit

İnsanoğlu zamanını kimi zaman verimli, kimi zaman da faydasız işlerde tüketebilmekte; hatta çoğu kez boş yere harcayabilmektedir. Kişinin zamanını israf etmesinin çeşitli

⁵⁰⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 435.

⁵⁰⁶ Buhârî, “İsti’zân”, 13 (No. 5891); Müslim, “Edeb”, 33.

⁵⁰⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 211.

⁵⁰⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 211.

sebepleri bulunduğu gibi, çoğu kez bu nimetin kıymetini de idrak edememektedir. Boşa geçen zaman ile birlikte insanın en çok değerini bilmesi gereken hususlardan biri de sağlıktır. Nitekim Hz. Peygamber, bu iki nimetin önemini şu şekilde dile getirmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نِعْمَتَانِ مَغْبُوتَانِ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “İki nimet vardır ki insanların çoğu onların değerini bilmekte aldanmıştır: Sağlık ve boş vakit”⁵⁰⁹

Zamanın ve boş vaktin önemini vurgulayan bu hadisten çıkarılabilecek manalara benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir.⁵¹⁰
- Eskiye rağbet olsaydı bitpazarına nur yağardı.⁵¹¹
- Gelen geçer, konan göçer.⁵¹²
- Gelen gidene rahmet okutur.⁵¹³
- Sağlığın kadrini hastaya sor.⁵¹⁴
- Sağlık varlıktan iyidir.⁵¹⁵
- Sağlık istersen çok yeme, saygı istersen çok deme.⁵¹⁶
- Sağlıktan büyük zenginlik yoktur.⁵¹⁷
- Zaman bekleyen zaman kaybeder.⁵¹⁸
- Zaman her şeyin ilacıdır.⁵¹⁹
- Zaman her yarayı tedavi eder.⁵²⁰
- Zaman öldürmek en pahalı harcamadır.⁵²¹
- Zaman sana uymazsa sen zamana uy.⁵²²

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber insanın boşa harcadığı vakti ve geçip giden sağlığını nimet olarak ifade etmiştir. Bu hadis ve atasözleri, boşa geçen zamanın ve sağlığın önemini vurgulayan anlam benzerlikleri taşımaktadır.

⁵⁰⁹ Buhârî, “Rikâk”, 1 (No. 6049); Tirmizî, “Zühd”, 1 (No. 2304); İbn Mâce, “Zühd”, 15 (No. 4170).

⁵¹⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 125.

⁵¹¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 243.

⁵¹² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 257.

⁵¹³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 257.

⁵¹⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 428.

⁵¹⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 428.

⁵¹⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 428.

⁵¹⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 428.

⁵¹⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 503.

⁵¹⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 503.

⁵²⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 503.

⁵²¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 503.

⁵²² Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 503.

3.5.2. Yer değiştirme

Her ne kadar yer değiştirmek zor olsa da, halk arasında bilinen “Tebdîl-i mekânda ferahlık vardır” sözünde olduğu gibi, mekân değişikliği kişiye yeni bir nefes aldırabilir. Yaşanan olumsuzluklardan uzaklaşmak, psikolojik rahatlamayı beraberinde getirir. Bu manevi rahatlama, bazı ibadetlerde de kendini gösterir ve Hz. Peygamber konuyla ilgili şöyle buyurmuştur:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ، فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ إِلَى غَيْرِهِ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Sizden biriniz mescitte iken uyuklarsa oturduğu o yerden başka bir yere geçsin (yerini değiştirsın).”⁵²³

Yer değiştirmenin hayırlı olduğunu ifade eden bu hadisle benzerliği bulunan atasözü aşağıdaki gibidir.

- Tebdîl-i mekân da ferahlık vardır.⁵²⁴

Burada mescitte uykulu haldeyken yer değiştirmenin uygunluğuyla ilgili hadis ele alınmıştır. Daha sonra yer değiştirmenin ferahlık gösterebileceğini ifade eden atasözü nakledilmiştir. Her ikisi de incelendiğinde aralarında mana ačısından benzerlik olduğu görölmektedir.

3.5.3. Görünüşe aldanmamak

İnsanoğluna verilmiş hem dış güzellik hem de iç güzellik vardır. Dış güzellik geçici olandır ancak iç güzellik kalıcıdır. Bu durumu Hz. Peygamber řu ifadeleriyle ačıklamıřtır: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى أَجْسَادِكُمْ، وَلَا إِلَى صُورِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَشَارَ بِأَصَابِعِهِ إِلَى صَدْرِهِ

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “şüphesiz Allah sizin bedenlerinize ve suretlerinize bakmaz. Ancak (göğsünü işaret ederek) kalplerinize bakar.”⁵²⁵

İnsanın dış görünüşünün değil asıl olanın kalbindeki niyetinin önemli olduğunu vurgulayan hadis ile mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Adamın iyisi iş başında belli olur.⁵²⁶

- Adamın yere bakanından, suyun sessiz akanından kork.⁵²⁷

⁵²³ Ebû Dâvûd, “Salât”, 239 (No. 1119).

⁵²⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 455.

⁵²⁵ Müslim, “Birr”, 33.

⁵²⁶ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 113.

⁵²⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 114.

- Dibi görünmeyen sudan içme.⁵²⁸
- Hacı, hacı olmaz gitmekle Mekke'ye; dede, dede olmaz gitmekle tekkeye.⁵²⁹
- Surete bakma, sirete bak.⁵³⁰

Yaratılmış olan insanların dış görünüşlerinin Allah katında bir önemi yoktur. Asıl önemli olan kalplerinde bulunan niyetleridir. Bunun önemini vurgulayan hadisler yukarıda zikredilmiştir. Sonra da ele alınan bu hadislerle mana yönünden benzerliği bulunan atasözleri nakledilmiştir.

3.5.4. Güzellik

Allah'ın yarattığı her şey belirli bir düzende devam etmekte ve Allah (c.c.) insanlar için nimet olarak ifade edilen güzellikler yaratmıştır. Hz. Peygamber de güzelliklerin Allah'tan olduğunu ve bu güzelliklerin devam ettirilmesi gerektiğini şu ifadeleriyle bizlere bildirmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ

H. Peygamber dedi ki: “Şüphesiz Allah (c.c.) güzeldir, güzelliği sever.”⁵³¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَتَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ

H. Peygamber dedi ki: “Şüphesiz Allah verdiği güzelliklerin (nimetlerin) kulu üzerindeki etkisini görmek ister.”⁵³²

Güzelliğin Allah (c.c.) katındaki önemini vurgulayan hadislerle mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri aşağıdaki gibidir.

- Güzel idin kanı kaşın karası, zengin idin kanı diba parası.⁵³³
- Güzele bakanın göze faydası var.⁵³⁴
- Güzeli güzel için sevmeli, çirkini de Allah için sevmeli.⁵³⁵

Bu başlık içerisinde güzelliğin İslam dinindeki yerini anlatan hadisleri ele aldık. Daha sonrasında nakledilen hadislerle mana açısından benzer olduğunu düşündüğümüz atasözlerini naklettik. Her ikisine de bakıldığında aralarında mana açısından benzerlik bulunduğu görülmektedir.

⁵²⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 215.

⁵²⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 273.

⁵³⁰ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 442.

⁵³¹ Müslim, “İman”, 147; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/338 (No. 3789).

⁵³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/468 (No. 8107); Tirmizî, “Edeb”, 54 (No. 2819).

⁵³³ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 269.

⁵³⁴ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 270.

⁵³⁵ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 271.

3.5.5. Tuz

Yediğimiz birçok şeyin içerisinde tuz bulunmaktadır ve yediklerimizden zevk alabilmemiz için gerekli olan bir maddedir. Dini açıdan da tuzun önemi bulunmaktadır ki Hz. Peygamber şu şekilde buyurmuştur:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَيِّدُ إِدَامِكُمُ الْمِلْحُ

Hiz. Peygamber dedi ki: “Yemeğinizin efendisi tuzdur.”⁵³⁶

Yemekteki tuzun önemi anlatan bu hadis ile mana yönünden benzer olduğunu düşündüğümüz atasözü aşağıdaki gibidir.

- Her yemeğin lezzeti tuzdan çıkar, tuz ekmek hakkı bilmeyen akıbet gözden çıkar.⁵³⁷

Görüldüğü üzere tuzun insan hayatında önemini vurgulan hem hadis hem de atasözü nakledilmiştir. Her ikisi de incelendiğinde aralarında mana açısından benzerlik olduğu anlaşılmaktadır.

3.5.6. Hastalık

İnsanın başına gelen her bir hastalık veya sıkıntı insan için hayra vesile olabilmektedir. Önemli olan başa gelen olaya verilen tepkidir. Hz. Peygamber bu durumun önemine şu şekilde değinmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُصِيبْ مِنْهُ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah kimin hakkında hayır isterse onu sıkıntıya sokar.”⁵³⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصِيبُهُ أَدَى إِلَّا خَاتَّ اللَّهُ عَنْهُ خَطَايَاهُ كَمَا تَخَاتُ وَرَقُ الشَّجَرِ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Hiçbir Müslümana zarar gelmesin ki Allah onun günahlarını yaprağın dökülmesi gibi döker.”⁵³⁹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا يُصِيبُ الْمُؤْمِنَ مِنْ وَصَبٍ، وَلَا نَصَبٍ، وَلَا سَقَمٍ، وَلَا حَزَنٍ حَتَّىٰ اللَّهُمَّ يَهْمُهُ إِلَّا كُفِّرَ بِهِ مِنْ سَيِّئَاتِهِ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Mü'min'e isabet eden yorgunluk, hastalık, üzüntü, hatta en ufak bir tasa yoktur ki günahlarına kefarete olmasın.”⁵⁴⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَطْعَمُوا الْجَائِعَ وَغَدُّوا الْمَرِيضَ وَفُكُّوا الْعَانِي

⁵³⁶ İbn Mâce, “Et'imme”, 32 (No. 3315).

⁵³⁷ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 289.

⁵³⁸ Buhârî, “Merdâ”, 1 (No. 5321); İmam Mâlik, “Ayn”, 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/175 (No. 7235).

⁵³⁹ Buhârî, “Merdâ”, 2 (No. 5323).

⁵⁴⁰ Müslim, “Birr”, 52; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/397 (No. 8027).

Hız. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Akıllı kimse nefsinı hesaba çeken ve ölümünden sonrası için çalışıp amel edendir.”⁵⁵¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الْمُبْتَلى حَتَّى يَبْرَأَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَكْبُرَ.

Hız. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: İyileşinceye kadar akıl hastası olan deliden, uyanıncaya kadar uyuyandan ve buluğ çağına erişinceye kadar çocuktan”⁵⁵²

Nakledilen bu hadisler ile mana açısından benzer olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Akıl bir attır, dizgini arifin elinde gerek.⁵⁵³
- Akıl kişiye sermayedir.⁵⁵⁴
- Akıl olmayınca başta, ne kuruda biter ne yaşta.⁵⁵⁵
- Akıl olmayınca ne yapsın sakal.⁵⁵⁶
- Akıl para ile satılmaz.⁵⁵⁷
- Akılsız başın acısını ayaklar çeker.⁵⁵⁸

Görüldüğü üzere Hız. Peygamber kişinin aklını kullanması gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra nakledilen atasözleri de aklın önemine vurgu yapmıştır. Her ikisi de incelendiğinde aralarında mana açısından birlik olduğu anlaşılmaktadır.

3.6. Değerlendirme

Bir önceki bölümde de ifade edildiği üzere, Hız. Peygamber’in hadisleriyle ilişkilendirilebilecek pek çok atasözü bulunmaktadır. Atasözlerinin anlam dünyası, bireylerin bakış açılarına ve bilgi birikimlerine göre farklı şekillerde yorumlanabilmekte; bu durum, atasözlerinin çeşitli hadislerle ilişkilendirilmesine imkân tanımaktadır. Bu çerçevede yapılan araştırmalarda çok sayıda hadis ile atasözü arasında anlam yönünden benzerlikler tespit edilmiştir.

⁵⁵¹ Tirmizî, “Sıfatü'l-Kıyame”, 25.

⁵⁵² Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 17 (No. 4398). Tirmizî, “Hudûd”, 1 (No 1423).

⁵⁵³ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 122.

⁵⁵⁴ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 122.

⁵⁵⁵ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 122.

⁵⁵⁶ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 122.

⁵⁵⁷ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 122.

⁵⁵⁸ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 124.

Hadislerle atasözlerinin benzer amaçlar taşıması ve her ikisinin de toplumsal yapıda önemli roller üstlenmesi, aralarındaki ilişkinin güçlenmesine ve bu etkileşimin süreklilik arz etmesine neden olmuştur. Özellikle İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesiyle birlikte, bu etkileşimin daha da yoğunlaştığı görülmektedir.

Hadisler ile atasözleri arasındaki bu benzerlikler, toplumsal hayatın farklı alanlarında kendini göstermektedir. Ancak yapılan çalışmalar, bu benzerliklerin özellikle ahlaki ve sosyal alanlarda daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanların sosyal bir varlık olması, bu benzerliğin sosyal alanda yoğunlaşmasının temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ahlaki alandaki benzerlikler ise, Hz. Peygamber'in "Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim" hadisiyle doğrudan ilişkilendirilebilir.

Ayrıca, itikadî ve ibadetle ilgili alanlarda da hadislerle atasözleri arasında paralellikler bulunmaktadır. Bu benzerliklerin, gündelik hayatın en basit unsurlarında –örneğin sofraya konan tuz gibi küçük detaylarda bile– gözlemlenmesi, hadislerin halk kültürüne ve dolayısıyla atasözlerine olan etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Türklerin hadislerden ilham alarak atasözleri üretmeleri, Hz. Peygamber'e ve onun sözlerine duyulan derin sevgi ve bağlılığın bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

4. HADİSLERLE ZİT ANLAM TAŞIYAN ATASÖZLERİ

Hazırladığımız eserde buraya kadar hadislerle benzer olan atasözlerini ele almıştık. Şimdi ise hadislerle zıt anlamlar taşıyan atasözleri ele alınacaktır. Bunu yaparken ilk önce hadisler daha sonra ilgili atasözleri verilecektir.

4.1. İman

İslam'da imanın önemini ifade eden birçok nass mevcuttur. Aşağıda Hz. Peygamber'den nakledeceğimiz hadisler bunlara örnek olarak gösterilebilir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ، حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ، فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ. وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ، فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ، فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ، فَيَدْخُلُ النَّارَ.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Bir adam cehennem ehli gibi amel işler hatta cehennemle arasında bir arşınlık mesafe kalır. Sonra ona kitap yetişir, cennet ehli gibi amel işler ve cennete girer. Bir adam cennet ehli gibi amel işler hatta cennetle arasında bir arşınlık mesafe kalır. Sonra ona kitap yetişir, cehennem ehli gibi amel işler ve cehenneme girer.”⁵⁵⁹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Zenginlik mal çokluğu değildir, asıl zenginlik gönül zenginliğidir.”⁵⁶⁰

Naklettiğimiz hadislerle çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözü şu şekildedir:

- Açın imanı olmaz.⁵⁶¹

Bu başlık adı altında Buhârî'den iki tane farklı hadis zikrettik. İlk hadiste belirtildiği gibi, bir kişinin tüm hayatını nasıl geçirdiği ve özellikle son nefeste imanını koruyup koruyamadığı yalnızca Allah katında bilinen gaybî bir meseledir. İkinci hadiste ise, kişinin imanının, kendisine verilen dünya malı veya imkânlarla ölçülemeyeceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, kişinin iman durumunu doğrudan "açlık" veya herhangi bir dünyevi yoksunluk gibi somut bir ölçütle değerlendirmeye çalışan atasözleri, İslam'ın imana ve kulun âkıbetine dair temkinli ve nihai hükmü Allah'a bırakan hadisler karşısında zıt mana taşımaktadır.

⁵⁵⁹ Buhârî, “Enbiya”, 2 (No. 3154).

⁵⁶⁰ Buhârî, “Rikâk”, 15 (No. 6081); Müslim, “Zekât”, 120; İbn Mâce, “Zühd”, 9 (No. 4137); Tirmizî, “Zühd”, 40 (No. 2373); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/516 (No. 7555).

⁵⁶¹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 111.

4.2. Güzel Ahlak ve Edeb

Daha önce üçüncü bölümde edeb ile alakalı birçok başlık ele alınmıştı. Bu bölümlerde konuyla alakalı birçok hadis nakledilmişti. Onlardan bazıları şunlardır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ حُسْنَ الْأَخْلَاقِ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”⁵⁶²

سَعْدُ بْنُ هِشَامٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَخْبِرِينِي عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَتْ: أَوْ مَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ Said b. Hişam (ö. 94/713 [?]), Aişe (r. anha)’ya (ö. 58/678) sordum, dedi: Bana Rasulullah’ın ahlakından bahset. Aişe annemiz dedi: Kur’an okumuyor musun?⁵⁶³ Aynı hadisi İbn Mâce, “Said b. Hişam yerine “Beni Süvâ’dan bir adam sordu” şeklinde rivayet etmiştir.⁵⁶⁴

Naklettiğimiz hadislerle çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözü şu şekildedir:

- Edebi edepsizden öğren.⁵⁶⁵

İslam dini güzel ahlaka büyük önem vermektedir. Bunun en önemli kaynaklarından birisi de hadislerdir. Ele alınan hadisler bunu en güzel şekilde ifade etmektedir. Hadisin peşinden zikrettiğimiz atasözü ise bunun tam tersini söylemektedir.

4.3. Niyet

Dünyaya imtihan amaçlı gönderilen insanların niyetleri ve yaptığı fiiller önemlidir. Zenginliği ve güzellikleri zamanla yok olup gidecektir. Hiz. Peygamber bu durumu şu şekilde ifade etmiştir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ، وَأَمْوَالِكُمْ، وَلَكِنْ إِنَّمَا يَنْظُرُ إِلَى أَعْمَالِكُمْ، وَقُلُوبِكُمْ

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Şüphesiz Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Ancak amellerinize ve kalbinize bakar.”⁵⁶⁶

Naklettiğimiz hadis ile çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözü şu şekildedir:

- Paranın gördüğü işi kimse göremez.⁵⁶⁷

Yukarıda zikrettiğimiz hadiste gayet açıktır ki kişinin zenginliğinin Allah katında bir değeri yoktur. Ancak akabinde zikrettiğimiz atasözü paranın her şeyden daha önemli olduğunu ifade etmektedir ki bu doğru değildir.

⁵⁶² İmam Mâlik, “Hüsnü’l-Huluk”, 8.

⁵⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42/183 (No. 25302).

⁵⁶⁴ İbn Mâce, “Ahkam”, 14 (No. 2333).

⁵⁶⁵ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 228.

⁵⁶⁶ İbn Mâce, “Zühd”, 9 (No. 4143).

⁵⁶⁷ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 419.

4.4. Helal – Haram

İman eden kişi Allah'ın emir ve yasaklarına dikkat etmeli yani dünya hayatında helal ve haramı gözeterek yaşam sürmelidir. Bu durumu hayırlı kazançlarla desteklemelidir. Hz. Peygamber konunun önemine şu şekilde değinmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ

“Hiç kimse elinin emeğiyle kazandığından daha hayırlısını yememiştir.”⁵⁶⁸

Naklettığımız hadis ile çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözü şu şekildedir:

- Üzümünü ye, bağını sorma.⁵⁶⁹

Bu hadiste Hz. Peygamber kişinin emek vererek ve helal olanlardan yenilmesini tavsiye etmiştir. Ancak ardından zikredilen atasözü kişinin yararına dokunduğu şeyi kullanmasını ve helal-haram olup olmadığının sorgulanmaması gerektiğini ifade eder. Bu İslam dini açısından doğru bir ifade değildir.

4.5. Şûrâ

Şûrâ, belirli bir kademedeki bulunanların görev alanlarına giren işler hakkında gerekli kişilere danışıp onların düşüncelerini alması olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷⁰

Kur'an ve sünnette istişarenin önemi şu şekilde ifade edilmektedir:

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ

“Onlar, Rablerinin davetini kabul ederler ve namazı dosdoğru kılarlar. Onların işleri de kendi aralarında bir işişâre ileler.”⁵⁷¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... وَلَا تَدِمَ مَنْ اسْتَشَارَ ...

Hiz. Peygamber dedi ki: “Kim danışırse pişman olmaz.”⁵⁷²

Naklettığımız ayet ve hadisle çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Cami ne kadar büyük olsa da imam gene bildiğini okur.⁵⁷³

- Cemaat ne kadar çok olsa da imam gene bildiğini okur.⁵⁷⁴

Yukarıda ifade ettiğimiz âyet ve hadisten de anlaşılacağı üzere İslam dini istişareye büyük önem vermektedir. Gerek fert gerekse sosyal alan olsun hayatımızın gerekli yerlerinde

⁵⁶⁸ Buhârî, “Buyû”, 15 (No. 1966).

⁵⁶⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 473.

⁵⁷⁰ Talip Türcan, “Şûra”, *“Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi”*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/230-235.

⁵⁷¹ Sûrâ 42/38.

⁵⁷² Taberânî, *“el-Mu‘cemü’s-Sağîr”*, 2/175 (No. 980).

⁵⁷³ Belgin Tezcan Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 186.

⁵⁷⁴ Belgin Tezcan Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 188.

doğru kararlar alabilmemiz için iştişâre önemli yer tutmaktadır. Âyet ve hadisin ardından zikrettiğimiz atasözleri, ne kadar iştişâre olsa da kişinin yine kendi bildiğini okuyacağını ifade etmektedir.

4.6. İyilik – Kötülük

Daha önceki başlıklarda da ifade ettiğimiz üzere Müslümanların dünyaya belli bir gönderiliş amacı vardır. Kur'an'da bu amaç şu şekilde ifade edilmiştir:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

“Sizler insanlar için çıkarılmış hayırlı ümmetsiniz, iyiliği emreder kötülükten alıkoyarsınız, Allah’a iman edersiniz.”⁵⁷⁵

Konuyla ilgili hadisler aşağıdaki gibidir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنْ أَكْمَلِ الْمُؤْمِنِينَ إِيْمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا...

H.z. Peygamber şöyle buyurdu: “Şüphesiz iman bakımından en mükemmeli ahlakı en güzel olanıdır.”⁵⁷⁶

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ، وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ

H.z. Peygamber şöyle buyurdu: “Günah, kalbini rahatsız eden ve kimsenin bilmesini istemediğin şeydir.”⁵⁷⁷

Naklettığımız hadislerle çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözleri ise şu şekildedir:

- İyiliğe nereye gidiyorsun demişler, kötülüğe demiş.⁵⁷⁸

- İyilikten maraz doğar.⁵⁷⁹

Ele aldığımız âyet ve hadislerden de anlaşılacağı gibi iyilik ve kötülük İslam dininde iki zıt kutbu oluşturmaktadır. İyilik tavsiye edilirken kötülükten de uzak durulması emredilmiştir. Ancak nakledilen âyet ve hadislerle anlamsal açıdan uyuşmayan, iyiliğin kötü sonuçlar doğurduğunu ifade eden atasözleri, hadislerin hemen ardından zikredilmiştir.

4.7. Dostluk

İslam, barış ve esenlik dinidir. İnsanları kardeş olmaya, bir ve diri olmaya çağırmaktadır. Bu durumu H.z. Peygamber şu ifadeleriyle anlatmaktadır:

⁵⁷⁵ Âl-i İmran 3/110.

⁵⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/242 (No. 24204); Tirmizî, “İman”, 6 (No. 2612).

⁵⁷⁷ Müslim, “Birr”, 15; Tirmizî, “Cihad”, 52 (No. 2389).

⁵⁷⁸ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 331.

⁵⁷⁹ Aksu vd., *Türk Atasözleri Sözlüğü*, 332.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Mü'min, Mü'min için birbirini destekleyen bir bina gibidir.”⁵⁸⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ...فَعَلَّيْكَ بِالْجَمَاعَةِ، فَإِنَّمَا يَأْكُلُ الذَّنْبُ مِنَ الْعَنَمِ الْقَاصِيَةَ

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Cemaatle olmalısın, çünkü kurt (sürüden) ayrılan koyunu yer.”⁵⁸¹

Naklettığımız hadislerle çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözü şu şekildedir:

- İnsan insanın şeytanıdır.⁵⁸²

Yukarıda ifade edilen hadislerden anlaşılacağı gibi Hız. Peygamber birlik beraberliği desteklemektedir. İnsanlar birbirine yardımcı olmalı, kardeş olmalı ve destek olmalıdır. Ancak yukarıda zikredilen atasözü bu birlik beraberliği zedeleyen bir ifadedir.

4.8. Birlik Beraberlik

Bir önceki başlıkta da birlik ve beraberlikten bahsetmiştik. Müslümanlar birbirleriyle yardımlaşmalı ve birbirlerine destek olmalıdır ki parçalanmasınlar. Hız. Peygamber konunun önemine şu şekilde değinmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Mü'min Mü'min için birbirini destekleyen bir bina gibidir.”⁵⁸³

Naklettığımız hadis ile çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözü şu şekildedir:

- Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın.⁵⁸⁴

Başka bir hadis ise şu şekildedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحِمِهِمْ وَتَوَادِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحَمَى

Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: “İnsanların birbirlerini sevmelerini, birbirlerine şefkat ve merhamet duymalarını tek bir vücutmuş gibi görüyoruz. Vücudun herhangi bir organı ağrıyorsa diğerleri de ateş ve uykusuzlukla karşılık verir.”⁵⁸⁵

⁵⁸⁰ Buhârî, “Mezâlim”, 6 (No. 2314); Müslim, “Birr”, 65; Tirmizî, “Birr”, 18 (No. 1928); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/443 (No. 19667).

⁵⁸¹ Ebû Dâvûd, “Salât”, 47 (No. 547); Hâkim en-Nisâbü'rî, “*el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*”, 1/330 (No. 765).

⁵⁸² Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 313.

⁵⁸³ Buhârî, “Mezâlim”, 6 (No. 2314); Müslim, “Birr”, 65; Tirmizî, “Birr”, 18 (No. 1928); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/443 (No. 19667).

⁵⁸⁴ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 157.

⁵⁸⁵ Buhârî, “Edeb”, 27 (No. 5665).

Naklettığımız hadis ile çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Azıcık aşım kaygısız başım.⁵⁸⁶
- El elin eşeğini türkü çağırarak arar.⁵⁸⁷

Bu hadiste de birlik beraberlikten bahsetmektedir. Yani bir Müslüman başka bir Müslüman sıkıntı çekerken sadece kendisini düşünmemelidir. Onun sıkıntılarıyla dertlenmelidir. İki hadisin peşinden aktardığımız atasözleri bu durumun tam tersini ifade etmektedir.

4.9. Âlimlere Verilen Değer

Allah (c.c.) dini tebliğ için birçok peygamber göndermiştir. Peygamberler vefat ettikten sonra dinin önderleri veya varisleri âlimlerdir. Hz. Peygamber bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ

H. Peygamber dedi ki: “Âlimler peygamberlerin varisleridir.”⁵⁸⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَقِيهٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ

H. Peygamber dedi ki: “Fakih, şeytana bin ibadet edenden daha çetindir (hayırlıdır).”⁵⁸⁹

Naklettığımız hadislerle çelişkisi olduğunu düşündüğümüz atasözleri şu şekildedir:

- Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma.⁵⁹⁰
- Hocanın okuduğunu dinle, gittiği yola gitme.⁵⁹¹
- İmam evinden aş, ölü gözünden yaş çıkmaz.⁵⁹²
- Şeyh uçmaz, müridini uçurur.⁵⁹³

Naklettığımız bu iki hadisten de anlaşılacağı üzere âlimlerin, fakihlerin yani ilim öğrenmiş kişilerin peygamber varisi olduğu hatta birçok ibadet ehlinden de üstün olduğu

⁵⁸⁶ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 148.

⁵⁸⁷ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 234.

⁵⁸⁸ Tirmizî, “İlim”, 19 (No. 2682); İbn Mâce, “İlim”, 17 (No. 223). Tirmizî’nin naklettiği bu rivayet bizlere Mahmûd b. Hıdâş el-Bağdadî > Muhammed b. Yezîd el-Vâsîdî > Asım b. Raca’ el-Hayve > Gays b. Kesîr > Ebi Derda kanalıyla gelmektedir. Ancak Tirmizî naklettiği bu hadisin isnadını bu şekilde bilmediğini Asım b. Raca’ el-Hayve > Velid b. Cemil > Kesir b. Gays > Ebi Derda kanalıyla gelen rivayeti bildiğini söylemiştir. Bu rivayetin daha doğru olduğunu söylemiştir. Bkz. Tirmizî, “Sünen”, 5/48.

⁵⁸⁹ Tirmizî, “İlim”, 19 (No. 2681). Tirmizî bu hadisi naklettikten sonra senedindeki Velid b. Müslim’i bilmediklerinden dolayı hadise “Garîb” hükmünü vermiştir. Bkz. Tirmizî, “Sünen”, 5/48.

⁵⁹⁰ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 297.

⁵⁹¹ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 297.

⁵⁹² Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 309.

⁵⁹³ Aksu vd., Türk Atasözleri Sözlüğü, 447.

açıkça anlaşılmaktadır. Ancak akabinde ifade ettiğimiz atasözleri toplumda böyle önemi bulunan kişilere hoşlanılmayacak bir bakış açısı yüklemiştir.

4.10. Değerlendirme

Bu çalışmanın önceki bölümlerinde, lafız ve anlam bakımından benzerlik taşıyan hadisler ile atasözleri incelenmiştir. Ancak her hadis ile atasözü arasında daima olumlu yönde bir benzerliğin bulunmadığı açıktır. Bu gerçekten hareketle, hadislerle çelişen atasözleri de bu bölümde ele alınmıştır.

Bazı atasözleri, anlam bakımından İslam dininin onaylamadığı, hatta sünnetle açık bir şekilde çelişen ifadeler içermektedir. Bu bölümde yer verilen atasözlerinin; iman, edep, niyet gibi temel dini inanç ve ahlaki değerlere aykırılık taşıdığı açıkça görülmektedir. Atasözlerinin, çoğunlukla toplumsal tecrübelerin bir yansıması olduğu düşünüldüğünde, bu tür sözlerin nasıl bir deneyim sonucu ortaya çıktığı ayrıca sorgulanmalıdır. Bununla birlikte, atasözlerinin öğüt verici nitelikte olması da dikkate değerdir. Toplumlara yön vermeyi amaçlayan bu tür ifadelerin, hadislerle çelişir biçimde kullanılması ayrı bir araştırma konusudur.

Sonuç olarak, hadislerle anlam bakımından zıtlık arz eden bazı atasözlerinin bulunduğu sabittir. Bu atasözlerinin ne zaman, kim tarafından ve hangi saikle söylendiği tam olarak bilinmemekle birlikte, bu belirsizlik onların hadislerle çelişen anlamlar taşıdığı gerçeğini değiştirmemektedir.

5. SONUÇ

İslam dininde hadisler, Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Müslüman bireylerin hayatlarını düzenlemelerinde hadislerin rehberlik edici bir işlevi bulunmaktadır. Benzer şekilde, toplumların kolektif tecrübelerinden süzülerek geleneksel bir bilgelik ürünü olarak ortaya çıkan atasözleri de bireylerin yaşamlarında yönlendirici bir rol üstlenmiştir. Her ne kadar atasözleri doğrudan dini bir kaynak olmasalar da Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası hâline gelmişlerdir.

Türk toplumu, atasözlerini günlük yaşamın birçok alanında yaygın şekilde kullanmış ve bu sözleri toplumsal iletişimin kalıcı unsurları hâline getirmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte ise kültürel ve dini değerler arasında kaçınılmaz bir etkileşim yaşanmıştır. Bu etkileşim, özellikle ahlaki ve sosyal içerikli hadisler ile atasözleri arasında yoğun şekilde gözlemlenmiştir. Bazı durumlarda bu benzerlik sadece anlam açısından değil, lafız açısından da dikkat çekici düzeyde olmuş; hatta bazı atasözleri, ilgili hadislerle neredeyse birebir aynı ifadeleri taşımıştır. Diğer durumlarda ise anlam bakımından benzeşen ancak ifade bakımından farklılık gösteren örneklerle rastlanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda, lafız açısından hadislerle benzerlik gösteren çok sayıda atasözü tespit edilmiştir. Her ne kadar bu benzerliklerin düzeyi değişiklik arz etse de cümle yapısındaki ortaklıklar aralarındaki etkileşimi desteklemektedir. Bu benzerlikler arasında yer alan bazı atasözlerinin doğrudan dini anlamlar taşıması, söz konusu atasözlerinin İslam'ın kabulünden sonra ortaya çıkmış olabileceğine işaret etmektedir. Bu durum, atasözlerinin hadislerden etkilenmiş olabileceği yönündeki görüşü güçlendirmektedir.

Lafzi benzerliklerin ardından, mana açısından hadislerle örtüşen atasözleri de değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, özellikle ahlaki ve sosyal içerikli atasözlerinin hadislerle örtüştüğü gözlemlenmiştir. Önceki ifadelerde de belirtildiği gibi, bazı atasözlerinin dini anlamlar barındırması, bu sözlerin İslamiyet'in kabulünden sonra ortaya çıktığını düşündürmektedir. Dolayısıyla bu sözlerin, hadislerle etkileşim içinde geliştiği yönündeki değerlendirme daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Öte yandan, hadisler ile atasözleri arasındaki bu etkileşimin her zaman olumlu yönde gerçekleşmediği de görülmektedir. Yapılan analizler, bazı atasözlerinin hadislerle zıt anlamlar taşıdığını ortaya koymuştur. Bu zıtlıklar genellikle iman, edep, helal-haram gibi

temel dini inanç ve ahlaki ilkelerle ilgili alanlarda ortaya çıkmakta; İslam'ın kabul etmediği ve sünnete aykırı ifadeler içerebilmektedir.

Bu noktada ayrıca belirtilmelidir ki her ne kadar birçok atasözünün hadislerden etkilendiği ileri sürülse de mana açısından benzerlik taşıyan her atasözünün doğrudan hadislerden etkilenmiş olduğunu söylemek isabetli olmayabilir. Çünkü atasözlerinin ne zaman ortaya çıktığına dair kesin tarihsel veriler bulunmamaktadır. Bazı atasözlerinin İslamiyet'in kabulünden önce söylenmiş olması muhtemeldir. Bu sözlerin, ahlaki değerlere sahip bireyler tarafından üretilmiş olması da mümkündür. Dolayısıyla, her atasözünü doğrudan hadis etkisiyle açıklamak, bilimsel tutarlılık açısından sınırlayıcı bir yaklaşım olacaktır.

Şimdiye kadar ifade edilen tüm bu benzerliklerin çeşitli alanlarda gözlemlenmesine rağmen, özellikle sosyal alanda yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. İnsanın sosyal bir varlık olması, bu durumun temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde, hadisler ile atasözleri arasındaki etkileşim, psikolojik alanlarda da etkili olmuştur. Zira bireyin bir olay ya da durum karşısındaki psikolojik tepkisi, o olaya verdiği tepkinin şeklini belirlemektedir. Bu bağlamda, bireylerin yaşadığı psikolojik süreçlerin ve tecrübelerin bir sonucu olarak, zamanla kalıplaşmış ve nesilden nesile aktarılan sözler olarak ortaya çıkmıştır. Bu sözlerin oluşum sürecinde bireyin dini inancı da etkili olmuş; olumlu anlamlar taşıyan atasözleri büyük oranda dini inançların yönlendirmesiyle şekillenmiştir. Aksi takdirde, bireyin inançsızlığı ya da dini referanslardan uzak yaşantısı, atasözlerinin içeriğinin dini-ahlaki kurallara aykırı olmasına yol açabilmektedir.

Bununla birlikte, bireylerin bilgi birikimi ve zihinsel altyapılarının da hadislerin ve atasözlerinin yorumlanmasında ve aralarındaki ilişkinin değerlendirilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bireylerin ele aldıkları hadis ve atasözlerine yönelik yaklaşımları farklılık arz edebileceğinden, burada sunulan sınıflandırmalar dışında alternatif sınıflandırmaların yapılması da mümkündür.

Çalışma kapsamında yapılan kaynak taramaları, hadisler ile atasözleri üzerine daha önce de çeşitli çalışmaların yapıldığını göstermektedir. Ancak bu çalışmaların büyük çoğunluğu mana açısından benzerlik taşıyan ve olumlu yönde etkileşim içeren hadis ve atasözlerine odaklanmıştır. Oysa, hadislerle zıt anlamlar taşıyan atasözleri de bulunmaktadır. Bu yönde yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması veya hiç olmaması,

alandaki önemli bir boşluk olarak değerlendirilmesi mümkündür. Mevcut çalışmamızın ise söz konusu boşluğu doldurma yönünde bir katkı sağladığı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak, gerek bireysel gerekse toplumsal hayatın düzenlenmesinde önemli birer referans kaynağı olan hadisler ile atasözleri arasında anlamlı bir benzerliğin bulunduğu söylenebilir. Her ne kadar birçok atasözünün hadislerden etkilendiği düşünülse de bu etki her hadis ve atasözü için geçerli değildir. Aralarında benzerlik bulunan hadisler ve atasözleri, insan yaşamının farklı alanlarında etkili olmakta; bazı durumlarda aynı, bazı durumlarda ise karşıt anlamlar ifade etmektedir.

KAYNAKLAR

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. (1351). *Keşfü'l-Hafâ*. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. (1421/2001). *Müsnedi Ahmed*. nşr. Şuayb Arnaût. Müessesâtü'r-Risale.
- Aksoy, Ömer Asım. (1988). *Atasözleri, Deyimler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aksu, Belgin Tezcan. Akalın, Şükrü Halûk. Toparlı, Recep. (Aralık 2022). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, Seçkin. (2013/3). *Kültürel Bir Miras Olarak Atasözlerinin Kullanımı Üzerine Türkçe Öğretmenlerinin Görüşleri*. Folklor/Edebiyat 19/75, ss. 173-192. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/255465>.
- Bağcı, H. Musa. (Eylül 2020). *Hadis Tarihi ve Usulü*. Ankara: Bilay Yayınları.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. (1407/1987). *Mesâbihu's-Sünne*, nşr. Dr. Yusuf Abdu'r-Rahman Mar'aşlı. Beyrut: Daru'l-Ma'arif.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. (1421/2000). *Şuabü'l İman*. nşr. Ebû Hacer Muhammed es-Saîd b. Besyûni Zaglul. Beyrut: Daru'l Kitabu'l-İlmiyye.
- Bingöl, Cevdet. (2010). *Kültürler Arası İletişim Sürecinde Kültür, Kültürel Kimlikler ve Çeviri İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. (1414/1993). *el-Câmi'u's-şâhîh*. nşr. Mustafa Dîb el-Buğa. Dımaşk: Dâru'l-Yemâme.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. (1418/1997). *el-Edebü'l-Müfred*. nşr. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî. Riyad: Dâru's-Sıddîk Neşir ve't-Tevzi'.
- Bûsirî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâil. (1403). *Mişbâhu'z-zücâce fi zevâ'idî İbn Mâce*. nşr. Muhammed el-Muntaka el-Keşnevi. Beyrut: Daru'l-Arabiyye.
- Çağrııcı, Mustafa. (2022). "Kibir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları. 25/561-562.
- Çağrııcı, Mustafa. (2011). "Teennî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 40/270-271.
- Çağrııcı, Mustafa. (2012). "Tevekkül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 41/1-2.

- Dabbî el-Kûfî, Ebû'l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ. (1942). *el-Mufaddaliyyât*. nşr. Ebû'l-Eşbâl Ahmed b. Muhammed Şâkir b. Ahmed b. Abdilkâdir. Kahire: Daru'l Mea'rif.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. (1412/2000). *es-Sünen*. nşr. Hüseyin Süleym Esed Dârânî. Suudi Arabistan: Daru'l Muğnî.
- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe. (1423). *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ*. Kahire: Daru'l-Hadis.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. (1324). *es-Sünen*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye.
- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. (1419/1999). *el-Müsned*, nşr. Dr. Abdulmuhsin et-Turkî. Mısır: Daru'l Hicr.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh. (1431). *el-Müsned*, nşr. Abdurrahman Hasan Mahmud. Mısır: Âdâb.
- Elbânî, Nâsirüddin. (1421/2000). *Sahîh et-Terğîb ve et-Terhîb*. Riyâd: Mektebetü'l-Maârif Neşr ve et-Tevzîğ.
- Emen, Gözde. (2019). *Çok Kültürlü Takım Performansı Üzerinde Kültürel Farklılıkların Ve Kültürlerarası Yeterliliğin Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Gölcük, Şerafettin. (2008). "Rızık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 35/73-74.
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 06.10.2025. <https://sozluk.gov.tr/?ara=ATASÖZÜ> .
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. (1411/1990). *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, nşr. Mustafa Abdülkadir Atta. Beyrut: Daru'l İlmiyye.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. (1414/1914). *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. nşr. Hüsameddin Kudsî. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr. (1409/1989). *el-Musannef*. nşr. Kemâl Yûsuf Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. (1413/2012). *Sahîh İbn Hibbân* nşr. Muhammed Ali Sönmez. Beyrut: Daru'l İbn Hazm.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. (1430/2009). *es-Sünen*. nşr. Şuayb Arnaûd. Beyrut: Dâru'l Risaleti'l-Âlemiyye.

- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. (1406/1986). *Mukaddimetü İbni's-Salâh*. thk. Nureddin Atar. Suriye: Daru'l-Fikr.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. (1412/1991). *el-Muvatta'*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbakî. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi.
- Kafiyecî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman. (1987). *el-Muhtasar fi 'ilmi'l-eser*. thk. Ali Züveyn. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Kandemir, M. Yaşar. (1997). “*Hadis*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 15/27-64.
- Koçyiğit, Talât. (1997). *Hadis Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutluer, İlhan. (2023). “*Medeniyet*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları. 28/296-297.
- Kuzudişli, Ali. (2013). “*Hadis Terimi Hakkında*”. *Hadis Tetkikleri Dergisi*. 11/1, ss. 155-170. https://isamveri.org/pdfdrg/D02568/2013_1/2013_1_KUZUDISLIA.pdf.
- Kuzudişli, Bekir. (Şubat 2019). *Hadis Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Ma'mer b. Râşid, el-Basrî es-San'ânî. (1403/1983). *Cami'i*. nşr. Habib Er-Rahman El-Azami. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. (1431). *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbakî. Kahire: Matba'atü İsa el-Babî – Halebî.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. (1348/1930). *es-Sünen*. nşr. Hasan Muhammed el-Mesûdî. Kahire: Mektebetü't-Ticariyye el-Kübra.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. (1428/2007). *Riyâzü's-Sâlihîn*, nşr. Dr. Maher Yassin el-Fahl. Beyrut-Dımaşk: Daru'l İbn Kesir.
- Oy, Aydın. (1991). “*Atasözü*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 4/44-46.
- Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. (8 Zilhicce 1420/1999). *Muhtârü's-Sihâh*. nşr. Seyyid Muhammed Yûsuf b. Seyyid Hüseyin Behûbâlî. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. (1424/2003). *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-'Irâkî*. nşr. Ali Hüseyin Ali. Mısır: Mektebetü's-Sünne.

- Sinanoğlu, Mustafa. (1999). “*İbader*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 19/233-235.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. (1400). *el-Müsned*. Beyrut: Kitabu’l İlmiyye.
- Şahyar, Ayşe Esra. (2012). “*Ümâme bint Hamza*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 42/301-302.
- Taberânî, Ebü’l-Kasım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. (1415/1995). *el-Mu‘cemü’l-Evsat*. nşr. Ebu Muaz Tarık ibn Ü’zullah ibn Muhammed. Kahire: Dar’ul Haremeyn.
- Taberânî, Ebü’l-Kasım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. (1415/1994). *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*. nşr. Hamdî b. Abdulmecîd es- Selefî. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Taberânî, Ebü’l-Kasım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. (1405/1985). *el-Mu‘cemü’s-Sağîr*, nşr. Muhammed Şakûr Mahmud. Beyrut: Mektebetü İslamiyye.
- Tebrizî, Ebû’l-Hasan Ali b. Ebî Muhammed Abdullah. (1429/2008). *el-Kâfi fi ‘ulûmi’l hadîs*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân. Amman: Dûru’l-Eseriyye.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. (1395/1975). *el-Câmi‘u’s-şâhîh*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Mısır: Mektebetü’l-Mustafa Al-Babi Al-Halabi.
- Tunç, Cihat. (1994). “*Ecel*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 10/380-382.
- Türcan, Talip. (2010). “*Şûra*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 39/230-235.
- Yavuz, Mustafa Şevki. (2001). “*Kader*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 24/58-63.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Samet KUŞ

Yabancı Dili : Arapça

Eğitim Durumu

Lise : Şalpazarı Anadolu İmam Hatip Lisesi, 2011-2015

Lisans : Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 2017-2021

Yüksek Lisans:

Mesleki Deneyim

İş Yeri : Ayancık Müftülüğü, İmam-Hatip, 2022-Halen